

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HARDSYSSELS AARBOG

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

ANDET BIND · 1908

KØBENHAVN · 1908

I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

REDAKTIONSUDVALG

J. FINSEN, By- og Herredsfoged, Ringkøbing

P. STORGAARD PEDERSEN, Lærer, Hee

P. SEVERINSEN, Sognepræst, Tim

FORORD

Hermed forelægges Aarbogens anden Aargang. Den Understøttelse, Staten velvilligt har givet Samfundet, har sat os i Stand til at anvende Illustrationer, hvad vi haaber at kunne gøre endnu rigeligere i Fremtiden.

Bogen er som i Fjor afsluttet med et udførligt Register, der imidlertid tillige bringer mange smaa Oplysninger om Ting, der er nævnede i Forbigaaende, og som mangen Læser maaske kunde ønske sig lidt bedre Besked om.

Af Pladshensyn har vi i Aar maattet udskyde en udførlig Afhandling om Kirkens Historie i Amtet. Den vil komme i næste Aargang. I denne venter vi ogsaa at kunne bringe en illustreret Afhandling om Oldtidslevninger fra Stenalderen, Borris Seminariums Historie, en Skildring af den bekendte, originale Købmand Jens Harpøth m. m.

Vi opfordrer alle, der ligger med Stof, til at indsende det til Redaktionen.

Med de historiske Samfund i Frederiksborg, Ribe og Vejle Amter er truffet den Overenskomst, at Medlemmer

af nævnte Samfund kan subscribere paa „Hardsyssels Aarbog“ for 1 Kr. aarlig, ligesom Medlemmer af „Historisk Samfund for Ringkøbing Amt“ ved Henvendelse til Samfundets Sekretær, Lærer P. Storgaard Pedersen, Hee, kan subscribere paa de af ovennævnte historiske Samfund udgivne Aarbøger til halv Pris.

Red.

INDHOLD

	Side
S. Rambusch: Erik Begtrup Holst	1
P. Storgaard Pedersen: Staby højere Bondeskole 1853—84 . .	11
P. Storgaard Pedersen: Fra Skjernegnen i Pietismens Tid . .	68
F. K. Erlang: En gammel vestjydsk Folkebogsamling	87
J. Gr. Pinholt: Natmand Jørgen Christian Kollis Forsørgelse .	105
P. Severinsen: Fra Landsbyskolens Barndomstid II.	115
Evald Tang Kristensen: Niels Møller i Vedersø	130
P. Storgaard Pedersen: Lidt mere om de gamle Møllerfolk i Vedersø	136
J. J. Brødsgaard: Christen Nielsen	140
P. Kristensen: Om Sevel Sogn	163
P. Severinsen: Stadil Præster i Reformationsaarhundredet . .	167
P. Severinsen: Degnen fra Havet	174
S. Sandvad: Henrik Stampe Vilstrup	182
Palle Fløe: Om Fortids Lægevæsen	188
Palle Fløe: Et Kongebrev om „Manufakturer“	192
Rettelser og Tilføjelser	196
Uddrag af Regnskabet	198
Medlemsliste	199
Register	203

ERIK BEGTRUP HOLST

* 12. OKTOBER 1828 - † 26. APRIL 1907

Af Distriktslæge S. RAMBUSCH, Sjørup

Student med 1. Karakter fra Slagelse 1846, immatrikuleret 25. Oktober 1846. 2. Eksamen 1847 med 1. Karakter. Cantussen 1851. Underskibslæge (i Krigen) fra 1849—50. Erindringsmedaille. Nød Kommunitet og Rahlffs Stipendium som Student. Volontær og Kandidat ved Alm. Hospital 1849—55. Embedseksamen med 1. Karakter Juli 1854. Senior i Studenterforeningen. Skibslæge 1854. Nedsatte sig i Korsør 1855. Adjungeret Stadslæge 1856—58. Ridder af Db. 14. November 1857. Konstitueret Fysikus i Ringkøbing 1858, udnævnt 1859. Dr. med. 4. Juni 1859. Justitsraad 17. September 1865. Dbm. 24. August 1883. Kommandør af Db.² 17. September 1890. K.¹ og Afsked som Fysikus 1. Januar 1906.

Medlem af Byraadet 1861—93, Formand indtil 1. Januar 1869. Medlem af Amtsskoleraadet fra 1883 og af Skoledirektionen fra 1885. Medlem af Bestyrelsen for den danske Købstadforening 1868. Repræsentant for Købstædernes alm. Brandforsikring 1887. Overligningskommissær 1869—1905, Medlem af Overskattede-kommissionen fra 1870. I Valgbestyrelsen for Landstingsvalgene 1873—93. Formand for den tekniske Skole og Kommissionen for frivillige Svendep prøver. Medlem af Bygningssk Kommissionen fra 1894, af Kirkeinspektionen fra

1869—73. Æresmedlem af Ringkøbing Amts Lægeforening, Vaabenbrødreforeningen, Odd-Fellow Logen, Foreningen til Dyrenes Beskyttelse og Dansk Kvinde-samfund.

Sjældent forundes det et Menneske at være med til at udrette saa meget for sin Tid og sit Land, som det forundtes afdøde Fysikus Holst; endnu sjældnere at se Frugten af sit Livs Arbejde saa fuldt og helt som han, allersjældnest at være Leder og Styrer gennem en Menneskealder og dog gaa bort uden at være misundt og uden at have en eneste Uven. Sligt hænder kun Mennesker, der er saa lykkelige at besidde særlig rige og alsidige Evner, være klare over Vejen og Midlerne og samtidig saa fintfølende og menneskekærlige, at de aldrig støder og saarer.

„Gamle Dr. Holst“ var født i en stille Præstegaard paa Mors, opvokset under beskedne, næsten fattige Kaar, og maatte kæmpe ret haardt for Udkommet i sine yngre Dage. Saa dybt saa han ned i Fattigdommen, dels under sin Studentertid, dels under Koleræpidemien i Korsør, at han aldrig glemte det. Altid stod de Fattige hans Hjerter nær, ikke alene fordi han ynkedes over dem, men ogsaa fordi han saa, at Samfundet ofte skabte Fattigdommen, saa den sociale Uretfærdighed i hele dens vidtforgrene Maskenet saa forstaaende, at han sjældent talte om den, fordi han vidste, at Ord ikke kan mætte en sulten Mave, men stille og intensivt iagttog og hjalp han, *hjalp* gennem Gaver og hjalp gennem hele sin offentlige Virksomhed. Saa erkendende klart saa han Fattigdommen, at da Rigdommen kom til ham, dels gennem hans store Praksis, dels gennem Arv, mægtede „denne store Frister“ ikke at forandre

den mindste Trævl af den humanttænkende Mand: Dr. Holst var den samme som fattig Student og som rig Bedsteborger, overøst med Tillidshverv, Anseelse og Æresbevisninger.

Det er sagt om „gamle Dr. Holst“ — saaledes kaldte

ERIK BEGTRUP HOLST

den jævne Mand ham i mange Aar —, at han befandt sig bedst mellem ganske jævne Folk. Det er sikkert rigtigt. Ikke saaledes at forstaa, at han ikke vidste at optræde fuldt ud „comme il faut“ i de fineste Saloner, at Overklassens Kultur, Sæder og Omgangstone var ham fremmed eller trykkende — langt fra; men sligt fristede ham ikke. Han vidste jo, at Overklassen klarede sig nok uden ham, men de Smaa havde Krav paa alle hans

Evner. Runden af Folkets Rod, jævnt og bredt anlagt, levede og virkede han mellem og for de ganske jævne Lag i Befolkningen. Lad være, at disse paa et eller andet Omraade prægede ham, at hans Vaner altid var demokratiske som hele hans Sjælsindhold var det, at han kunde drikke en Kaffepunsch med Velbehag og turnere en Ed som en Ringkøbing Skipper — det stillede ham ikke lavere, ja, det klædte ham egentlig fortryllende, fordi det var saa ærligt gjort og saa lige til, som hele hans Væsen var det.

I Byraadet virkede han da særlig i Fattigvæsenets og Skolevæsenets Sager. Han søgte at højne Byens Skolevæsen ved at knytte en kommunal Realskole sammen med Borgerskolen. Han talte de Fattiges og Alderdomsunderstøttedes, Skolelærernes og Skolebørnenes Sag i Amtsskoleraad og Byraad, paa Gaden og i Hjemmet. Og han talte med Indsigt og Forstaaelse. Da Pragtværket „Danmark“ i 1900 skulde skrives, blev det Fysikus Holst, der skrev om Fattigvæsenet, ligesom han ogsaa skrev herom i den paa den 7. Kongres for Hygiejne (i London) fremlagte Beskrivelse af Danmark. Han skrev om Arrestanternes Kost og fik den væsentlig forbedret. Endvidere stiftede han Tyendesparekassen for Ulfborg-Hind Herreder og var dens Formand til 1906. Han rejste Plejehjemssagen i Ringkøbing Amt 1892 og fik stiftet Plejehjemsforeningen; han skrev Fundatsen for Frk. Mathilde Tranbergs Legat for kirtelsvage Børn. Naar Vesterhavet rev Fiskerne bort fra deres Familjer, saa kunde der straks ydes Hjælp af Kronprins Frederiks Fond, som Holst 1865 var Medstifter af. Mange Familjer har han paa den Maade frelst fra Fattigvæsenet. Mod sit Tyende var han en ganske ualmindelig hensynsfuld Husbond.

Fysikus Holst var hele sit Liv igennem en meget flittig og læsende Mand; han efterlod sig et meget stort

Bibliotek, mest af lægevidenskabelige og juridiske Bøger. Selv et flygtigt Blik i hans Bøger belærte om, at de var læste, ikke indkøbte af Nysgerrighed eller som Prydelser for Væggene i hans hyggelige Hjem. Men det var Videnskabens Anvendelse i det praktiske Liv, der for ham var Hovedsagen. Hvad nyttede Alverdens Professors Hævdelse af den friske Lufts Nødvendighed i Opholdsstuerne, naar han ikke kunde faa Alkovernes Usundhed bort fra Bondehjemmene. Saa talte han da varmt og vittigt i Byraad og Amtsskoleraad om en bedre Hygiejne; saa prædikede han da indtrængende og jovialt for Befolkningen, hvor hans Gerning førte ham hen. Og det var over næsten hele Ringkøbing Amt d. v. s. 85 geografiske □-Mil, som i Slutningen af hans Embedstid havde omtr. 120,000 Indbyggere. Thi i sine Velmagtsdage var Holst en skattet Læge fra Limfjorden til Hjærtbugten og fra Søndervig til hinsides Herning; han havde en mægtig Praksis og syntes aldrig træt eller uoplagt.

En bælgmørk Novembernat, da Fjord og Hav piskedes af en rasende Storm, kom 2 Mænd fra Holmslands Klit sejlene til Ringkøbing for at skaffe Læge til en syg Kone. De henvendte sig, som rimeligt var, til de yngre Læger, men fik det Svar: „Ja, naar det begynder at dages, skal jeg være rede; men i *det* Vejr og *det* Mørke at krydse over Fjorden, som hverken har Sømærker eller Fyr — naar det ikke gælder Livet — det vil jeg ikke.“ Saa gik Mændene til gamle Dr. Holst. Han hørte paa dem, gryntede et Par Gange og slog saa sin brede Næve i Bordet med det Udraab: „Ja, kan I sejle en Baad over Fjorden i *det* Vejr, saa kan jeg — her susede en mægtig, kulsort Skippered ham ud af Halsen — vel ogsaa sidde i den!“ Og saa tog han med. — Mændene har senere betroet mig, at havde de

vidst, hvor slemt Vejret var, naar man skulde mod det, var ikke engang de gaaet ud den Nat.

Mildt og forstaaende kunde „gl. Dr. Holst“ i timevis høre paa en fornem Dames ulogiske Forklaring af sin Nervesvækkelse og dens Behandling og ende Konsultationen med et trøstende: „Ja, Gu' velsigne Dem, lille Frue, gør De kun det,“ og saa tilføje et Par store Nik med det runde Hoved paa den korte Hals. Eller han maatte standse Plaveren med et tænksomt: „Ja, saagu', lille Frue, ja, saagu'; det kunde være meget godt,“ og derpaa tilføje med et lunt og elskværdigt Smil, „men det kunde jo ogsaa være, vi kunde finde

tigheder. Paa Alm. dansk Lægeforenings Møder var han en hyppig Gæst og talte særlig om Organisationen og om Lægernes Tavshedspligt og -ret. Han stiftede Ringkøbing Amts Lægeforening og var dens Formand i 44 Aar. Kom Kollegerne til ham om Raad og Vejledning, var han den mest forekommende og elskværdige Mand, lige glad ved at yde Bistand og ved at lytte til nyere Metoders og Synspunkters Fremgang og videnskabelige Begrundelse. Gammel overfor Videnskaben blev Dr. Holst aldrig; men hans Evner var samlende, ikke analyserende.

Som Embedsmand var han elskværdig, nidkær, vidtskuende og viljefast. I 1871 indberettede han saaledes til Sundhedskollegiet, at da han var kommet til den Opfattelse, at Barselfeber smittede med Jordemødrene, havde han paalagt alle Jordemødre i Fysikatet ikke at soignere en syg Barselkvinde. Det høje Kollegium gav ham en Næse, „da slige Paalæg ikke var hjemlede i Lovgivningen“. Men Holst hævdede ikke Forbudet; nej, han udvirkede hos Amtet, at Jordemødrene fik gratis Karbolsyre til at desinficere sig med. Først 10 Aar senere kom Sundhedskollegiets Paabud; det var overensstemmende med det, Holst havde udstedt.

Han var en trofast Ven for hele Medicinalpersonalet i sit Fysikat ligefra den yngste Jordemoder til den ældste Apoteker eller Distriktslæge, og det var da ogsaa ham, der bilagde Striden mellem Pharmaceuter og Apotekere.

Til den overordentlig rige Udvikling af Amtets Sygehuse og Epidemihuse har Holst ydet et fortjenstfuldt Arbejde; han vedblev at omfatte sin Gerning med Iver og Nidkærhed lige til sin Embedsfratrædelse. Saa sent som 1902 skrev han Landsbyen Hernings medicinske Topografi. Ofte følte han det som et Savn, at hans

Lægegerning, hans Embeds- og kommunale Virksomhed ikke levede ham Tid til litterært Arbejde; det var næppe med Føje, thi foruden talrige Avisartikler, Tidsskriftsartikler og Medicinalberetninger foreligger der 13 litterære Arbejder fra hans Haand.

Hans varme Følelse for Dyrene var jo kendt nok, den kastede ham 1883 ind i en bitter Strid om Vivisektionen, hvis ivrige Forsvarer, Professor Panum, dog tilsidst maatte nedstemme Tonen ganske betydelig, og Loven om Vivisektion er da ogsaa paa flere Punkter præget af Fysikus Holsts Opfattelse.

Holst var glødende Patriot og Slesvig-Holstener-Hader. Han rejste i 1855 en saa kraftig Protest mod, at den tidligere Læge i Insurgenthæren, den senere verdensberømte Ørelæge, Etatsraad Meyer, blev Docent ved Danmarks Universitet, at Meyer, trods den mægtige Fengers Protektion, ikke fik Pladsen.

En Modsigelse rummede Holsts Karakter: skønt Demokrat til Fingerspidserne var han ivrig Højremand. Han optraadte saaledes djærvt mod Hørup og Berg paa et Møde i Tim under Provisorietiden, og han var opstillet som Højres Kandidat til Landstingsvalget i 1895.

Da et ungarsk Regiment i 1864 havde besat Ringkøbing, forlangte det en Krigsskadeserstatning af Byen paa 60,000 preussiske Thaler. Hertil svarede Dr. Holst som Byraadsformand Nej, hvorefter han og hele Byraadet blev ført som Fanger til Rendsborg. Denne uhyggelige Udenlandsrejse varede dog kun nogle Dage, og Holst fortalte senere, at han egentlig havde haft det ganske godt i Fangenskabets og havde Lov at gaa frit omkring.

En mærkelig Tildragelse, som vistnok gjorde et stærkt Indtryk paa den ærekære, gamle Fysikus, havde han i 1865. Kongefamiljen besøgte Ringkøbing, og den lille

By anstrængte sig under Holsts Ledelse for at smykke sig saa festlig som mulig. Da alt „Grønt“ i Byen var opbrugt, og der endnu manglede 2 Æresporte, sendte Holst en Vogn ud til den mislykkede Statsplantage „Femhøjsande“ med Ordre til at købe eller tage de nødvendige Grangrene. Plantagens Tilsynsførende, Kammerherre de Thygeson, indgav Klage over Holst; men Sagen endte hurtig med en ministeriel Tilkendegivelse af, at Holst burde have afholdt sig fra at lade „Grønt“ hente, selv om det gjaldt Æresporte for de høje Herskaber. Men gamle Holst satte i de følgende 42 Aar af sit Liv aldrig sin Fod i „Femhøjsande“.

Holst var en meget søgt Selskabsmand. Hans brede og sunde Livsglæde, hans festlige Humør, hans vittige og djærve Bordtaler satte straks Stemningen op. En Sang til ham ved hans 50-Aars Lægejubilæum begynder da ogsaa saaledes: „Du gamle, du friske —“.

Endnu skal kun erindres om tvende Episoder i hans Liv. Da Koleraen hærgede Korsør, hvor 300 Mennesker angrebes, hvoraf 200 døde, medens Dødsangsten greb alle de andre Beboere, var det den adjungerede Stadslæge, Erik Holst, som standsede Sygdommen. Man ansaa den Gang i de ledende Lægekredse Kolera for en Sygdom, der kom gennem Luftens Miasmer og egentlig var uundgaaelig. Men Erik Holst saa dybere! Han saa, at Sygdommen var smitsom og udbredtes direkte fra Personer og Klæder. Og utrættelig var han paa Færde: paa Trods af Hygiejnikerne i København, Fenger, Buntsen og Hornemann, traf han sine Karantæneforanstaltninger. De bestredes ganske vist af de lærde Herrer i Hovedstaden. Og dog! Da Koleraen et Par Aar senere kom til København (for anden Gang) iværksatte de samme Herrer netop Holsts Karantæneforanstaltninger, og det blev disse, der frelste Byen.

Aldrig er maaske nogen med bedre Grund bleven „Ridder af Dannebrog“ end Holst efter Koleraen i Korsør. Han var den Gang 29 Aar. Som 37-aarig, 2 Aar før han „fik Tid at gifte sig“, blev han Justitsraad. Det var i 1867, han ægtede *Anna Cecilie Husted*, Datter af Konsul og Købmand Chr. Husted i Ringkøbing.

Hans Doktordisputats handlede om Koleraepidemien i Korsør, og selv ansaa han vistnok sin Virksomhed her og sin Skildring og Begrundelse deraf som sin Manddoms bedste Daad.

Da „gamle Dr. Holst“ i 1904 fejrede sit 50-aarige Lægejubilæum, kunde han sidde i sin Vennekreds som en højagtet, vidt og bredt, gennem alle Samfundslag elsket Mand. Han kunde se tilbage paa et daadrigt og virksomt Liv, hvor Arbejdet havde baaret en sjælden rig Afgrøde. Endnu aandsfrisk og glad sad han her, lykkelig over sin Livsgerning, roligt seende Døden og Eftermælet imøde, æret af alle, som han under sin lange Virksomhed var kommen i Forbindelse med.

Rigt havde Naturen udstyret „gamle Dr. Holst“. Trofast og nidkær har han brugt sine Evner gennem et langt Arbejdsliv.

Ære være hans Minde!

STABY HØJERE BONDESKOLE

1853—1884

AF P. STORGAARD PEDERSEN

I Maj Maaned 1843 blev der af *A. E. M. Tang* paa N. Vosborg, *Ole Kirk* paa Ebbensgaard og Pastor *Krarup* indbudt til et Møde i Ulfborg Hovedskole for at drøfte Spørgsmaalet om, hvorvidt der var Trang til og Mulighed for at faa oprettet en folkelig Ungdomsskole her paa Egnen. De tre Indbydere talte for denne Sag, som vandt Forsamlingens Tilslutning, og det blev vedtaget at arbejde for, at der paa Egnen kunde blive oprettet en højere Bondeskole for Landmænd.

Tanken om saadanne Skoler var samtidig oppe flere Steder, og allerede det følgende Aar kunde Professor *Flor* faa Højskolen i Rødding indviet. Det var her som der Tankegangen, at en saadan Skole skulde hjælpe til at vække Kærlighed til Fædreland og Modersmaal og virke til Fremme saavel for folkelig Oplysning i Almindelighed som for Fremgang og Udvikling i landøkonomisk Retning hos Omegnens Folk. De nævnte tre Mænd i Ulfborg stod siden i Forbindelse med Professor *Flor*, og de har da rimeligvis med ham drøftet Tankerne om Ungdomsskolen herude.

Det var, saa vidt jeg har kunnet se, 1846, at *Flor* var en længere Tid her i Ulfborg. Inden hans Afrejse blev der paa N. Vosborg gjort et Afskedsgilde for ham. *Ole Kirk* var budt med, men da han var hindret i at

være til Stede, skrev han til A. E. M. Tang og bad ham sige Hr. Professor Flor et hjerteligt Farvel med det Ønske, at hans Idræt maatte fremmes til Landets og Folkets Held og Velsignelse, ham selv til Glæde. Tang og Ole Kirk gjorde en Rejse til Rødding for at se en Højskole i Virksomhed, og Ole Kirks Søn, J. Kirk, senere Landinspektør i Ringkøbing, blev Elev der, mens Helweg var Forstander.

Samme Aar blev et Medlem af Rødding Højskoles Styrelse, Præsten i Vodder, *Hans Vilhelm Riber Schøler*, kaldet til Sognepræst for Staby og Madum. Han havde taget sin Præsteeksamen 1839, hvorefter han et Par Aar rejste i Udlandet. Efter sin Hjemkomst var han stærkt optaget af Kampen for Danskhedens Bevarelse i Sønderjylland, hvorfra hans Slægt stammede. Kong Christian den Ottende, der søgte at følge med Striden dernede, fik Schøler til at rejse omkring i Sønderjylland for at undersøge Folkestemningen. Udbyttet af disse Undersøgelser meddelte han Kongen i Breve, og som han senere ved Rigsdagsvalget den 26. Februar 1853 oplyste, havde han allerede 1843 søgt at paavirke Kongen til at gennemføre en Helstatsforfatning, hvilken han ogsaa under sin senere Rigsdagsvirksomhed vedblev at arbejde for. I December 1843 bragte han Bud til Laurids Skau, som atter skulde meddele det til de andre Førere, at Kongen havde den højeste Interesse for Oprettelsen af en folkelig Højskole i Sønderjylland.*

Schøler valgtes 4. December 1849 til Folketingsmand for Ringkøbing Amts første Kreds, og han genvalgtes 1852 samt efter Opløsningen 1853 og 54; men Aaret efter nedlagde han sit Mandat.

Schøler havde haft Lejlighed til som Medlem af Styrelsen for Rødding Højskole at se, hvilken gavnlig Ind-

* Se Joh. Ottesens Bog om P. Hjort Lorenzen, S. 139—40.

flydelse et Højskoleophold havde paa de unge Karle, og han gav sig derfor til i Sommerhalvaaret 1852 at holde Ungdomsskole i Staby Præstegaard. Samme Sommer den 29. August samledes — formentlig efter hans Tilskyndelse — en Del Mænd fra Egnen i Staby Præstegaard, hvor det vedtoges at oprette en „vestjydske Forening for Folkeoplysning“.

Samtidig vedtoges det at grundfæste den af Sognepræst Schøler begyndte højere Bondeskole, idet man købte et Stykke Jord paa omtr. 8 Tdr. Land fra Gaarden N. Nistrup i Staby for derpaa at bygge en Højskole. Købesummen for Jorden var 320 Rdl. De fornødne Midler bragtes til Veje dels ved en Aktiekapital paa omtr. 900 Rdl. og dels ved Prioritetslaan. Aktierne var paa 5 Rdl. hver og gav Medejendomsret i Staby Bondehøjskoles Grund, Bygninger og Inventarium i Forhold til det gjorde Indskud, samt Stemmeret i alle Skolens Anliggender. Fra Stadil Sogn var der tegnet 51 Aktier. De, der tegnede sig for Aktier, gjorde ikke Regning paa at faa noget Pengeudbytte af dem, men de fik fortrinsvis Ret til at faa deres Sønner optagne paa Skolen. En Aktie kunde indleveres som Vederlag for en Elevs Skolepenge i et Vinterhalvaar.

Grundstenen til Staby Højskole blev nedlagt den 29. Marts 1853 af Biskop *Daugaard* i Ribe.

I Sommeren 1853 holdtes Skolen i Præstegaarden. Man faar en lille Forestilling om dens første Virksomhed, naar man læser Kundgørelsen om Sommerskolen i „Ringkjøbing Amtstidende“:

„Onsdag den 18. Maj begynder Sommerundervisningen i Staby Bondehøjskole. Foruden i Modersmaalet, Fædrelandshistorie, Geografi og Matematik undervises i Dyrenes Naturhistorie med særegent Hensyn til de for Landmanden gavnlige og skadelige Dyr og paa en

saadan Maade, at Eleverne lære at kende Dyrenes indre Bygning og Livsfunktioner. Tillige vil der blive Lejlighed til at blive bekendt med Vækstriget og Mineralriget. De, der ønske det, kan faa Undervisning i Tysk og sandsynligvis ogsaa i Engelsk. For Sommerundervisningen betales intet. Kost og Logi kan faas for 12 à 16 Skilling daglig.“

Mod Slutningen af Sommeren 1853 stod den nye Højskolebygning færdig, og der udstedtes i „Ringkjøbing Amtstidende“ følgende Indbydelse:

„Torsdag den 6. Oktober Kl. 10 indvies Staby Bondehøjskoles nye Bygning. Ethvert Medlem af den vesterjydske Forening for Folkeoplysning har Adgang med Damer. Efter Indvielsen holdes en kort Generalforsamling. Til Slutning fejres Kongens Fødselsdag.“

Skolens første Styrelse havde 11 Medlemmer. Blandt disse var Pastor *Schøler* Formand, Pastor *Østergaard* i Husby Næstformand; *C. Strandbygaard* paa Svendsholm i Staby Sogn var Kasserer.

Det siger sig selv, at Skolens Virksomhed i de første Aar meget maatte hindres af, at Forstanderen i Vinter-tiden — Skolens bedste Læsetid — laa inde paa Rigsdagen. Derfor var det ikke saa underligt, at Skolen i disse Aar maatte gennemgaa nogle Børnesygdomme, manglende Tilslutning og pekuniære Vanskeligheder. Man faar vel Indtryk af, at Pastor *Schøler* i mange Maader var en evnerig Mand med Lyst til at tage nye Opgaver op, men det synes, at han tillige har været en noget urolig Karakter, der altfor hurtig kørte træt, naar der kom Modvind, og naar det i Længden gjaldt om at udføre et ihærdigt Arbejde. Da Pastor *Schøler* kun underviste grumme lidt i den nye Skole, men lod forskellige unge Lærere besørge Undervisningen, var det ikke saa underligt, at Skolen truedes af Opløsning.

Efter tre Aars Forløb blev der da indledet en Forhandling med Ringkøbing Amts Skoleraad om at overtage Højskolen. Særlig her i Amtet trængte man til Vinter- og Biskolelærere, og deres Uddannelse kunde foregaa paa Staby Højskole i Sommerhalvaaret, mens Vinterhalvaaret saa kunde bruges til Landbrugsundervisning. Styrelsen mente, at naar Amtet til denne Sommerundervisning vilde støtte Skolen, kunde den komme over sine Vanskeligheder.

Skoleraadet vedtog den 24. Februar 1857 at overtage Skolen, hvis Styrelse derefter overgik til et Udvalg bestaaende af Etatsraad *Tang* til N. Vosborg, Propr. *Lind* til Ulvsund og Gaardejer *M. P. Christiansen* paa Søgaard i Forbindelse med Præsterne *Schøler* og *Østergaard*.

Etatsraad *Tang* valgtes til Formand for Styrelsen, der straks efter Skolens Overtagelse vedtog følgende: Forstanderen paa Staby Højskole skal i Sommerhalvaaret tilbyde unge Mennesker Vejledning saavel til Forberedelse til Seminariet som give dem Uddannelse som Hjælpelærere eller Biskolelærere ved Landsbyskoler.

Omtrent samtidig søgte *Schøler* andet Embede og kaldedes 4. Maj 1857 til residerende Kapellan ved Frelseres Kirke paa Christianshavn. Efter omtrent 5 Aars Virksomhed der blev han Præst i V. og Ø. Hassing i Aalborg Stift, hvor han i Aalborg Amts 1. Kreds 1864 valgtes til Rigsraadets Folketing og genvalgtes det følgende Aar. Han døde 29. Marts 1875.

I en Nekrolog over ham i „Berlingske Tidende“ hedder det: „Han var en varmtfølende Patriot, men indtog som Politiker ikke nogen fremragende Plads. Han talte ikke sjældent, men hans Foredrag var ofte vel bredt og savnede hyppigt tilstrækkelig Klarhed.“

Da Staby Højskole under *Schølers* Ledelse havde ført en sygnende og temmelig ubemærket Tilværelse, saa

gjaldt det nu om for Styrelsen at finde en Mand, der kunde faa ordentlig Gang i Skolens Arbejde.

Valget faldt paa cand. theol. Joseph Albrecht Sørensen, der paa den Tid var Lærer paa Hindholm Folkehøjskole, og det viste sig snart, at Skolen her i ham havde faaet en udmærket dygtig Leder, der forstod at faa de unge Vestjyder i Tale.

Joseph Albrecht Sørensen er født den 21. Februar 1827 i Sønderhaa Præstegaard i Ty. Hans Fader, Præsten Joseph Christian Sørensen, flyttede senere til Solbjerg paa Mors, hvor han blev Provst, og havde sit sidste Embede i Karby, hvor han døde 1861. I Solbjerg Præstegaard henrandt J. A. Sørensens Barndomstid under lyse og lykkelige Kaar. Provst Sørensen i Solbjerg var en ualmindelig dygtig og evnerig Mand, der havde stor Indflydelse langt ud over sin Menigheds Grænser. Af de syv Børn, der voksede op omkring ham, var Joseph Albrecht det ældste. Provt Sørensen var en kærlig Fader for sine Børn; men han opdrog dem tilige paa gammeldags Maade med Streghed.

Da Albrecht Sørensen var saa stor, at han skulde nyde regelmæssig Undervisning, kom han i Huset hos Seminarielærer P. K. Algreen paa Snedsted; men da Christen Kold i Efteraaret 1836 var bleven Seminarist, fik han paa Algreens Anbefaling Pladsen som Huslærer i Solbjerg Præstegaard. Albrecht Sørensen vedblev dog en Tid endnu at opholde sig hos Algreen, som skulde lære ham Begyndelsesgrundene i Latin.

Aaret 1837 er et Mærkeaar i Aandelivets Historie paa Mors. Peder Larsen Skræppenborg kom dette Aar første Gang til Mors, og i den Stue, hvor Christen Kold læste med Provstens Børn, blev der holdt en lille gude-
lig Forsamling, der snart fulgtes af mange flere.*

* Frederik Nygaard: Christen Kold, S. 55.

Provst Sørensen havde under sin første Præstevirk-somhed gennemgaaet en pietistisk Gæringstid. Fra den Tid vedblev han at eje den dybe Alvor, der senere præ-gede hans Færd; men fra den udsprang ogsaa den Troens Glæde, han i saa rigt Maal forstod at dele ud gennem sit Vidnesbyrd, da han senere grebes af Grundtvigs kirkelige Grundtanker. Provst Sørensen havde indbudt Peder Larsen og glædede sig over hans Virksomhed, og da Kold, der vedblev at holde gudelige Forsamlinger i Pastoratet, blev ilde omtalt i „Thisted Avis“ for disse Møder, skrev Provsten et dygtigt Forsvar for ham. Samtidig havde Seminarielærer Algreen holdt gudelige Forsamlinger, hvorfor han fik sin Afsked til Maj 1838.

Provst Sørensen tilbød ham da Pladsen som Huslærer hos sig, da Kold forberedte sig til en Missionsgerning. Det var Tanken, at Algreen skulde undervise Børnene i de almindelige Skolefag samtidig med, at Provsten skulde undervise ham og den ældste Søn i Latin og Græsk. Begge disse og en yngre Broder Christian var derefter en Tid hos Ludvig Chr. Müller paa Snedsted, hos hvem de fik Undervisning i Hebraisk.

I Aaret 1844 rejste saa de unge Provstesønner til København sammen med deres Lærer og Ven Algreen, der siden blev gift med deres Søster Christiane. Her blev J. Albrecht Sørensen og Algreen under Høgsbroes Vejledning dimitterede til Artium, som de begge 1846 bestod med 1. Karakter.

I sin Studentertid samlede Algreen en Kreds af unge studerende om sig. Denne Kreds, der af nogle kaldtes „Salonen“,* samledes ofte til Drøftelse af Tidens brændende Spørgsmaal; i religiøs Henseende sluttede den

* Ifølge Meddelelse fra Enkefru Johanne Jensen blev de ofte kaldt „den grundtvigske Friskare“.

sig nær til Grundtvigs kirkelige Synsmaade. Mange af denne Kreds blev siden fremragende Præster af den grundtvigske Retning. Her kan nævnes Skat Rørdam, Holger Rørdam, J. Lassen Knudsen, N. J. Jensen og H. F. Feilberg.

I denne Kreds sluttede Albrecht Sørensen sig særlig til N. J. Jensen, der ligesom Algreen var Skolelærer, inden han kom til at studere, og de to Venner meldte sig frivillig under Fanen, da Oprørskrigen brød ud 1848, og de gjorde alle tre Felttog med. Efter Krigens Slutning tog N. J. Jensen Præsteeksamen 1852 og blev derefter Forstander for Hindholm Folkehøjskole.* Da Albrecht Sørensen to Aar senere fik sin teologiske Embedseksamen, drog han ud til Vennen paa Hindholm for at tage et Arbejde op i Højskolens Tjeneste, og dette Arbejde for Ungdommens Oplysning følte han sig saa tiltalt af, at han i Sommeren 1857 søgte den ved Pastor Schølers Bortrejse ledigblevne Plads som Forstander for Staby Højskole.

Styrelsen for Skolen valgte ham og kunde ikke let have valgt nogen bedre til at oparbejde den hensygnende Skole, som Pastor Schøler under Slutningen af sin Virksomhed i Staby var baade led og ked af.

Inden J. A. Sørensen i Efteraaret 1857 tiltraadte sin Gerning ved Staby Højskole, holdt han Bryllup med Inger Dorthea Petersen, en Datter af Skolelærer Parmo Carl Petersen i Hillerslev. De blev viiede den 2. Oktober i Karby Kirke af hans Fader, og en Maaned derefter holdt de deres Indtog i det fremtidige Hjem paa Staby Højskole.

* N. J. Jensen var Forstander for Hindholm Højskole til 1864, da han blev Sognepræst i Mejrup og Førstelærer ved Borgerskolen i Holstebro, hvorfra han 1873 kaldedes til Sognepræst i Ebeltoft og Draaby.

Forstanderen havde jo hidtil ikke boet paa Skolen, og den Lejlighed, Sørensen og Hustru flyttede ind i, var ret lille. Dette Savn blev der raadet Bod paa et Par Aar senere, da Skolens Sidebygning blev opført. Forstanderens Løn var 600 Rdl., fri Bolig og Græsning til en Ko.

Om Sørensens Indtog paa Staby Højskole fortæltes der siden mange morsomme Historier. Imellem Skolen og Præstegaarden havde Pastor Schøler ladet opkaste et mandshøjt Dige, fordi han var bleven meget uenig med Skolens Styrelse, og derfor vilde han ikke se Højskolen lige for sig, naar han kom ud af Præstegaarden. Da Sørensens kom til Skolen, var deres Lejlighed i høj Grad i Uorden. Der var ikke ordentligt Drikkevand i Skolens Brønd, det maatte hentes i Præstegaarden, og Sørensen maatte da i den første Tid trave af Sted hver Dag med to. Spande efter Vand. Saa havde han en Stige med for at komme op paa Diget og ned paa den anden Side, og Fru Sørensen fortalte senere ofte om, hvor umaadelig morsomt det saa ud, naar Sørensen i sin gamle sorte Kjole balancerede oppe paa Diget, og Vestenvinden pustede Kjöleskøderne ud som et Par Vinger. Diget staar endnu, men det er jo i de forløbne 50 Aar sunket ikke saa lidt.

Men selv om Forholdene var smaa og Skolevirksomheden her forsømt og ude af Stil, idet der om Sommeren slet ikke havde været holdt Skole, og der altsaa maatte begyndes omtrent som paa bar Bund, tog Sørensen dog fat med frejdigt Mod og god Tro paa, at han herude skulde faa Lykke til at udrette et gavnligt Arbejde for de Folk, han skulde bo iblandt.

Skolens Styrelse, og af den ikke mindst Etatsraad Tang, der i mange Aar vedblev at være en Velynder af Staby Højskoles Virksomhed, virkede for Tilgang af

Elever, og Skolen kom da i Gang. Der var foreløbig ikke andre Lærere end Sørensen, og Elevtallet var heller ikke ret stort i Førstningen.

Om Skolens Virksomhed skrev Forstander Sørensen en Redegørelse i „Ringkjøbing Amtstidende“ et halvt Aars Tid senere, og det hedder deri:

„Den højere Bondeskole i Staby har siden November

STABY HØJSKOLE

1857, da den blev aabnet paany, været besøgt af 14 Elever, hvilket Antal i Løbet af dette Aar steg til 17. Det er Vinterhalvaaret, i hvilket en saadan Anstalt mest vil benyttes, da Bonden paa den Tid bedst kan undvære sine voksne Sønner. Dette Halvaar nærmer sig sin Slutning; jeg tror da, det ikke vil være Bondestanden eller andre, der interessere sig for denne Sag og Folkeoplysningen overhovedet, ukært at høre noget om, hvorledes det er gaaet i den Tid, jeg hidtil har undervist og virket her ved Skolen.

Det har været min Hovedbestræbelse at gøre Opholdet paa Skolen og selve Undervisningen saa fornøjelig og tiltrækkende for Ungdommen som mulig. „Det er Lysten, som driver Værket“; vi vide alle, at hvad man med Lyst og af egen Drift lægger sig efter, kun det lærer man i Sandhed og kommer ordentlig ind i. De unge Mennesker, som komme her, maa da ogsaa selv komme til den Erkendelse, at det er skønt og gavnligt at lære noget. Kunne vi ikke gøre Undervisningen saaledes, at de bestyrkes heri, maa den blive dem byrdefuld og trættende, og ingen kunde da fortænke dem i, om de enten ganske forlod Skolen eller dog ønskede, at den Tid snart var forbi.“

Efter at han dernæst gør Rede for, hvilke Fag der undervises i, og hvorledes denne Undervisning foregaar, skrev han: „Det følger af sig selv, at man ved disse enkelte Fag ogsaa kommer til at omtale mange andre Genstande, der kunne have Betydning og Nytte som almindelige Dannelsesmidler. Hertil gives der saa meget bedre Lejlighed, som Eleverne gerne have tilbragt ogsaa Aftenerne, altsaa omtrent hele Dagen paa selve Skolen; ja, jeg tør sige, at de blive jo længere jo kærere ad Opholdet her, ligesom de ogsaa efterhaanden med langt større Lethed end i Førstningen nemme og huske alt, hvad der bliver læst og talt om. Da jeg siden Nytaar har faaet en Medlærer, er der endnu givet Undervisning i adskillige Ting, som kunne være nyttige for Bonden, og som i det hele kunne virke dannende.

Jeg har nu søgt at give Skolens Velyndere en Forestilling om, hvorledes jeg har grebet Sagen an og efter mit Skøn bestræbt mig for at fremme Aandsudviklingen hos de unge og at meddele dem de Kundskaber, de i saa kort en Tid kunne modtage og tilegne sig. Jeg har i Samtale fremsat min Anskuelse for oplyste

og forstandige Bønder, som baade forstod og fuldkommen billigede den. Har Bondens Sønner først ret faaet Smag paa Oplysningens Goder, da maa Kundskaben altid kunne forøges i det enkelte og udvides saavel ved Læsning som ved livlig og tænksom Opmærksomhed for alt, hvad der foregaar i deres Omgivelser, og da i Særdeleshed for alle almindelige og fædrelandske Anliggender. Man nemmer ikke i et halvt eller helt Aar de Kundskaber og Livserfaringer, som enhver maa erhverve sig i Livets mangehaande Forhold, naar først Eftertanken ret er vakt, og Forudsætningen hermed tilstede.

Frugterne af Opholdet paa en saadan Skole kunne derfor først vise sig i det rette Lys, naar vi siden hen blandt Eleverne træffe Mænd, som i deres hele Livsstilling vise en Dannelse, Dygtighed og Almensans, hvortil de efter deres eget Sigende have faaet et Stød fremad ved Opholdet paa Folkehøjskolen.

Flere ville maaske mene, at en Eksamen kunde være hensigtsmæssig for at bringe Frugterne af Undervisningen „for en Dag“. Men jeg tror, den er aldeles paa urette Sted ved en saadan Skole, hvor der tilstræbes en Dannelse og Oplysning, som bliver enhvers egen Sag og er sin egen Belønning. Jeg frygter for, at Eksamen vilde holde saadanne Bondesønner borte, som vel have den Følelse, at der er noget, de gerne ville og maatte lære, men dog næppe længes efter at glimre ved en Eksamen. Man har heller ikke oprettet Eksamen ved andre lignende Anstalter, f. Eks. Rødding og Hindholm, hvor Antallet af Elever er tiltaget Aar for Aar. Det uhensigtsmæssige og, som jeg mener, uheldige i Oprettelsen af en Eksamen ved denne Slags Skoler bliver end mere indlysende, naar man betænker, at Lærerne da vare henviste til alene at indskærpe og indøve den

Smule Kundskab, hvori de paa den højtidelige Dag skulde udspørges. Vistnok maa man ofte gentage det samme især i Begyndelsen og spørge, for at Eleverne kunne huske og indprente sig visse Ting, der altid vil være dem nødvendigt eller tjenligt at vide; men dette bliver dog altid en Biting ved Siden af Hjertets og Aandens Dannelse, som vi søge at fremelske. Til en Eksamen bliver det en Hovedsag at kunne huske jo mere jo bedre og at være oplært i Svar. Det forrykker det rette Synspunkt for en højere Bondeskole. Attraar nogen en Eksamen, er der Steder nok, hvor man kan tage den og derved bane sig Vej til den særegne Livsstilling, hvortil saadan udkræves. For at blive en fædrelandssindet Bonde og forstandig Landbruger behøves ingen Eksamen. Det vilde vist falde trevent for de unge bestandig at blive forelagt de samme Spørgsmaal, for at de tilsidst kunne vise sig ved en saadan Lejlighed, hvis de ikke forinden vare blevne saa kede deraf, at de lod Skole være Skole. For en Lærer kan det maaske være lettere at give en Lektie, overhøre dem i bestemte Spørgsmaal, der kunne tages ud af vedkommende Fag, og dermed lade Sagen være afgjort. Men denne Lettelse attraar jeg ikke og mener, at jeg for mit Vedkommende paa den Maade kun daarlig vilde virke for de unge Menneskers Aandsdannelse.

Har den unge Bondesøn haft noget Udbytte af sit Ophold paa Skolen, da vil en forstandig og skønsom Mand nok kunne mærke det Opsving, han har taget, uden at han behøver i sin Dom at støtte sig til en Eksamen eller Eksamenskarakter.

Det er mit Ønske, at Skolen ret maa blive Befolkningens Sag, og at man vil støtte den ved sin velvillige Opmærksomhed, ved at lade de lærelystne Ynglinge komme hertil og lægge lige saa velvillig Mærke til dem,

naar de gaa herfra. Først ved denne Vekselvirkning mellem selve Skolen og Bondestanden kan den blive, hvad jeg ønsker og med min Tjeneste tilstræber, at den skulde være: en Indretning til folkelig Oplysnings Fremme."

Forstander Sørensen havde her fremsat sine Tanker om Skolens Fremtidsvirken, og han vedblev under sin hele Gerning her at arbejde efter dette Program. En af hans første Elever, Lærer M. K. Sand i Gørding, skrev 1902 i „Højskolebladet“ en Levnedstegning af ham. Om Sørensens Undervisning hed det der: „Sørensen og hans Hustru modtog os paa Skolen den første Dag med et kærligt Smil og et varmt Haandtryk, der indgød os ubetinget Tillid. Og nu begyndte han da at holde Skole for os paa sin ejendommelige Maade, saaledes at der efterhaanden dukkede en ny og skøn Verden op for vor Bevidsthed, uden at nogen af os blev overlæstet med aandelige Indtryk."

J. A. Sørensen skrev selv om Undervisningen: „Vi holde meget af at synge. Ved Sangen bliver Eleverne kendte med almindelige fædrelandske Melodier og Digte. De føres herved lettere til at forstaa og skatte det digteriske Sprog og Modersmaalets Velklang, som allermost fornemmes i skønne Vers. Endelig er Sangen en oplivende og behagelig Afveksling i Undervisningen."

Om denne Del af Højskolens Virken skrev M. K. Sand*: „Det gik vist flere, som det gik mig, at hvad der paa Skolen straks greb mig stærkt var Sangen. Sørensen havde en ren og kraftig Stemme, og han sang meget med os hver Dag, saa at omtrent alle Sangene i „Bojsens Visebog“ i Vinterens Løb blev sungne. Og det maa ikke glemmes, at denne ny Sang som Udtryk for det vaagnende Folkeliv kom her til Egnen med Sørensen."

* Højskolebladet 1902, Nr. 23.

Ved sin Undervisning gik Sørensen under hele sin Virksomhed paa Staby Højskole i det Spor, han selv var ført ind paa ved sin Barndoms og Ungdoms Lærere: Kold, Algreen og L. Chr. Müller. Ligesom disse Mænd havde han en ypperlig Evne til at komme Eleverne paa saa nært Hold, at han fik stor og varig Indflydelse paa dem. Under Fortælling og Samtale førte han sine unge Lærlinge ind paa Aandslivets forskellige Egne, og under denne Form for Undervisningen forstod han baade at oplyse og oplive.

Det Fag, Sørensen skattede højest, var Undervisningen i Modersmaalet. Han skrev derom*: „For det første skal de lære Dansk, lære at kende Modersmaalet. Man svarer mig, det behøves ikke; de unge Mennesker, som kommer til dig, kunne jo dog alle tale og læse Dansk, kunne altsaa det danske Tungemaal og Skriftsprog. Herimod maa man tillade mig at gøre en Indvending. Taler man nemlig med Bonden om Ting, som han kender fra det daglige Liv og sin nærmeste Omgivelse, kan han nok være med; men gaar man uden for dette, drejer Talen sig om noget højere og mere alment, kommer man ind paa Begreber, Forestillinger og Anskuelser, som ligge udenfor det hverdagsagtige, da brøster det Bonden i Almindelighed paa Ord, ja Sprogets Udtryk derfor er ham vel endog ukendte og fremmede. Men er Ordet og Udtrykket ubekendt, da er Tanken, hvis Klædning det er, heller ikke til Stede. Derfor kan Bonden ikke ret glæde sig ved og læser som oftest heller ikke Holberg, Oehlenschläger eller andre af vore Forfattere, hvis Skrifter vilde befrugte Aanden, hæve og styrke Kærligheden til det fælles Folk og Fædreland.

Men jeg ved ikke, hvorfor Bondestanden skulde staa udenfor den Indflydelse, som Bekendtskabet med det

* Ringkjøbing Amtstidende 25. Marts 1858.

bedste paa Dansk udøver paa saa mange enkelte i de dannede Stænder, hvor det aabenbart giver Livet og Tankegangen i det hele et højere Sving. Jeg tror, at Bonden er saa sund en Natur og saa modtagelig for den Dannelse, der udspringer heraf, at han godt kan blive delagtig deri og endda blive Bonde, kun mere dygtig, forædlet og selvstændig end hidtil.

Jeg har i det mindste baade andet Steds, hvor jeg har haft med Bondesønner at gøre, og allerede her ved Skolen erfaret, at man kan vække Lyst hos dem til at læse og forstaa mange gode danske Bøger, som ellers ikke blive læste blandt Bønderne, skønt der i saadanne Værker er nedlagt en Tankefylde og en Livsbetragtning, som kan tilegnes af os Danske. Derfor har jeg søgt at give dem Anvisning og Vejledning hertil: jeg fremdrager og læser for dem saadanne Stykker, hvis Indhold kan fornøje og tiltale dem. Jeg meddeler den nødvendige Oplysning og Kundskab til at forstaa det læste. Derved vækkes Forestillinger og Tanker, saa de fatte Kærlighed til og dermed komme til at tænke over saadanne Ting, der ligge os alle nær som danske Mænd og Borgere."

Sørensen havde ypperlige Gaver til at undervise i Dansk, og han ofrede megen Tid paa at sætte sig ind i Sprogets Bygning. Et Par Sommerferier havde han Kursus i Islandsk og Svensk, som kom ham til megen Nytte.

Han var en fortrinlig Oplæser, særlig af Holbergs Komedier, og Eleverne fik ved hele den Maade, hvorpaa han brugte Modersmaalet, Indsigt deri og Lyst til at læse og skrive. Han rettede Elevernes Fejl paa en stilfærdig og hensynsfuld Maade, saa de ikke blev ængstelige for at komme igen.

Om en Gren af sin Danskundervisning fortæller

Sørensen selv saaledes: „Jeg fortæller dem enkelte Dele af Danmarks Historie udførligt og lader dem derefter opskrive, hvad der paa denne Maade er gennemgaaet. Saaledes har jeg nemlig erfaret, at de snarest føres til at bruge deres egne Ord, naar de vil skrive noget, medens de har Tilbøjelighed til at bruge Bogens Ord, naar de har læst noget og saa skriftlig skulle gengive, hvad de har læst.“

Fædrelandets og Folkenes Historie kunde Sørensen gennem sin Fortælling fremstille saa levende, at hans Lærlinge stedse bevarede Indtrykket deraf. Det var ikke store Dele af Historien, han fortalte i et Halvaar; men det, der blev gennemgaaet, var lagt til Rette saaledes, at det fængslede Eleverne og gav dem Lyst til siden at læse videre.

Efter Nytaar 1858 fik Skolen en Lærer mere, idet *P. Hass*, senere Realskoleforstander i Hørsholm, blev antaget som Medhjælper ved Vinterskolen. I de følgende Aar vedblev han at være Sørensens Medhjælper; de første tre Aar kun i Vinterhalvaaret, men fra 1861—65 som fast ansat Lærer. Han underviste særlig i Naturfagene: Kemi, Naturlære og Naturhistorie, desuden i Matematik, Regning, geometrisk Tegning og Landmaaling.

Sørensen skrev senere om denne sin Medhjælper saaledes: „Jeg kan i Sandhed bevidne, at han med Indsigt og Aandsdannelse har forstaaet at gøre sine Kundskaber frugtbringende for de unges Udvikling, ikke blot i Landbrugets men ogsaa i sand Oplysnings Tjeneste. Undervisningen ledede han med stor Orden og paa en tiltrækkende Maade, saa han virkelig satte Interesser i Bevægelse hos Ungdommen, ligesom han ogsaa vedligeholdt Forbindelsen med dem (ved Læseforening og Møder), efter at de havde forladt Skolen.“

Andenlærerens Løn var 250 Rdl. og frit Ophold hos Skolens Forstander, som derfor fik 150 Rdl.

Ved Vinterens Slutning 1859 indrykkede Skolens Lærlinge i „Ringkjøbing Amtstidende“ et Par Ord om Skolens Virksomhed i den Hensigt at henlede Folks Opmærksomhed derpaa. Tallet af Lærlinge havde denne Vinter været 24, og de fleste af dem var omkring ved de 20 Aar.

De skrev til Slutning saaledes: „Skolens Oprettelse skete jo i den Hensigt at skaffe den vestjydske Bondestands opvoksende Sønner en Oplysning, der siden kunde være dem til Nytte som dygtige Landmænd og værdige Statsborgere, og vi tro, at den i sin nuværende Skikkelse kan svare til denne Hensigt. Til alle vore jevnlige fjern og nær anbefale vi saaledes Staby Højskole, og vi ere overbeviste om, at enhver, som besøger den en Vinter, ved Afrejsen derfra skal sige med os: Vi have ikke fortrudt det.

Ved denne Lejlighed bede vi Hr. Etatsraad Tang modtage vor hjertelige Tak saavel for den Opmærksomhed og Velvilje, han stedse under vort Ophold paa Skolen viste os, som især for den Fornøjelse han forskaffede os, da han forleden Dag bad os komme over til sig paa Vosborg, hvor vi med Lærerne i vor Midte saa saa meget skønt og lærerigt baade i Gaarden og paa Marken, og hvor en saa hjertelig og gæstfri Modtagelse blev os til Del.“

Den første Sommer, Sørensen virkede her, var der kun faa Elever, men 1859 havde Skolens Styrelse hos Kultusminister Monrad faaet udvirket, at der gaves en aarlig Bevilling paa 400 Rdl. til Uddannelse af Vinterlærere.

I Kundgørelsen derom hed det: Undervisningen paa Staby Højskole for vordende Biskolelærere varer fra

16. Juni til 1. November. Elever, som findes fortrinligt skikkede, kan efter Kultusministeriets Foranstaltning modtage en Understøttelse paa 30—40 Rdl., mod at de selv sørger for Opholdet, mens de søger Skolen.

Denne offentlige Støtte virkede til, at der om Sommeren meldte sig flere Lærlinge, og i de følgende Aar var Elevtallet omtrent lige saa stort om Sommeren som om Vinteren, i Reglen omkring 30.

Sommerskolen indledes hvert Aar med en Prøve under Overværelse af et Styrelsesudvalg. De Lærlinge, der ved Prøven udviste Evner og Dygtighed til Lærergerningen, fik fortrinsvis Løfte om Statens Pengehjælp.

Forstanderen indgav hvert Aar en Redegørelse til Ministeriet om Skolens Virksomhed. I Sommeren 1866 skrev han bl. a. saaledes:

Skolens Indtægter har bestaaet i Tilskud fra Staten (800 Rdl.) og fra Amtsfonden (700 Rdl.), foruden hvad der kunde komme ind i Undervisningspenge, der bliver ansatte meget lavt (6 Rdl. for et Vinterhalvaar), for at denne Bekostning ikke skal afholde nogen fra at besøge Skolen. Man har ogsaa, for saa vidt Skolens Midler har villet tillade det, indrettet Kamre for Elever paa Skolens Loft. I Aarenes Løb er 4 saadanne, hvert til 2 Elever, blevet indrettet. Flere Værelser kan der ikke være paa Skolebygningen.

De Elever, der ikke ligge paa selve Skolen, bo i de nærmest liggende Gaarde, hvor Kost og Ophold i Reglen har været at faa for 22 à 26 Skilling daglig. Paa Skolens Værelser har i Reglen boet saadanne unge Mennesker, som nemt kunde faa tør Kost hjemme fra; for andre, der var længere borte fra, var det lige saa billigt og nok saa bekvemt at tage Ophold i Gaardene.

Vinterskolen har siden November 1857 og til Maj 1866 været besøgt af ialt 194 Elever. Om selve Skolegerningen skal jeg kortelig antyde: Alle Eleverne har saa godt som udelukkende været af Bondestanden. Ved Undervisningen i de forskellige Kundskabsfag: Dansk, Sprog, Historie, Geografi, Naturlære, Agerdyrknings-teori, Landmaaling med de dertil hørende Beregninger, foruden anden nyttig Regning, har vi især bestræbt os for at vække de unges Interesse og Selvvirksomhed, at udvide deres Forestillingskreds og tilskynde dem til at fortsætte deres Selvudvikling ved de Midler, som Livet tilbyder, og som gives i gode Bøger. De regelmæssige Undervisningstimer har været fra 9—12 Formiddag og fra 2—5 Eftermiddag, medens Aftenen ofte anvendes til Sang og Samtale paa selve Skolen sammen med os Lærere.

Sommerskolen havde fra første Færd af kun Elever, som næsten alle tænkte paa at tage en eller anden Eksamen.

Daværende Overskoledirektør Monrad fandt, at det vilde være et Gode her paa Vesteregnen, naar de mange Biskolelærere, som her brugtes, kunde faa lidt mere Uddannelse end den, de i Reglen havde fra deres egen Skolegang, og at denne Uddannelse passende kunde ske paa Staby højere Bondeskole i Sommermaanederne. Højskolen vilde saaledes ogsaa paa denne Maade, i det mindste indirekte, kunne faa Betydning for Befolkningens Oplysning og Udvikling.

Da det blev gjort gældende, at saadanne unge Mennesker, som kunde have Lyst til at holde Skole om Vinteren, næsten altid havde Tjeneste om Sommeren og kunde derfor ikke benytte den paa denne Maade til deres Uddannelse, mente Overskoledirektøren, at saadanne unge og dertil skikkede Mennesker nok vilde

kunne faa nogen Hjælp til et Sommerophold paa Staby Højskole.

I Redegørelsen hedder det derefter, at Hjælpen til Sommereleverne hvert Aar havde været 400 Rdl. med Undtagelse af 1864 og 65, da Elevtallet paa Grund af Krigen og dens Følger gik ned til det halve, henholdsvis 12 og 17 Elever, der 1864 havde faaet 175 Rdl. og 1865 290 Rdl.

Ved Uddelingen af disse Penge toges Hensyn baade til vedkommendes Dygtighed og til, om de i Fremtiden havde i Sinde at virke i Almueskolens Tjeneste.

Sommerskolen havde i Aarene indtil 1866 tilsammen 164 Elever, hvoraf de 124 havde modtaget Understøttelse af den dertil givne Bevilling.

Højskolens Styrelse skrev 1866 om Sommerskolen paa Staby saaledes: „Vi tror, at denne Uddannelse har hidtil baaret sin gode Frugt, og at Almueskolevæsenet i dette vidtløftige Amt, der gør en Mængde Smaaskoler nødvendige har haft sin gode Nytte deraf, og vi har glædet os ved det høje Ministeriums, saavelsom ansete Skolemænds Anerkendelse heraf.“

Den Dobbeltthed i Højskolens Virksomhed — almindelig Skole om Vinteren og Vinterlærerskole om Sommeren — var ikke helt efter Sørensens Sind, da han mente, det tilsidst maatte ende med, at Skolen her gik bort fra sit oprindelige Øjemed: at virke vækkende og oplysende blandt den vestjydske Bondestand.

Men om end Sørensen i sin Helhed var glædest ved sin Vinterskole, hvor han uden Hensyn til Kundskabs- og Modenhedsprøve kunde lægge hele sin Sjæl ind i Undervisningen og forme den paa sin ejendommelige Maade, saa ydede han dog til de mange unge Lærere, han uddannede, meget mere, end han selv vidste af at sige, og utvivlsomt blev det ved Gerningen som

Opdrager og Vejleder for de unge Lærere, at Sørensen kom til at sætte det dybeste Spor i vestjydsk Aandsliv.

Ogsaa ud over Skoletiden vedblev Sørensen at have Indflydelse paa sine Lærlinge. Hans Hjem vedblev for

JOSEPH ALBRECHT SØRENSEN

mange af dem at være et Tilflugtssted, hvor de kunde hente gode Raad og Vejledning, naar de trængte dertil. Det var ogsaa en stor Glæde for ham, naar hans Lærlinge kunde vedblive at staa i Venneforhold til ham. Da hans Venneflokk øgedes, fandt den i adskillige Aar et Sammenknytningsled gennem de Møder af Lærere og gamle Elever, som holdtes hos Gæstgiver Ole Andersen i Ringkøbing. Mange af Skolens gamle Lær-

linge gemmer endnu friske og skønne Minder fra disse Sammenkomster.

Da Sognepræsten i Staby og Madum R. W. Assens i November 1867 kaldedes til Præst for Græsted og Maarum Sogne paa Sjælland, søgte Forstander Sørensen det ledige Embede og blev kaldet hertil 14. Februar 1868. I nogle Aar var Sørensen baade Præst og Højskoleforstander i Staby. Denne dobbelte Virksomhed gav ham fuldt op af Arbejde, men han kunde i disse Aar overkomme meget. Han stod tidligt op om Morgen og brugte i det hele Tiden saa vel, at der ikke nu høres andet end Ros over hans Virksomhed.

Det gik altsaa godt en Tid; men han fandt dog, især da han blev valgt ind i Sogneraadet og blev dets Formand, at han helst maatte opgive sin Højskolevirksomhed. Dette gjorde han saa meget gladere, som han i sin fleraarige Medhjælper og Ven S. P. Jensen havde fundet en Mand, han trygt kunde overlade Skolens Arbejde til med Vished for, at det vilde blive gjort i den samme Aand som hidtil.

I Aaret 1873 holdt Sørensen helt op med at undervise paa Højskolen, og det følgende Aar flyttede han til Jerslev og Hellum i Vendsyssel, hvor han fik en vid Arbejdsmark for sin præstelige Virksomhed. Endnu stærkere Krav stilledes der til hans Arbejdsevne, da han 1882 udnævntes til Provst for Hellum-Hindsted Herreder.

Ligesom i Staby vandt Sørensen sig ogsaa mange Venner i sin nye Virkekreds. Han havde en fortrinlig Evne til at komme Folk paa nært Hold, en Evne, der vel nok var en Familiearv, som var udviklet ikke mindst gennem hans Højskolevirksomhed.

Derom et lille Minde: Det var ved et Skolemøde i København, at Provst Sørensen sluttede sig til en Kreds

af mest vestjydske Lærere, og han blev den, der kom til at give Tonen an iblandt os baade i Alvor og Gammen. Vi mærkede alle, at den gamle Provst havde Forstaaelse af Lærernes Kaar, og at han glædede sig over ved denne Lejlighed at være paa lige Fod med os. Overlegen Højærværdighed fandt vi intet af. Intet Under at Lærerne i Hellum-Hindsted Herreder var glade ved at have ham som Tilsynsmand i Skolerne.

I August Maaned 1899 gjorde Provst Sørensen en Rejse til Vestjylland for at se til sine gamle Venner i Staby og Omegn.

Før han denne Sommer tog ud paa Rejse, skrev han til en af sine Venner om Rejseplanen og meddelte, at han næppe denne Gang fik sin Hustru med, da hendes Kræfter var faa og smaa. Om sig selv skrev han: „Jeg er Gud være takket i god Stand, dog er det med mig som med gamle Heste: naar jeg begynder at gaa kan det virke i Læggene, men har jeg travet et Stykke, mærkes det ikke.“

I Staby Kirke holdt han Gudstjeneste med Altergang for en Del af sin gamle Menighed, hvad der for dem som for ham selv var til stor Opbyggelse. Samme Søndag var en Kreds af Venner og Lærlinge sammen med ham til et med kort Varsel sammenkaldt Møde i Ulfborg, og det var et skønt Syn for Vennekredsen her at være Vidne til, hvor godt deres gamle Læremester og Ven havde bevaret Ungdomssindet „op i de graaende Dage“.

Om sit Indtryk fra denne Rejse skrev han en Tid efter til en Pige, der gennem flere Aar havde været i hans Hus i Staby, og med hvem han stod i stadig Brevveksling:

„Jeg tænker med Glæde tilbage paa min fornøjelige Rejse i August; men mit Besøg paa min gamle Egn

og Mødet med de mange gode Venner der, var dog det skønneste. . . . Jeg følte mig i de 3—4 Dage, jeg færdedes paa den Egn, saa underlig hjertegreben, saa jeg ikke ret kunde sige noget, men nok i mit stille Sind takke Gud for hans usigelige Naade imod mig."

MINDESMÆRKE OVER J. A. SØRENSEN

Næste Foraar, den 23. April 1900, døde Provst Sørensen. Han havde gennem sin Virksomhed her paa Egnen baade som Skolemand og Præst været en af de mest trofaste og dygtige aandelige Sædemænd, vi har haft i det svundne Aarhundrede. Mange skyldte ham Tak, og som et smukt Udtryk derfor var det, at hans gamle Lærlinge og Venner vedtog at rejse ham et Mindeesmærke ved Staby Højskole. Halvhundredaaret efter

Staby Højskoles Oprettelse paa Mikkelsdag 1902 afsløredes da det smukke Mindesmærke, en 5 Alen høj Granitsten prydet med Protrætmedaillon, lige forved Skolebygningen.

Under Billedet er indhugget følgende Indskrift: „*J. A. Sørensen. 1827—1900. Højskoleforstander 1857—73. Præst og Provst. Glad ved Livet i Gud gjorde han mange glade.*“

Ved Stenens Afsløring holdt Pastor S. Sandvad fra Stavning en smuk og stemningsfuld Tale, hvorefter her en kort Gengivelse:

„Vi staar her paa historisk Grund, ikke saaledes, at her er udkæmpet de store Kampe, men fordi mange af vore Ungdomsminder knytter sig hertil, Minder fra „Aandens Skabertime“. Mange unge staar med det Spørgsmaal: Hvor skal jeg finde min Fremtidsgerning? Den Mand, hvis Minde vi her hædrer, har hjulpet mange til Besvarelsen af dette Spørgsmaal; han havde en sjælden Evne til at hjælpe Folk til Rette. Kærligheden var Drivfjederen i hans Liv og Gerning. Han havde selv sin dybe Livsgrund i vor Frelasers Kærlighed, og hele hans Livsvandel var et levende Vidnesbyrd om, hvilken Herre han tjente. Ligesom han selv følte sig mægtig baaret af Herrens Kærlighed, kunde han ogsaa med Varme og Inderlighed vidne for os unge om sit Møde med al Kærligheds Ophav.

Han elskede sit Folk og Land. I „Martsdagene“ 1848 tog han levende Del i det politiske og folkelige Røre i København, og under den følgende Treaarskrig var han frivillig Soldat. Han kunde da ogsaa med en sjælden Varme tale til os om denne Danmarks Gyldenaarstid. Han elskede sit Modersmaal og Friheden, og han undte andre den samme Frihed i folkelig og kristelig Henseende, som han krævede for sig selv.

Denne Kærlighed til alt det gode var det bærende under hans Livsgerning baade i Skole og Kirke. Derfor staar hans Navn med Tak skrevet i saa mange Hjerter, og derfor er denne Mindesten rejst.“

Efter Indvielsen blev sunget en af Pastor Sandvad forfattet Sang, hvoraf følgende Linier her skal gengives:

Vi skar en Rune i Stenen haard
og satte den til et Mindesmærke
om ham, der blev os i tidlig Vaar
vor Ungdoms vækkende Morgenlærke.
Hans Ord saa milde,
hans Tonekilde
skal lyse for os til Dage silde
med Foraarsklang.

Saa staa da Sten paa vor jyske Strand
og tolk vor Tak for den Slægt, der kommer,
til ham, den ædlestes Dannemand,
en Ordets Stridsmand i Vaar og Sommer!
Mens Tider svinde,
hans lyse Minde
skal gemmes dybest i Hjertet inde
med Tak til Gud.

Søren Peder Jensen, den tredie Forstander for Staby Højskole, er født 27. August 1836 i Kyvling, en By i Lønborg Sogn ved Tarm, hvor hans Forældre var Gaardmandsfolk. Faderen hed Jens Pedersen, til daglig kaldet Jens Allerslev, og Moderen Else Marie Jensdatter.

Hans Barndomshjem var saaledes et vestjydsk Gaardmandshjem, hvor alt var jævnt og ligefremt, og hvor der hverken var Rigdom eller Armod. I dette Hjem førtes en ordentlig, sparsommelig Husholdning, og Børnene, 1 Pige og 3 Dreng, hvoraf S. P. Jensen var den ældste, lærte tidlig at gøre Gavn. Var der ikke haardt

Brug for deres Hjælp i Hjemmet, kom de ud at tjene, saa snart de kunde gøre Gavn.

Skal man i Korthed udtrykke, hvad Børnene først og fremmest lærte i dette Hjem, kan man sige: „De lærte at lyde og at arbejde“. Alt skulde gaa ordentligt og skikkeligt til, og der blev vaaget nøje over, at Børnene ikke bandede eller førte usømmelig Tale. Nogen særlig aandelig Paavirkning fik Børnene ikke i Hjemmet, hvorvel de altid følte, at Forældrene stod med dyb Ærbødighed over for Kristendommen, og at de søgte, saa godt de forstod, at meddele deres Børn den samme Følelse.

S. P. Jensen og hans Søsken kom til at gaa i en vestjydsk Biskole, hvor Undervisningen var meget tarvelig, idet Læreren ingen Uddannelse havde faaet og heller ikke under sin fleraarige Virksomhed paa Stedet havde Betingelser for at lære selv ved at lære andre. Broderen, Lærer J. P. Jensen i Hørup, har skrevet saaledes om sin Skolegang: „Vi lærte Balles Lærebog og Thonboes Bibelhistorie, og det Rub og Stub, og naar dette var naaet, var vi færdige. Det hele var det værste aands- og meningsløse Ramseri, der kan tænkes, uden at der gjordes mindste Forsøg paa at bringe noget forstaaeligt ind deri. I de andre Fag, vi syslede lidt med, gik det ganske paa lignende Vis. Om Sommeren havde vi vel Degnen til Lærer; men da den hele Skolegang kun var en halv Dag ugentlig, og Sommerferien varede et Par Maaneder, saa kom der heller ikke noget ud deraf. En Undervisning af anden og bedre Art fik vi ved vor Konfirmationsforberedelse hos Provst Bloch i Lønborg.“

Efter sin Konfirmation blev S. P. Jensen saa tidlig, det paa nogen Maade kunde gaa, gjort til Karl i Fødegården, for at Forældrene kunde spare Kost og Løn

til en fremmed, og nogle Aar gik saaledes med ret strengt legemligt Arbejde.

En Vinter eller maaske to gik han til Aftenskole. Det er ikke usandsynligt, at han her fik Lysten vakt til at læse videre. Vist er det, at han var meget glad og taknemmelig for den Undervisning, han her fik.

Paa den Tid var der i Sognet et Par drabelige Regnemestere, der holdt Holmgang med hinanden, og Aftenskolens Lærlinge blev blandet lidt ind i Striden. Da S. P. Jensen havde fortrinlige Evner til at sætte sig ind i Sagen, vandt han derved nogen Navnkundighed i Sognet.

Endog efter at han var kommen paa Seminariet, kom den ene af Mændene til ham med et meget indviklet Regnestykke, men da blev S. P. Jensen ham temmelig snart kvit, idet han løste Opgaven ved en matematisk Ligning. Derover blev Manden ikke saa lidt forbavset, og med den Udtalelse, at han ikke forstod at regne med Bogstaver, gik han sin Vej.

I Vinteren 1857—58 døde den gamle Biskolelærer i Kyvling, og Sogneraadet maatte se sig om efter en, der kunde overtage Gerningen. Da Gaardejer Jens Allerslev havde to opvakte Sønner ved Tyveaarsalderen, blev der rettet Henvendelse til ham, om ikke en af dem vilde have Pladsen. Den yngste af de to, nuværende Lærer J. P. Jensen i Hørup ved Jelling, svarede straks nej, og da S. P. Jensen var ude at tjene, kunde han ikke overtage Pladsen, uagtet han ytrede Lyst til at forsøge sig med en saadan Gerning. Sagen blev dog ordnet paa den Maade, at den yngre Broder overtog Pladsen som Tjenestekarl, og S. P. Jensen blev saaledes Børnelærer.

Dette var egentlig slet ikke efter Faderens Sind; han havde veniet, at den ældste Søn en Gang skulde over-

tage Fødegården, der i mange Slægtled havde været i Familiens Eje. S. P. Jensen havde ogsaa selv tænkt, at det vilde gaa saaledes; men han havde tillige tænkt paa først at opholde sig en Tid i Skotland for at sætte sig rigtig ind i Landvæsenet, noget hans Fader rystede paa Hovedet ad.

Imidlertid var S. P. Jensens Arbejde i Biskolen lykkedes godt, og Beboerne ønskede at faa ham til Lærer den følgende Vinter. Dette skete ogsaa, og i Sommeren 1859 blev han Elev paa Staby Højskole.

Her var han overordentlig glad ved at være, og den Paavirkning, han her fik, særlig gennem Forstander J. A. Sørensens Undervisning, blev af aldeles afgørende Værdi for hans Livssyn og hele aandelige Udvikling. Hvad han her modtog, blev paa en særdeles god Maade ført videre, da han 1860 blev optaget som Elev i Jelling Seminariums Mellemlasse. Seminariets Forstander H. J. M. Svendsen havde fra 1848—56 været ordineret Kateket og Førstelærer i Ringkøbing, hvorfra han flyttedes til Jelling. Svendsen var en sjelden dygtig Ungdomslærer, hvis Virksomhed har sat dybe Spor i dansk Skolegerning. Han var en af Grundtvigs mest forstaaende Lærlinge, og med den varme Følelse, han nærede for dansk Folkeliv og Folkeoplysning, kom han til netop paa den Plads, han var sat, at faa en overordentlig stor Indflydelse paa sine Lærlinge.

Havde S. P. Jensen været glad ved at sidde paa Skolebænken i Staby, saa var han ikke mindre glad ved sit Ophold paa Jelling. Paa begge Skoler slog det kristelige Aandsliv ham i Møde, og han fik Øre og Hjerter lukket op derfor, saaledes at det bragte ham den største Velsignelse.

1862 dimitteredes S. P. Jensen fra Jelling Seminarium med en stor første Karakter (188 Points), og nu blev

han Huslærer i Lønborg Præstegaard de to følgende Aar. Det var et rart Hjem, hvori han her kom til at opholde sig; men naar han alligevel ikke følte sig tilfreds der, var Grunden dertil, at den Dreng, han skulde undervise, havde daarlige Evner, saa det var en vanskelig Sag at udrette noget med ham.

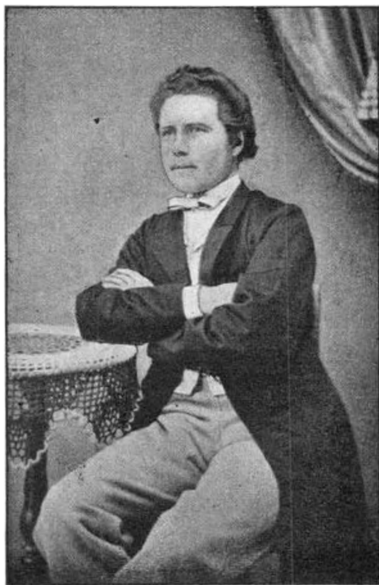
I Maj 1864 kaldedes S. P. Jensen til Lærer ved Tisted Borgerskole. Her maatte han ogsaa kæmpe med adskillige Vanskeligheder, da han havde ondt ved at faa Lov til at undervise, som hans Syn og Hu stod til. Han gav sig naturligvis straks til at fortælle den bibelske Historie for Børnene, noget de ikke kendte til før. Nogle af Forældrene og Børnene kom da til ham og spurgte, om han ikke kunde nævne dem en Bog, de kunde læse noget i af det, han fortalte dem, og han viste dem da til Tangs større Bibelhistorie. Noget efter blev S. P. Jensen kaldt ind til Skolebestyreren, som paa en temmelig opfarende og grov Maade sagde til ham, hvorledes han turde prøve paa at indføre en ny Bog i Skolen. Dertil svarede Jensen, at det havde han ikke gjort, og gjorde for øvrigt Rede for Sagen.

Da Skolens aarlige Eksamen nærmede sig, havde han en Følelse af, at nu skulde hans Fremgangsmaade med Undervisningen staa sin Prøve. Det skulde nu vise sig, om Børnene havde tilegnet sig Skolens Lærestof bedre gennem hans livfulde Fortælling end gennem de ældre Læreres Ramsemetode. Som det var at vente, aflagde hans Elever Prøven med Glans, og inden han forlod Byen, havde han den Tilfredsstillelse at se, at hans Undervisningsmaade blev almindelig indført over hele Skolen i Religionstimerne.

Imidlertid var der ogsaa en anden Ting, der trykkede ham noget: han syntes, at han kom i for lidt personligt Forhold til Børnene, og paa Grund deraf frygtede

han for, at den opdragende Side af Skolens Gerning blev vanrøgtet.

Da der nu kom en varm Opfordring til ham fra Forstander J. A. Sørensen om at søge den ledige Plads som Andenlærer ved Staby Højskole, saa var det vist-

S. P. JENSEN

nok uden stor Sorg, at han forlod sit faste Embede i Tisted, efter at han 29. September 1865 var valgt til Stillingen her. Vel havde han haft nogen Betænkelighed selv at søge bort fra den faste Stilling til en usikker og mindre lønnet, da baade hans Forældre og flere af hans Venner raadede ham derfra, men da Valget først var gjort, fortrød han det ikke.

Da S. P. Jensen i Vintertiden skulde undervise i

Landbrugsfag som Kemi o. l. var det nødvendigt, at han i saadanne Fag søgte videre Uddannelse, og han gennemgik da i København en Række Feriekursus, hvorved han paa forskellige Omraader samlede sig en hel ualmindelig Viden.

I Ferien 1867 gennemgik S. P. Jensen paa Landbohøjskolens Laboratorium et Kursus i Kemi, og i denne Sommerferie traf han i København første Gang sammen med den Kvinde, der senere blev hans Hustru. Hendes Fader, Bestyrer for Missionsskolen P. K. Møller, var en Ungdomsven af Forstander Sørensen. Han havde i sin Ungdom ledet en Privatskole i Ordrup, hvor en Søster til ham styrede Husholdningen. I dette Skolehjem havde Sørensen, hans Broder, Algreen og de andre af Vennekredsen været hyppige Gæster. Da P. K. Møller senere ægtede Mettine Marie Lyngbye, en Datter af Præsten Jens Lyngbye, der havde været Præst paa Tunø og senere i Trige og var bleven kendt for sit Venskab med Steen Blicher og deres Rimbreve til hinanden, blev han Lærer i Bagsværd, hvor han virkede, indtil han 1863 blev Forstander for Missionsskolen. I Forstander Møllers Hjem blev S. P. Jensen under sine Ferieophold i København en hyppig og velset Gæst, og 1868 blev han forlovet med Datteren Johanne Dorothea Møller, der var født i Bagsværd Skole 22. Marts 1850. Ved Juletid 1867 kom hun til Staby Præstegaard, hvor Forstander J. A. Sørensen da var flyttet ind. Hun skulde undervise Sørensens Datter og blive kendt med Højskolens Virksomhed og Livet herude i Vestjylland. Den 6. August 1869 stod deres Bryllup i København, hvorefter de flyttede ind paa Staby Højskole, der blev deres Hjem i de følgende 15 Aar.

S. P. Jensen overtog fra 1868 i Virkeligheden Ledelsen af Staby Højskole, endskønt Sørensen af Navn ved-

blev at være Forstander og læste nogle Timer ugentlig paa Skolen indtil 1873.

I disse Aar maatte S. P. Jensen arbejde næsten over Evne somme Tider; thi Sørensen blev jo til Tider stærkt optaget af Præstegerningen i to udstrakte Sogne, saa der af den Grund levnedes lidt Tid for ham til Højskolens Gerning. Skolen gik dog godt i disse Aar, og begge dens Lærere havde Glæde af Samarbejdet. I Lærervirksomheden udfyldte de to Mænd hinanden paa en særdeles heldig Maade, og der knyttedes et Venskabsforhold mellem dem, som varede, saa længe de levede.

Nogle Aar senere var der en Kreds af Elever fra Jelling Seminarium, der paa Opfordring af nu afdøde Lærer Erlang i Lønborg skrev hver især en lille Selvbiografi. Forstander S. P. Jensen hørte til denne Kreds, og han skrev bl. a. saaledes:

„Født med Anlæg til at blive et udpræget „Forstandsmenneske“ og med en stærk Trang til at gruble over Livets Gaader i mig og udenfor mig, kom jeg tidlig til at føle mig ene, og indtil mit 23. Aar gemte jeg mig Aar for Aar mere i mit eget Indre og var godt paa Vej til at blive menneskefjendsk. Provst Sørensen i Jerslev (Vendsyssel), der blev min Lærer og senere min Medarbejder her, var den første, der lukkede mit Indre op og fik mig til at se Livet fra en lysere og mere tiltalende Side. Hans Hjertensgodhed og Glæde over Livet gjorde et stærkt Indtryk paa mig og indgav mig den Beslutning at vende mit aandelige Eneboerliv Ryggen. Med det samme havde han, uden at vide det, hjulpet mig til at blive klar over, hvor min Plads i Livet var.

Til Jelling kom jeg med en meget ejendommelig Forberedelse. Min Viden var forskrækkelig hullet og brudstykkeagtig, medens den paa den anden Side var ikke saa lidt grundigere, og min Udvikling langt mere selv-

stændig og personlig ejendommelig end de flestes, der kommer til Seminariet. Jeg havde hidindtil været min egen Lærer og havde læst og tænkt, ikke for at naa et ydre Maal, men ene og alene for at tilfredsstille en indre Trang. Derfor kunde jeg heller ikke læse til Eksamen paa den sædvanlige Vis. Et jævnt Slid for at faa Lærebøgernes Indhold læsset paa Hukommelsen kunde jeg umuligt indlade mig paa, og havde ikke den kære Svendsen kunnet fortsætte, hvad Sørensen havde begyndt, vilde jeg næppe have følt mig synderlig glad ved Opholdet i Jelling. Med Svendsen som Lærer og Vejleder kunde man imidlertid trodse „Eksamenstrolchen“, og mit toaarige Ophold paa Jelling Seminarium blev en lykkelig Tid for mig.

Da jeg forlod Jelling, stod min Hu til København for der at fortsætte; men jeg havde bundet mig til at vende hjem til Vestjylland, og det gjorde jeg. I to Aar arbejdede jeg som Huslærer — oftest i en trykket, mismodig Stemning — paa at løse en uløselig Opgave. Disse to Aar vare imidlertid i mange Maader betydningsfulde og heldbringende for mig med Hensyn til min egen Udvikling. Taknemmelig imod Præstefolkene for det Hjem, jeg havde haft hos dem, drog jeg i For sommeren 1864 til Tisted, halvt imod min Vilje.*

Netop som jeg havde begyndt at gøre mig fortrolig med den Tanke at blive Købstadlærer for hele mit Liv, kaldte *han*, der altid er rede til at lede os til det bedste, naar han kun maa faa Lov til det, mig derhen, hvor han havde udset en lille Virkeplads til mig. For anden Gang maatte Sørensen gaa hans Ærinde for at hjælpe mig frem til min rette Plads.

* Det fremgaar af Jensens Brevveksling fra den Tid, at han ligesom flere af Kammeraterne fra Jelling havde besluttet at gaa med i Kampen for Fædrelandet som frivillig Soldat.

Jeg havde staaet i et varmt Venskabs- og Taknemmelighedsforhold til Sørensen, siden jeg var hans Lærling; nu skrev han til mig, om jeg ikke vilde være hans Medhjælper her ved Skolen. Trodsende alle Fornuftmenneskers Fornuftgrunde svarede jeg straks ja og ombyttede den „sikre“ og ordentlig lønnede Stilling med en „usikker“ og knap lønnet Stilling, et Bytte, jeg aldrig har fortrudt, fordi jeg føler mig sikker paa, at jeg her er kommen paa min rette Hylde.

Nu har jeg paa sekstende Aar ofret Gerningen her min Tid og mine Kræfter, og skønt det følgelig ikke er store og iøjnefaldende Ting, jeg har udrettet, har jeg dog haft megen Glæde af min Virksomhed og modtaget mange Beviser paa, at den har baaret Frugt og er bleven paaskønnet, og hvad kan man saa vel ønske sig mere.

Jeg har arbejdet efter Evne og Lejlighed paa at vække de mange Ungersvende, jeg har haft med at gøre, ikke til Skinliv i taagede Drømme, men til et Liv i Alvor, Arbejde og Kamp.“

Efter Pastor Sørensens Bortrejse følte Jensen Savnet af sin mangeaarige Medarbejder, og da der det første Aar derefter var færre Elever, blev han noget mismodig derover og skrev derom til Sørensen. Denne skrev bl. a. følgende tilbage: „Det gør mig ondt for Dem, kære Jensen, at De ikke kan være rigtig glad og føler Dem noget ene. Jeg kan godt forstaa det. Det svage Besøg paa Skolen gør ikke lidt hertil. Jeg har ogsaa følt mig trykket ved Tanken om, at Skolen ikke skulde faa Elever, især 1864 var det trangt under den store Hjem-søgelse. Men saa gør Vorherre atter for sine Venner saaledes, at det lyser op og liver op fra Sider, man mindst tænkte paa!“

Med Hensyn til Elevtallet havde S. P. Jensen heller

ikke senere Grund til Klage, thi i de følgende Aar øgedes Tallet stedse, saa i Slutningen af Halvfjerdserne var Skolen næsten overfyldt om Sommeren, da den enkelte Aar havde tæt op mod 80 Elever.

Det glædede naturligvis ogsaa Pastor Sørensen, at Skolen gik saa godt, og flere Gange var han herude paa sin gamle Virkeplads.

I Sommerferien 1879 var han her og var samlet med nogle af sine Venner. Efter sin Hjemkomst skrev han bl. a. saaledes til S. P. Jensen: „Og saa en hjertelig Tak for sidst for Vennesind og Gæstfrihed hos Dem og Hustru under mit korte Ophold hos Dem i mit gamle Staby. Det var mig en saare fornøjelig og oplivende Udflugt i de to Dage. Det var det skønneste Vennemøde, jeg endnu har været med til. Der var en yndig og inderlig Tone over det hele. Jeg var ked af, at jeg ikke fik taget Afsked med min gamle Ven fra Ebeltoft. Han er en Kærlighedens Realist.“

Der var blandt Eleverne paa Staby i den Tid en almindelig Erkendelse af, at S. P. Jensen udfyldte sin Plads paa en udmærket Maade. Man sporede i al hans Virksomhed en levende Interesse for Opdragelse. Det var Børnenes, Ungdommens, Folkets Opdragelse, han vilde medvirke til, og han sparede ikke sig selv, saa hans Virksomhed blev ligesaa omfattende som betydningsfuld.

Det var i Reglen godt begavede unge Mennesker, der mødte til Sommerskolen paa Staby. De mødte med Ungdommens Higen baade efter at indhente Oplysning og komme frem i Verden, og de fik paa Staby en Undervisning, der i høj Grad var aandsbefrugtende.

S. P. Jensen sad inde med et usædvanligt rigt Fond af Kundskaber, indvundne gennem utrættelig Flid parret med en klar Forstand og en udmærket Hukommelse.

Hermed hang det sammen, at hans Undervisning blev bredt anlagt uden dog nogensinde at blive kedelig. Den fri, udpræget personlige Fremstilling af Lærestoffet, var den eneste Fremgangsmaade, han tillagde nogen Værdi i Undervisningen. Dermed fulgte, at han ikke kunde tænke sig en forsvarlig Undervisning, uden at den tillige blev opdragende. Han havde da ogsaa en sjælden Evne til at sætte sine Lærlinge i Skub, vække Interessen hos dem for alt rent, smukt og godt, for alt det, der skaber de ægte og sande Livsværdier.

Naar de unge, der skulde ud omkring i de vestjydske Biskoler, forlod Skolen, havde de faaet deres Lyst til at tage fat forøget. Mange gik ud til Arbejdet med en Varme og Ildhu, der i mange Maader bødede paa de Huller, som fandtes i Kundskaberne. Det gjaldt i det hele taget ikke først og fremmest om for S. P. Jensen at faa sine Lærlinge udstyret med de flest mulige Kundskaber, men at faa dem gjort til levende interesserede Mennesker. Var dette først naaet, mente han, at Kundskabstrangen nok skulde melde sig saa stærkt, at den vilde finde Lejlighed til gennem Vejledning og Selv-arbejde at blive tilfredsstillet.*

De fleste af de unge Mennesker, der kom paa Sommerhøjskolen i Staby, havde til Maal at naa længere frem ad den læsende Vej. For saadanne unge var S. P. Jensen altid rede med Hjælp, naar de søgte til ham. Ogsaa udenfor de egentlige Undervisningstimer paa Skolen brugte han en Del af sin Tid for at hjælpe dem frem, der søgte en videregaaende Uddannelse. Og det var udelukkende af Interesse for de unge Mennesker og ikke af pekuniære Hensyn, han gjorde dette Arbejde, der paa det nærmeste blev ydet uden Vederlag.

* Se Højskolebladet 1. Juli 1904.

Det bør ogsaa her nævnes, at der, mens S. P. Jensen var Forstander, var knyttet en Række dygtige unge Mænd til Skolen som Andenlærere. *Anders Jensen*, nu Lærer i Knudstrup ved Kjellerup og Folketingsmand for Viborg Amts 3. Kreds, var Andenlærer her fra 1873—76. *K. M. Kristiansen*, nu Lærer ved Jelling Seminarum, var her derefter til 16. November 1881. Hans Eftermand *Erhardt K. M. Garnæs*, virkede her til 1. April 1883 og var siden i nogle Aar Boghandler i Askov. *Andreas Steffensen*, nu Lærer ved Kommuneskolen i Aalborg, var Andenlærer her 1883—84.

De Aar, S. P. Jensen var Forstander for Staby Højskole, bragte meget nyt frem paa mange Omraader. Skytte- og Gymnastikforeninger dannedes, Forsamlingshuse byggedes rundt i Sognene, og derved skabtes Muligheder for, at Foredragsvirksomheden og Gymnastikken kunde faa Fremgang. Samtidig trængte Skole-spørgsmaal og andre Spørgsmaal sig frem til Drøftelse. S. P. Jensen var med overalt, hvor en god Sag skulde bæres frem paa Egnen. Han var Medstifter af den stedlige Skytteforening og var i mange Aar dens Formand. Da Skytteforeningerne i Ringkøbing Amt samledes i en Fællesforening, blev han Medlem af dennes Forretningsudvalg. I 12 Aar gik han Søndag efter Søndag den over en Mil lange Vej til Skydepladsen ved Skærumbro for at lede Skydeøvelserne, og ved Foreningens festlige Sammenkomster havde han altid et godt Ord at føre. Da han 1889 blev Skoleinspektør i Neksø, mærkedes det ogsaa, at hans Kærlighed til Skyttesagen ikke var rustet, saa han 2 Aar senere valgtes til Formand for Amtsskytteforeningen paa Bornholm, hvilken Stilling han beholdt til sin Død. Som Taler ved Skyttefesterne og paa mange flere Omraader blev han en god Støtte for Skyttesagen paa Bornholm i disse Aar.

Paa Staby Højskole blev der i Vintertiden hver Uge holdt offentlige Aftenmøder, og der samledes da en Mængde unge Mennesker paa Skolen. Fra flere Sider har der lydt rosende Omtale over disse Møder, ved hvilke Egnens Ungdom samledes om et levende Ord. I Samklang med dette var S. P. Jensen med til at stifte Ulfborg og Omegns Foredragsforening, der gennem en Aarrække virkede særdeles godt og i S. P. Jensen ogsaa ofte havde en skattet Ordfører.

I Ulfborg-Hind Herreders Landboforening var Jensen i flere Aar Medlem af Styrelsen. Gennem sin Undervisning af unge Landmænd ved Vinterskolen blev han kendt ud over Egnen som en Mand, Folk kunde lære noget af, hvorfor han blev en skattet Foredragsholder ved Landboforeningens Møder. Fra Aaret 1870 holdt han næsten hvert Aar, somme Tider to Gange aarlig, Foredrag ved Foreningens Møder, og denne hans Virksomhed blev godt paaskønnet af Medlemmerne.

I Landboforeningens Forhandlingsbog findes i Aaret 1880 følgende Vidnesbyrd derom: „Højskoleforstander Jensen fra Staby, hvem Landboforeningen skylder saa megen Erkendtlighed for hans stedse redebonne Vilje til at oplyse og belære, holdt et af sine sædvanlige nyttige Foredrag. Hans ligesaa omhyggelige og grundige som omstændelige Foredrag hørtes med fortjent Opmærksomhed. Formanden ydede under almindelig Tilslutning Højskoleforstander Jensen Foreningens Tak.“

Gennem Foredragene paa Skolen og ude omkring mærkede man ofte den Kærlighed, S. P. Jensen nærede til vort Folk og vort Fædreland. Mange af hans gamle Lærlinge vil mindes, hvor levende han kunde skildre Kampene i Sønderjylland for Fædreland og Modersmaal. I 1884, da omtrent 2000 Sønderjyder var Gæster her i Vestjylland, var han stærkt optaget

af at berede dem en festlig Modtagelse. Ved det store Møde ude i Husby Plantage holdt han en udmærket Tale, hvori det hed: „Det vil kendes i disse Dage, at der blandt os Vestjyder er mange flere, end man skulde tro, naar man ser os paa vor rolige, noget kolde Maade øve vor daglige Dont — mange flere, der har Ild for Fædrelandet og Øre for Modersmaalet.“

Blandt S. P. Jensens efterladte Breve findes et fra en af hans sønderjydske Gæster, som efter Hjemkomsten bl. a. skrev saaledes: „Ja, det var en herlig og uforglemmelig Rejse, som jeg er vis paa vil have historiske Følger, og derfor skal de kære Vestjyder have Tak. For mit eget vedkommende behøvede jeg just ikke at styrkes i mit Haab og min Tro, men ligefuldt er jeg kommen til at se saa forunderlig lyst paa hele Sagen. . . . Ved det store Fællesmøde i Varde var alle Mennesker saa hjertelig grebne og alle følte dem som én stor Broderflok, saa det var med inderlig Glæde, at jeg fik en Fornemmelse af, at det bedste saavel i mig selv som i Gæster og Værter var kommet ovenpaa.“

S. P. Jensen skal have sin Del af Æren for, at den store Skare, der hin Junidag samledes ude i Husby Klitplantage, modtog et saa levende Indtryk af, at endnu var der „Haab i vort Bryst“ om, at „atter det skilte bøjer sig sammen“.

Ved at gennemgaa en Del af de mange Breve, S. P. Jensen har skrevet til sin store Vennekreds, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til, hvilket aabent Øje han har haft for Naturens Skønhed. Kort efter at han var kommen til Bornholm, skrev han bl. a. saaledes:

„Den skønne Natur nyder jeg i fulde Drag. Jeg har aldrig nogensinde tidligere haft saa megen Glæde af at færdes alene ude i det fri, og jeg længes tidt efter at slippe ud for at vandre langs Havet eller vanke om

i Skoven, for en Stund glemmende alt i denne travle, forvirrede Verden.“

Et lille Stykke, han 1875 skrev om Vesterhavet til en Skriftlæsningsbog, skal her tages med, fordi det viser hans Kærlighed til og Forstaaelse af den vestjydske Natur:

„Vesterhavet. Har du set Vesterhavet? Hvis ikke, saa kom og se det og lev sammen med det en kort Tid. Det er nok Umagen værd. Har du været der en Gang, vil du nok komme igen, om du kan; thi det har en underlig dragende og fængslende Magt, dette Hav. Kommer du en smuk Sommerdag ud til Klitterne, faar du uvilkaarlig Trang til at vandre alene ind imellem dem for helt og holdent at hengive dig til det Indtryk, du modtager af de vilde og øde og dog saa fængslende Omgivelser.

Har du naaet igennem Klitterne ud til Havet, saa tag dig en lille Hvile i de Millioner af Smaasten, der findes langs Stranden. Naar du har ligget der lidt med Øjet fæstet paa Havet, vil du føle dig saaledes fængslet, at du kun med stor Overvindelse vil kunne rive dig løs og forlade Stedet. Derude gynger den spejl-blanke Havflade sagte op og ned som et roligt aandende Menneskebryst, medens samtidig Dønningen med vred Brummen sender de skummende Søer langt op paa den flade Strandbred.

Minderne om Fædrenes djærve og daadfulde Liv dukker frem, og der fødes en Mylr af Tanker om fortvivlet Kamp og ædel Opofrelse, om overhængende Fare og vidunderlig Frelse. Kom saa igen og se det samme Hav, naar det, oprørt af Stormen, truer med at knuse og sluge alt, ogsaa det Land, imod hvis Kyst dets mægtige, fraadende Bølger i uendelige Rækker vælter sig med ubeskrivelig Vildhed og Larm og næsten uimod-

staaelig Magt. Først saa har du lært at kende Vesterhavet.“

Og som han selv havde Øje for Naturens Skønhed, søgte han ogsaa at aabne sine Lærlinges Øjne for den alvise, lovbundne Orden i Naturens store Husholdning. Med den overordentlige Indsigt i Naturlovene, han gennem fleraarigt Studium havde erhvervet sig, havde han let ved at finde og fremdrage de Ligheder, der findes mellem Naturens og Aandslivets Love. Det var overordentlig lærerigt for de unge Mennesker saaledes at faa Lys over meget af det, der hidtil havde været dunkelt. Det satte de unge i Gang, saa de fik Lyst til selv at gaa videre.

En af de gamle Lærlinge paa Staby Højskole skrev efter Jensens Død bl. a. saaledes: „Det var altid en Fest, naar han fortalte f. Eks. Bibelhistorie eller holdt Bibelforklaring. Alt blev levende, anskueligt under hans Behandling. Altid var han Herre over sit Stof; det var blevet hans eget og blev ikke stræet ud som Bogstumper eller Lærdoms Billinger. Altid gik han op i sit Emne og forstod at finde de rammende Ord, der ikke tillod Eleverne at være døde og døsig. Dette maa dog ikke forstaas saaledes, som om Jensen mente, at „Ordet alene skulde gøre det.“ Af alle de Lærere, jeg har haft, har ingen som han kunnet anspore sine Elever til ærligt, alvorligt, selvstændigt Arbejde. „Et Menneskes rette Udvikling er Selvudvikling“ — har jeg noteret efter et af hans Foredrag. Disse Ord er maaske udtalte af andre før af ham, men de slog ned i min unge Sjæl. Og større Bedrift kan en Lærer jo ikke udføre, end at sætte sine Elever i Gang paa Selvudviklingens Bane.“*

Aldrig blev Jensen træt af et fremhæve Værdien af

* N. Madsen Vorgod: Skole og Samfund 8. April 1904.

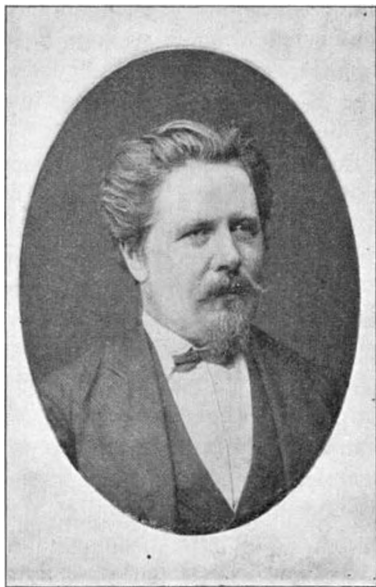
det Arbejde, vi kunde ofre paa vor Selvudvikling. Hans gamle Lærlinge vil mindes, hvor ofte han henviste til, hvad et Menneske med en stærk Vilje kunde opnaa. „Man kan alt, hvad man vil — naar det ikke ligger udenfor Mulighedens Grænser“, var et af hans Yndlingsudtryk, og selv var han et levende Vidnesbyrd om, hvad et energisk Menneske kan naa frem til i Retning af Kundskab og Livsudvikling.

De frie Former for Undervisningen, som J. A. Sørensen havde indført paa Staby Højskole, vedblev at raade, saalænge S. P. Jensen var Forstander, og han ansaa dem for en Hovedbetingelse for Skolens heldige Virksomhed. Som han i mange Maade var en Ordets Mester, saaledes vilde han ogsaa en Ordets Skole. Alt aandløst Ramseri og ufordøjet Bogvisdom var ham en Pest, og ikke vilde han spille den kostbare Skoletid med en værdiløs Overhøring, „Tærskens Langhalm“, som han kaldte det. Men der kom en Tid, da Amtmanden og en Provst, der sad i Skolens Styrelse, forlangte, at Eleverne skulde langt anderledes stropes op, baade med Hensyn til Disciplin og Kundskaber. Undervisningen skulde efter deres Mening mere end hidtil hvile paa Bøger med Lektie læsning og Overhøring.

Hvert Efteraar blev der paa Skolen afholdt en Prøve, ved hvilken Skolens Styrelse kom til Stede, og det var Lærlingernes Modenhed til Lærervirksomhed, det mere gjaldt om at prøve end selve Kundskaberne. Forud for en saadan Prøve stilledes der Fordring om, at Skolen skulde ledes mere med en Eksamen for Øje; men Jensen hævdede, at skulde dette Forlangende gennemføres, tog han straks sin Afsked. Tilsyneladende blev Tvistemaalet jævnet, men Jensen og flere med ham havde en Følelse af, at ved Lejlighed skulde Skolen ledes ind i en anden Kurs.

Den fremkomne Kritik af Skolens Virksomhed ærgrede Jensen og saarede ham ogsaa, thi han var meget ømfindelig over for Dadel, men han veg ikke en Tomme fra, hvad han ansaa for Ret.

Af hans senere Breve faar man flere Steder at se,

S. P. JENSEN

hvor ondt det gjorde ham at forlade Staby Højskole; men han hverken vilde eller kunde vedblive at arbejde der med Udsigt til, at han en skønne Dag fik sin Afsked uden Efterløn.

Til 1. November 1884 overtog han saa Landboskolen i Lyngby, hvor han var Forstander i de følgende $4\frac{1}{2}$ Aar. Baade Jensen og hans Hustru traadte ind til Arbejdet der med gode Forhaabninger, hvoraf dog ikke

faa blev skuffede. Af forskellige Grunde, som ikke her skal opredes, gik Skolen tilbage og bragte Jensen et ikke ubetydeligt Tab, da den afhændedes. Men endskønt disse Aar saaledes bragte megen Skuffelse, tabte han dog ikke Modet. En Tid tænkte han paa at søge sig en Gerning i København, men flere af hans nærmeste Venner raadede ham til at søge Embede, hvilket han ogsaa gjorde, og 23. April 1889 kaldedes han til Førstelærer og Skoleinspektør i Neksø, hvor han kom til at virke i omtrent 15 Aar.

Endskønt de sidste Aar af S. P. Jensens Liv saaledes henrandt langt borte fra den Egn, hvor han var født, og hvor hans Ungdoms og Manddoms bedste Virken fandt Sted, saa vil dog sikkert mange af hans Venner her sætte Pris paa at kende noget om hans sidste Leveaar.

Kort før Jensen forlod Staby Højskole havde han ved Festen for Sønderjyderne udtalt følgende:

„Hvad den ældre Slægt skal naa, er afhængigt af, om vi kan faa Lykke til at leve vort Liv saaledes, at vi ikke bliver gamle, selv om vor Alder naar over de 70, der er Støvets Aar. Det er et pinagtigt Syn at se Mennesker, der er bleven gamle i Sind og Hjerte, Mennesker, for hvem Egenkærligheden er den eneste gyldige og gældende Lov, og som ikke bryder sig om andet end Penge, og hvad der kan faas for Penge. Jeg er saa bange for at blive gammel i den Forstand, og det staar for mig som den største Lykke gennem Livets Kampe og Skuffelser at kunne bevare sin Ungdoms Tro paa Livets høje Maal, dens lyse Haab om Sandhedens og Kærlighedens endelige Sejr og dens varme, for Indtryk modtagelige Hjærte. For den, der kan bevare denne sin Ungdoms bedste Skat Livet igennem sammen med den Lære, Livet giver, stunder det i

Grunden aldrig mod Aften. Dagen bliver tvertimod klarere og klarere.“

En saadan Tale kunde gøre Indtryk paa os unge, der blev hans Lærlinge, og det var til ikke mindre Glæde for mig, da han ikke længe før sin Død skrev til mig bl. a. saaledes: „Mine Idealer fra de unge, lykkelige Dage i Staby har jeg ikke sluppet! Dem har jeg levet paa, og dem vil jeg dø paa!“

Følgende Fremstilling af S. P. Jensens Liv og Virksomhed paa Bornholm har jeg modtaget fra en hans gode Venner, Læge i Neksø, *C. U. Boesen*:

„Ligesom man vel nok kan sige, at S. P. Jensen paa Grund af hele sit Naturel og Livssyn, sin hele Udvikling og Virkemaade, der saa godt svarede til hans jydsk Oprindelse, hørte hjemme i Jylland og maatte finde og fandt sin bedste Jordbund der, saaledes synes det, som om han, naar han engang — særlig da i en senere Alder — skulde omplantes, helst ikke skulde have været til Bornholm. Aarsagen, der betinger dette Skøn, kan ikke betegnes med faa Ord; den var ikke blot givet paa Forhaand, men udviklede sig yderligere af forskellige Omstændigheder og Smaahændelser, som det vil blive for vidtløftigt at detaillere, og som desuden kun kunde udredes med Vanskelighed. I det store og hele kan man sige, at Jensen og den bornholmske Befolkning aldrig rigtig fandt hinanden, hvor Skylden saa end var — hvilket Forhold for en Mand med Jensens Karakter naturligt maatte blive en Skuffelse. Jensen gav ogsaa her straks med rund Haand af, hvad han sad inde med og ønskede at dele ud af, men ligesom han i politisk Henseende sikkert straks fra Begyndelsen blev misforstaaet af de mange, saaledes lukkede den tilbageholdende, mere kølige bornholmske Karakter

sig ikke op, men trak sig snarere sammen ved Mødet med hans jyske Frimodighed og personlige store Udsyn.

Som naturligt var, lærte man snart at vurdere og profitere af Jensens Evner og mangesidige Kundskaber, og han var stadig en søgt Foredragsholder og Lejlighedstaler, ligesom han beklædte adskillige Tillidshverv. Ved disse sidste, hvoriblandt flere Revisorposter, saaledes den kommunale, var der det karakteristiske, at de alle var ulønnede; „Ben“ plejer jo kun sjældent at komme „gaaende“ af sig selv, og Jensen søgte dem aldrig. Nævnes maa, at Jensen i mange Aar var Formand for „Bornholms Amtsskytteforening“, og som saadan er han afbildet i det i Anledning af Foreningens 25-aarige Bestaaen udkomne Festskrift.

Bortset fra de forskellige Aarsager, der bevirkede, at Jensen søgte Embedet som Skoleinspektør ved Neksø Borgerskole, maa det for alle, der kendte ham, være forstaaeligt, at Overgangen for ham til i hans senere Alder at blive Børnelærer ikke var helt let. Med sin store pædagogiske Indsigt og Erfaring og med sin ubestridelige Kærlighed til Børnene naaede han saa vidt, som det kunde ventes, om end maaske næppe saa vidt, som han selv ønskede. Hans Opdragelses-Princip var her som andre Steder: Frihed under Ansvar. Blev han nu herved ikke altid rettelig forstaaet, og kom han end ikke helt igennem i den fuldeste „Rapport“ til Børnene, blev han dog en afholdt, ja, elsket Lærer, hvem Børnene havde den største Agtelse for (om end ikke den største „Respekt“), og i hvem de maatte se det smukkeste Forbillede paa Dygtighed, Retfærdighed og Pligtopfyldelse. Naturligvis fik Jensen sine bedste Elever i ældste Klasse, hvor alle de mere evnerige og derfor mest interesserede villigt og i fuldt Maal lod sig paa-

virke af hans fyldige og saa vel tilrettelagte Undervisning og fængslende Fortællemaade.

Forholdet overfor Skolens Lærere var i enhver Henseende godt. De af dem, der kom i nærmere Berøring med ham, kunde jo som alle, der lærte ham nærmere at kende, ikke andet end elske hans store, prægtige Personlighed med dens fremtrædende Karaktertræk: Kærlighed og Ærlighed.

I 1896 var Jensen med til at oprette Neksø Seminarium, ved hvilket han straks blev og til det sidste var en skattet Lærer. Her fik han rig Lejlighed til at bruge sine Kundskaber og pædagogiske Evner, og han blev Seminariet og dets unge Studerende en god Støtte.

Alt i alt var det lykkelige Aar, Jensen (og Familie) tilbragte paa Bornholm, før Sygdommen tog hans Kraft. Han følte, at han nu ligesom havde slaaet sig til Ro, at han i sit Livs Virksomhed var naaet til sidste Afsnit. Alt som han lærte at holde af Bornholm, længtes han mindre herfra, blev altid glad, naar han efter Bortrejse i Ferien vendte tilbage, og det var ikke med nogen Glæde, han talte om, at han, naar han fyldte de 70, vilde tage sin Afsked og flytte til København.

Han elskede Øens skønne, storslaaede og afvekslende Natur, som han daglig paa sine stadige Spadsereture glædede sig over og „nød“ baade i det hele med al sin æstetiske Sans og i Detailler med sine botaniske og geologiske Interesser.

Personligt mindes jeg Jensen som det bedste Meneske af Verden: altid mild og venlig, altid villig til at interessere sig for andres Affærer, naar man kaldte paa hans Interesse, altid beredvillig til at hjælpe med Raad og Daad, til at give Oplysning eller skaffe dem til Veje, altid gæstfri i videst muligt Omfang og med en aaben Haand til at give bort, hvor der trængtes, og

aldrig — talende ondt om sine Medmennesker. Ofte har jeg, naar en Samtales Kritik over „Næsten“ kom vel langt bort fra den paastaaede Kærlighed, hørt Jensen sige: „Ja, saadan er nu den og den, og det maa vi tage Hensyn til.“ Hans Dom var aldrig „dømmende“, Ordene aldrig skarpe, selv om de *kunde* være stærke.

Sine aandelige Interesser — baade politiske og kommunale, pædagogiske og litterære o. s. v. — bevarede Jensen til det sidste. Han var saaledes Medlem af en privat Højlæsningsklub, kaldet „Shakespeareklubben“, under hvis ugentlige Møder der udelukkende læstes shakespeareske Værker med efterfølgende Diskussion. Da hele den store Række af Shakespeares dramatiske Arbejder var gennemgaaet (det tog ca. 3 Aar), udbrød Jensen Afslutningsaftenen: „Det havde jeg aldrig tænkt mig, at jeg paa mine gamle Dage skulde komme gennem hele „Shakespeare“! Men det har glædet mig i høj Grad at være med.“

Endog paa det sidste Sygeleje, hvor han oftest laa i Smerter, søgte hans Tanke til den store Verden og dens Hændelser. En Formiddag, kort før han døde, kom han saaledes efter Lægens Forespørgsel til Befindendet ret pludselig med Kontraspørgsmaalet: „Hvad nyt om Rusland og Japan?“, og det viste sig, at han vilde have ordentlig Besked.

Det var en langvarig og uhelbredelig Underlivssygdom, der fik hans ellers saa kraftige Konstitution til at bukke under. Som oprigtig Kristen var han ikke bange for Døden, og under sit smertefulde Sygeleje viste han Fredsommelighed og Taalmodighed. Kun i den sidste Tid hørte jeg ham, naar Pinen blev ham for stærk, mumle: „Gud, kom og tag mig! . . . Gud, kom og tag mig!“ — —

Ogsaa paa Bornholm har S. P. Jensen hos sine Venner og alle, der kente ham nøjere, efterladt Mindet om en rig og smuk Personlighed, for hvem man følte den største Hengivenhed og Agtelse.“

S. P. Jensens Helbred var tilsyneladende godt, mens han var paa Staby Højskole. Aldrig mærkede man, at han var træt eller uoplagt i sin Gerning, endskønt han havde et godt Arbejde at udføre paa Skolen og saa ofte blev taget i Brug udadtil.

Et Par Aar før sin Død skrev han til mig, og som naturligt var, kom han til at dvæle ved gamle Minder fra sin Fødeegn. Bl. a. skrev han derpaa: „Jeg har i mange Aar ønsket at gøre et Besøg i Vestjylland; men det kommer jeg rimeligvis aldrig til at gøre. Lad mig med det samme fortælle Dem hvorfor. Allerede mens jeg var i Staby, plagedes jeg af og til af en Tarmkatarrh, som Lægen ikke kunde faa Bugt med. Den har fulgt mig siden og er med Aarene bleven mere og mere generende. I de sidste 5—6 Aar har den en stor Del af Tiden omtrent bundet mig til Hjemmet. Hele den sidst forløbne Vinter har den særlig været slem, og det har ofte krævet hele min Viljestyrke at passe min daglige Gerning. Man har undret sig over, at jeg altid blev syg, naar jeg fik Ferie, men der har ikke i denne Henseende været noget at undres over. Jeg faldt ganske simpelt sammen, saa snart jeg kunde unde mig nogen Hvile.“

Det blev saaledes en lang og tung Forberedelse, S. P. Jensen fik til sin Død, der indtraf den 20. Marts 1904.

Hans Jordefærd fandt Sted den 25. Marts under stor Deltagelse. Neksø Kirke var pyntet med Lys og levende Planter, og disse i Forening med det Væld af Kranse,

der dækkede Kisten, som stod i Kirkens Kor, fyldte hele det store Rum med en forunderlig Duft.

Byens Sognepræst talte over den afdøde ud fra det Synspunkt, at han var en Mand, der var udrustet med usædvanlig gode Evner til sin Livsgerning, og at han var en ydmyg Mand, der forstod, at alt hvad han ejede, var betroet Gods, var en Gave fra Gud.

Valgmenighedspræst Marius Jensen talte om den afdøde som Lærer, der havde søgt at være Brudefører for Ungdommen, naar Gud i sin Kærlighed bejlede til Menneskehjertet.

Et Kor af Mænd og Kvinder sang derpaa nedestaaende af Læge C. U. Boesen forfattede Farvel:

Nys Døden med et Jordliv fik Bugt,
et kærligt Hjerte stod stille;
saa klart et Livslys langsomt blev slukt
med Glansen i Øjnene milde.

Med Søndagssmil bag Hverdagens Skyer
din Livsgerning trofast du øved';
dit Minde vil lyse, til Livsdagen flyer
for hver, der dit Venskab fik prøvet.

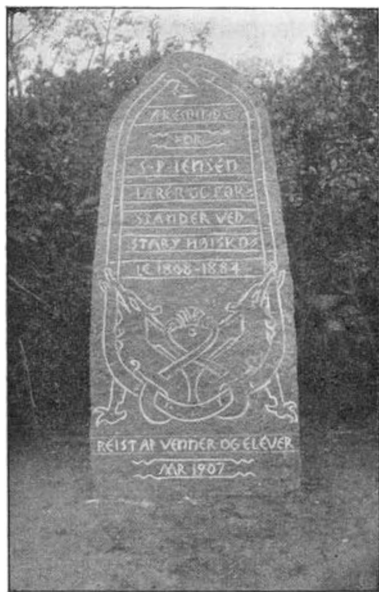
I Livets Kvæld du Striden fik stridt
i Troen paa Hjælp for al Klage:
„Gud, kom og tag mig!“ hvisked' du tidt. —
Vorherre imod dig tage!

Farvel vi byde dig ved din Grav
med Tak til Gud, mens vi græde:
for Sorgens Mulm jo Herren os gav
vort Sol-Haab om Gensynets Glæde.

Over S. P. Jensens Grav i Neksø har Familien rejst en Bøtasten, der paa dette Sted vil bevare hans Navn fra Forglemmelse.

I Bladet „Skole og Samfund“ skrev Forstander Winther, Silkeborg, den 1. April 1904 følgende: „Ved sit

klare Lys, der ogsaa havde Varme, har S. P. Jensen tændt mange; derfor har han ikke levet forgæves. Hans Navn fortjener maaske et større Minde i dansk Skoleliv end mange, der kun har kendt ham paa Afstand, aner. Gamle „Stabyanere“ bør enes om at sætte ham

MINDESMÆRKE FOR S. P. JENSEN

et Minde paa den Skoles Grund, som han ofrede sin Manddoms bedste Virke, og som han ikke burde have været ført bort fra.“

Den her fremsatte Tanke vandt Samklang hos mange af Skolens Lærlinge, og i Henhold til et senere udstedt Opraab om en Indsamling til et Mindesmærke for S. P. Jensen ved Staby Højskole, indkom en saa stor Sum, at det nedsatte Udvalg tog fat paa Opgaven.

Det blev overdraget Billedhugger Jens Lund i København at tildanne Mindesmærket, der er formet som en mægtig Bavgasten med prægtige oldnordiske Slynge-
ninger omfattende følgende Indskrift i middelalderlige Majuskler:

„Æreminde for S. P. Jensen. Lærer og Forstander ved Staby Højskole 1865—1884. Rejst af Venner og Elever Aar 1907.“

Ved Afsløringsfesten, der fandt Sted den 23. Juni 1907 holdt Seminarieforstander *Winther* fra Silkeborg, Hovedtalen. „Vi gamle Lærlinge“ — udtalte han — „mødes her i Dag med mange glade og gode Minder og med Taknemmelighedsfølelse for Skolen her og dens gamle Forstander. Der er naturligvis ogsaa Vemod i vort Sind, naar vi tænker paa, at vor gamle Lærer og Ven ikke er mere blandt os.

Jensen var for os unge Idealet af en Lærer, og næppe har nogen af os faaet et andet Syn derpaa siden. Hans Tanke var klar og hans Kundskab mærkværdig alsidig; men han havde ogsaa Hjerte, saa bedre Lærer og Ven har vist mange af os ikke senere fundet. Vi var ikke tungt lastede med Kundskaber, naar vi drog ud fra Skolen, men vi havde faaet en dyb Respekt for Kundskab, og vi havde mærket det, der endnu var bedre: en aandelig Enhed og en Sjæl i hele Arbejdet. Det, han først og fremmest vilde, var at lyse op paa de unges Vej. Det gjorde han ikke ved tør Lektielæren, men ved aandsbaarne Ord, der præntede sig dybt i vore Sjæle. Han var en Mester i at faa os til at tænke selv og til at komme i Gang med Arbejdet. Vi saa, hvordan han selv tog fat. Han tog Kursus efter Kursus; jeg tror, han havde det 14. Feriekursus det sidste Aar, jeg var her. Vi, der var paa Skolen flere Gange, følte aldrig noget ensformigt ved hans Undervisning;

han havde altid noget nyt Stof, havde hver Gang lagt nyt Land under sig.

Han levede Livet paa et fast Stade, paa Kristendommens Grund; men han slog ikke Kors for de nye Tanker; han tog det nye op til alvorlig Prøvelse og tog med, hvad der kunde bruges.

Vi kunde ikke faa en bedre Ven, mere trofast og med større Evne til at ofre sig for andre. Vi følte altid, at vi kunde betro os til ham, og han havde stedse Tid til at tage sig af os, skønt han var stærkt optaget. Som den udmærkede Lærer og som en god og trofast Ven skal han staa i vort Minde. I Mindet vil han leve blandt os som en Mand, der gennem sit Virke her har sat Spor i dansk Skoleliv“.

’ .

FRA SKJERNEGNEN I PIETISMENS TID

Ved P. STORGAARD PEDERSEN

I

Det aandelige Røre, som kaldes Pietismen, har sit Arnested særlig i Byen Halle i preussisk Sachsen, og de Folk, som sluttede sig dertil, kaldtes Pietister, fordi man fandt, at de lagde an paa at bære deres Fromhed (Pietas) til Syne i det udvortes.

I Aaret 1705 førte to tyske Studenter, Glysing og Eberhard, dette Røre til København og vakte en Del Mennesker ved deres Prædiken. De holdt gudelige Forsamlinger hos to Borgere Peter Svane og Maurits Jørgensen Samsø, og det var maaske ikke uden Grund, naar der klagedes over disse unge Menneskers Virksomhed, at de førte sær Lærdom, der ikke stemmede overens med den hellige Skrift.

Aaret efter udkom der da et kongeligt Forbud mod saadanne Forsamlinger, „hvor adskillige særsindede Personer ved falsk indbildt Oplysning om et Menneskes egne Kræfter til at opnaa nogen fuldkommen Hellighed i Verden, føre en Lærdom, der ikke aldeles stemmer overens med den hellige bibelske Skrift og vores uforandrede, rene augsburgske Bekendelse“.

Dette Paabud nævnes her, fordi det ogsaa flere Gange droges frem for at dæmpe det aandelige Røre, der nogle Aar senere fandtes paa Skjernegnen, og hvis

ligefremme Afstamning fra Røret i Halle kan paa-vises.

I Aarene omkring 1720 studerede to unge sønderjydske Præstesønner ved Universitetet i Halle, hvor Pietismen den Gang stod i sin højeste Flor.

Den ene af dem, *Enevold Ewald*, er godt kendt i Historien baade som Forfatter og Præst ved Waisenhuset i København, men den anden, som her særlig skal omtales, er kun lidt kendt. Hans Navn er *Peder Nissen Wedel*, og han stammede i lige Linie fra den kendte Præst og Historiker Anders Sørensen Wedel.

Peder Nissen Wedel var født i Døstrup Præstegaard, der ligger mellem Ribe og Tønder.

Sammen med Enevold Ewald studerede han ved Universitetet i Kiel, og derfra fulgte de hinanden paa Rejsen til de tyske Universiteter i Jena og Halle.

Stærkt grebne, som de begge var, af den indtrængende og vækkende Forkyndelse, de havde hørt i Halle, maatte de forsøge at give andre Del i deres Rigdom, efter at de var vendte tilbage til deres Hjem. Om Ewald hedder det, at han i sin Hjemegn holdt Forsamlinger, prædikede, katekiserede og havde et stort Tilløb. Noget lignende var Tilfældet for Wedels Vedkommende. Sammen med Ewald og Broderen Søren Wedel holdt han gudelige Forsamlinger paa sin Fødeegn og vakte et stærkt Røre flere Steder i Sønderjylland.

Ved Velynderes Hjælp blev han 14. September 1722 kaldet til Præst i *Stavning*, til hvilket Embede Admiral Kaas paa Dejbjerglund havde Kaldsret. Han holdt gudelige Forsamlinger i sit eget Sogn, og Folk flokkedes dertil fra de omliggende Sogne, særlig fra Skjern.*

* I Aarbogen for 1907 Side 83 findes mere om Pastor Wedel. Man mærker der hans Interesse for Almuens Oplysning. Ved sin Tiltrædelse af Embedet i Stavning fandt han — efter sin egen Mening

Ligesom de pietistiske Præster næsten alle Vegne kom i Strid med den bestaaende kirkelige Forfatning, saaledes skete det ogsaa med Pastor Wedel.

Det, at han ikke holdt sig strengt indenfor sin Sognegrænse, maatte sætte ondt Blod hos hans Embedsbrødre, og naar han tillige ved enkelte Lejligheder forsøgte at omvende dem, blev det rent galt. Naar det derfor hedder om ham i Wibergs Præstehistorie, at *„han havde en Strid med sin Provst om to Lærdomme“*, saa vil det følgende vise, at Provsten ikke var den eneste, han var i Ufred med. De to Lærdomme, Striden i Almindelighed drejede sig om, var:

1. Genfødselen, dens Aarsag og aandelige Virkning gennem en kendelig Omvendelse, og Kendetegnene i det hele paa den sande Kristendom.
2. Spørgsmaalet om Præsten havde Ret til at meddele Absolution ved Nadveren til dem, hos hvem han ikke kunde se Kristendommens Frugter.

Biskop *Laurids Thura* i Ribe havde hørt om den Strid, der førtes mellem Pastor Wedel og Provst *Allerup* i Lem, og han udbad sig derfor Provstens Fremstilling derom.

Provst Allerups Redegørelse er affattet 21. Juli 1725, og det hedder deri:

„Den Post, min fromme Hr. Biskop melder om, der svæver mellem Hr. Pastor Wedel og mig er saaledes: Den gode Mand kom ridende herop noget før Jul. Hvad

— ikke et omvendt Menneske i Sognet, og megen Vankundighed. For egen Regning lønnede han da en Lærer i Sognet, han tog ham i sit eget Hus og gav ham Kosten, og desuden hjalp han selv til Rette med Børnenes Undervisning i Katekismus. I sin Præstevirksomhed brugte han ret kraftige Udtryk for at faa Folk vaagne. Han udtalte bl. a., at han godt kunde finde sig i at bo i et Sohus, naar han blot kunde faa alle Mennesker i Stavning omvendt.

hans Ærinde var, ved jeg i al Sandhed ikke, men er mig sagt, at han vilde omvende mig, som lader sig og slutte deraf: det første han kom inden for Døren, — jeg kunde ingenlunde bringe ham til at sidde, — begyndte han at tale om Omvendelsen. Vi gik da over Gulvet vel et Par Timers Tid og ventilerede Materien, at vi omsider paa begge Sider bleve — som jævnlig plejer at ske i slig casu — noget ivrige, men i Sandhed ikke vrede, hvilket jeg kan sande for min Person.“

Den gamle dygtige, ærværdige Provst Allerup optræder som en udmærket Repræsentant for den Tids ortodokse Præstestand, der i sin Helhed havde en meget stor Tillid til, at dens Sager var i den bedste Orden. I Almindelighed havde Præsterne af denne Retning en ret grundig theologisk Dannelse, og ligesom Provsten optræder her i Striden med et grundigt Kendskab til den hellige Skrift og til de forskellige kætterske Meninger, der var fremme i Tiden, saaledes vil man finde mange af hans Embedsbrødre.

Men medens Provst Allerup og hans Meningsfæller kæmper med Kraft for at hævde den rene Lære, saa savnede man ofte i deres Forkyndelse den Iver for Sjælenes Frelse, som de pietistiske Præster i Modsætning dertil udviste.

De ortodokse Præster holdt fast ved, at enhver, der var delagtig i det sande Ord og de sande Sakramenter, dermed ogsaa var genfødt, og at der i den rette kristelige Prædiken kun kan tales om Genfødselen som en Fornylse og Fortsættelse af det aandelige Liv, der som Spire er til Stede, og hvis Vækst kan tænkes som en stedse gentaget Fødsel.

I Modsætning dertil mente Pastor Wedel og hans Meningsfæller, at Forkyndelsen stedse burde forme sig som en Missionsprædiken, hvorved der ud af denantro Mængde skulde dannes en Menighed. Ud af denne

Meningsforskel opkom Spørgsmaalet, om den Præst, der ikke var genfødt, kunde virke til Velsignelse for sin Menighed, naar han prædikede det sande Ord. Paa dette Spørgsmaal gav Pietisterne et benægtende Svar, idet de hævdede, at kun den, der har Aanden, kan lade andre føle Aandens Virkninger. Men Aanden kan efter deres Mening hverken Præst eller Lægmand have, uden han føler dens Rørelser i sit Hjerte og deraf har Forvisningen om, at han hører til de genfødte.*

Ud fra et saadant Syn paa de daværende kirkelige Forhold, maatte en Mand som Pastor Wedel i Stavning støde paa baade hos Lægsmænd og Præster, naar han hævdede, at de kun gennem Omvendelse og Fornyelse kunde finde Naade hos Gud ved „at vadskes rene i Lammets Blod“.

Efter at Striden mellem Pastor Wedel og Provsten var ført mundtlig, skrev den førstnævnte i Marts 1725 en Redegørelse paa hele 9 Folioark til Provsten. Han gør heri udførlig Rede for sine Tanker om Omvendelsen. Det hed deri bl. a.:

„Hvad Omvendelsen er anlangende, da tror jeg for det første ikke, at Deres Velærværdighed begærer at nægte, at Christus har jo selv som Johannes prædiket Omvendelse. At nu deres Omvendelsesprædiken efter Deres Mening skulde alene sigte dertil, at Jøderne afskaffede deres forrige Ceremonier og øvede siden de ny efter Christi Regel, det agter jeg at maa tages ganske „late“. **

Det synes mig, at intet gøres højere fornøden at forme Menneskene til end en sand Hjertets Omvendelse, hvorpaa sig Verden ej forstaar. O, hver ugudeligt snart er (i Vane) f. E. med idelig og daglig Sværen og Ban-

* Se L. Helweg: Christian VI og den Tids religiøse Bevægelse I „For Literatur og Kritik“ 1845, S. 221 ff.

** I bred Almindelighed.

den og deslige, saa vil han dog anses for at være et levende Lem paa Jesu hellige Legeme eller en troende Christen, dog det modsiges i Guds eget Ord, thi et Menneske, som tjener Synden, kan ej agte eller holde Christus for sin Herre. Og er det imod Guds hellige og salige Orden at erlange Troen uden en sand Omvendelse, saa lader og Christus efter hans Opstandelse prædike Omvendelse og Syndernes Forladelse. (Lucas 24—47).

Jeg ved ikke, hvorfor det Ord Omvendelse er for mange saa forget, da det saavel findes som og bruges i det gl. som det ny Testamente.“

I Løbet af Sommeren 1725 skrev Provst Allerup en vidtløftig Imødegaaelse* af Pastor Wedels Skrift og sendte saa begge til Biskoppen med en Skrivelse, hvori det hed:

„Enddog jeg stadelig havde sat mig for, som jeg og skikkede Genbud ved Degnen i Stavning — da han overbragte mig ærværdige Hr. Pastor Wedels vidtløftige replique — at jeg aldrig vilde sætte Pen til Papir mere angaaende denne utidige Skriftstrid, den gode Mand har bragt paa Bane mellem sig og mig, skriver ej heller dette for at lade det nogen Sinde komme ham i Hænder eller under Øjne; thi deraf maatte kanske findes mere ondt end godt, fordi et selvklogt Gemyt lader sig ikke gerne sige. Dog for min egen Fornøjelses Skyld har jeg optegnet efterfølgende annotationes over nogle af de groveste og mærkeligste Stykker, den gode Mand har udladt sig med i hans *formente* ganske retmæssig, sær gudelig, hel sagtmodig og mod min Person meget milde Skrift.“

Provstens derpaa følgende Indlæg er fuld af lærde græske og latinske Citater, og han imødegaar Punkt for Punkt Pastor Wedels Paastande; men Striden har kun i sine Hovedtræk nogen Interesse for Nutiden.

* Alle Akterne denne Sag vedrørende findes i Bispearkivet under indkomne Sager fra Bølling Herred.

Biskoppen overvejede en Tid, hvad han skulde gribe til, og han synes allerhelst at ville være Mægler mellem de to stridende Parter. Han bad Wedel om nærmere Forklaring af de fremsatte Paastande. 1726 skrev denne da til Biskoppen, at det Skrift, han havde sendt Provsten, indeholdt alene „statum controversiæ“* om hans efter Guds Ord fattende Formenende. Biskoppen maa tillige have henstillet, at begge de stridende Parter mødte hos ham for at komme til Forlig, thi Pastor Wedel bad i sit Brev om Lov til at medtage tvende Præster, der kunde være Vidne til Sagens Gang.

Den 23. April 1727 stævnedes saa begge de stridende til at møde hos Biskoppen. Dette Møde skulde finde Sted omtrent 20. Juni. Provst Allerup forlangte da 14. Juni 1727 i et Brev til Biskoppen, at Pastor Wedel skulde give en skriftlig Tilbagekaldelse af de Beskyldninger, han havde udslynget imod ham, Pastor Hammerich i Skjern og Pastor Blichfeldt i Vorgod „dermed at dæmpe den *blama*,** som os ved Hr. Peder Wedels dristige Pen eller Tunge kunde være paaført. Skulde han ikke ville bekvemme sig til at give saa tilstrækkelig Erklæring fra sig, som vor ærlige Navns og Rygtes Frelse kunde eragtes fornøden, bedes der om, at os maatte forundes hans til Biskoppen indsendte Brev af 15. Marts in originali, hvorefter vi da med anden lovlig Omgang kunde søge vor behørig reparation.“

Ved Mødet i Ribe er Pastor Wedel sikkert nok bleven nødt til at bøje sig for Provsten, men om han har afgivet den forlangte skriftlige Erklæring, fremgaar ikke af de foreliggende Aktstykker.

Faa Dage efter, den 28. Juni 1727, skrev Provst Allerup til Biskoppen og omtaler da ogsaa „det for-

* Stridens Beskaffenhed.

** Det franske Ord *blâme* betyder Beskæmmelse.

trædelige Væsen mellem Hr. Pastor Wedel og mig," og han tilføjer: „Nu mener jeg, han efterdags bliver vel ikke saa springsk som tilforn.“

Deraf fremgaar det, at Pastor Wedel har maattet trække det korteste Straa ved Sammenkomsten hos Biskoppen. De gamle ortodokse Præster havde foreløbig over for dem faaet Munden lukket paa Pastor Wedel med sine nye Ideer fra Tyskland.

II

Om det pietiske Røre, som Pastor Wedel havde fremkaldt i Skjern Sogn, findes i Bispearkivet en Del Breve og Aktstykker, der giver et ret troværdigt Billede af denne gamle Brydningstid.

Præsten Just Frederik Hammerich i Skjern gav Biskoppen følgende Fremstilling derom:

„Endskønt det i nogle Aar har paastaet, at nogle særsindede hemmeligen haver udspreddet i Skjern Sogn, at hverken Præster i Købstæder eller paa Landet lærte, som de burde, eller kunde lede deres Menigheder paa rette Vej til Salighed, med mindre de alvorlig vilde foretage sig i Husbesøg at undervise Folk om Selvfornægtelse, det Præsterne ikke alene vare forbundne til selv at forrette, men og kunde lade det forrette ved Studenter og andre, og om sligt blev forsømt, kunde man ikke vide, hvad der forrettedes til deres Menigheders Opbyggelse; thi med den offentlige Gudstjeneste kunde herved lidet vindes.

Til slig Selvfornægtelse requireredes, at man paa en særdeles Maade skulde omvende sig og saaledes komme til Igenfødsel, blive til andre Mennesker og faa den hellig Aand, som man tilforn haver indbildet sig at være begavet med, dog det var en daarlig Indbildning.

Det er befunden derefter, at en Del af Skjern Sogn paa hellige og søgne Dage ere gaaede til et andet Sogn, hvortil *Mikkel Knude* i mit Hus vilde persvadere mig, at jeg mig didhen da og da skulde begive for at lade

mig undervise, hvorledes jeg mit Embede skulde forrette, fordi Præsteembedet der anderledes blev forrettet end paa andre Steder, hvortil jeg gav ham Svar, at jeg agtede at forrette mit Embede til min Død efter den Ed, som jeg havde aflagt for min Biskop før mit Embedes Tiltrædelse. Og ved jævnlig conversation med andre, er de komne i sære og svare Tanker om deres Salighed, har en Tid lang lidet eller intet talet med Folk, ikke svaret dem, som hilse dem paa Veje, men efter nogle Ugers Forløb har de faaet et frit Mod, paa-staaende at de nu havde den hellig Aand, ophøjet sig over andre i deres Christendom, fordømt dem, som ikke vilde bifalde deres Forehavende, sagt sig selv fri for gørlig Synd, talet ilde paa den offentlige Gudstjeneste og Ordets Tjenere et cetera.

Imidlertid har de dog faret fort med at gaa til Kirke i et andet Sogn og draget andre med sig, foruden det at de her i Sognet holdt jævnligens deres hemmelige Sammenkomster snart paa et Sted, snart paa et andet Sted i Sognet og dertil inviteret andre i Nabolavet.

Disse har jeg Tid efter anden i et Rum formanet til at frygte Gud og at lade det selvgjorte, ugrundede og lovstridige Væsen fare; men det var forgæves, thi de blev ved, som de havde begyndt, hvorfor jeg var for-aarsaget at skrive til min Provst, velærværdige Hr. Christen Allerup i Lem, og at fornemme hans gode Raad og Betænkning derom, som straks fulgte i en hans Skrivelse af Dato 12. Januar sidstleden. Og det var hans Raad, at jeg paa en Søndag efter Tjenesten skulde holde en Tale paa Kirkegulvet og forestille de særsindede deres Vildfarelse og derefter tale med *Mikkel Nielsen Knude* om hans sælsomme Væsen i Medhjælpernes Overværelse, men med *Jens Mikkelsen* i Vester Smegaard og *Jens Mathsen* i Lakjær i et Rum, helst de tvende sidste ikke tilforn vare advarede om at lade deres ny Paafund fare."

Vi vil nu se paa, hvad der gik for sig i Skjern Kirke, den Dag da Rørets Hovedmand der i Sognet maatte frem for Præsten og hans Medhjælpere og gøre Rede

for sin „Særsindethed“. Sognepræsten havde skrevet en Del Spørgsmaal op, som Mikkell Nielsen maatte give Svar paa. Som det følgende vil vise, tegnede Præsten saa Svaret lige efter Spørgsmaalet, og det hele er vel saa sendt til Provsten og fra ham igen til Biskoppen. Spørgsmaalene lød i Hovedtrækkene saaledes:

Skjern Sognefolks Klagemaal over Mikkell Nielsen Knude paa den Søndag Septuagesima 1731 hannem forestillet.

1. Haver Mikkell Nielsen i Knude ofte leet i Guds Hus, naar Tjenesten blev forrettet paa Prædikestolen, og desforuden haft usømmelige Lader paa sig, idet han haver rystet paa Hovedet og faldet ned paa sine Arme paa Holdtræet.

Svar: Det er noget sært, jeg ved ikke, hvad jeg skal sige derom.

2. Han haver talt ilde paa Ordet, som prædikes, og sagt, at Folk haver ingen Nytte deraf, og der har ingen baadet af Sognepræsten i Skjern Hr. Just Frederik Hammerich hans Lærdom, hvorfor han med andre sine Consorter vil gaa derhen, hvor de kan søge Baade.

Svar: I maa derom skrive, hvad I vil.

3. Han haver retfærdiggjort sig selv og sagt sig fri for gørlig Synd, hvorimod han har fordømt andre og villet indbilde gode Christne, at de har ingen Nytte af deres Bønner, Kirke- og Altergang, ja talet derom med ublu Ord, som ikke burde høres blandt Christne.

Svar: Uden Forbedring har de ingen Nytte deraf, og det finder jeg hos mig selv.

4. Han holder her og der med andre sine Consorter her i Sognet nogle hemmelige utidige Samlinger tvertimod Hs. kgl. Majst. allernaadigste Forordning af 2. April 1726.

Svar: Der sker Bøn og Paakaldelse, Lov og Taksigelse, og ellers gøres det vel Behov, at man siger dem det, som de ikke ved.

5. Har han løbet i da og da med andre paa Søn-

dage og andre hellige Dage til et andet Sogn imod Hans kgl. Majestæts allern. Lov.

6. Har han sneget sig i Huse og trængt sig paa kristelig og skikkelig Folk med Lærdom om Vejen til Saligheden paa den Maade, at han forespørger, enten de vil til Himlen eller til Helvede, og derpaa forestiller dem, at de ved den Levnets Maade, som de hidindtil har ført, ikke kan blive salige, og derpaa skynder han dem til at komme til sine hemmelige Sammenkomster med andre, hvor han erbyder sig, at han vil undervise dem.

Svar: Trænger jeg mig ind paa Folk?

7. Har han talt meget haanligen om forbemeldte Præst i Skjern, hans Prædiken og sagt: I Dag skar Præsten et Stykke af min Kjortel, og Fanden skar igen et Stykke af hans.

Svar: I maa skrive efter eders egen Samvittighed.

8. Sagt, at Sognefolkene tror paa Præsten, og Præsten tror paa Fanden.

Svar: Det er ikke saaledes at forstaa.

9. Sagt, at Folk her i Sognet er ibande og Præsten med,

10. at Præsten har ikke den hellig Aand,

11. at velærværdige Hr. Jørgen Hauch* og Hr. Nikolaj Lütken i Bølling er Djævels Præster,

Svar: Det faar de selv at se til.

12. at en Studiosus Jocum Christian Hammerich, som holdt en opbyggelig Prædiken paa Hell. 3 Kongers Dag sidstleden, prædikede af den onde Aand,

13. at han vil tage fire eller fem til sig af Skjern Sogn og gaa til Himlen, de øvrige maa gaa deres egen Vej.

Svar: Jeg giver ikke Svar paa saadant.

Efter at Mikkil Nielsen Knude saaledes var afhørt, blev følgende Spørgsmaal forelagt Jens Mikkelsen i Vester Smcdegaard i et Rum udi Skjern Kirke, helst eftersom han ikke tilforn var advaret og formanet:

* Var Præst i Borris og Faster 1722—1765. Sidstnævnte Aar oplod han Kaldet til sin Svigersøn S. P. Stephansen, men levede til 1779.

1. Om han ikke havde sagt, at Hans Smedegaard med Hustru maatte ligesaa gerne drikke af Møddingsflod, som gaa til Herrens Nadvere,
2. at Præsten var Farisæer, skønt han prædikede Guds Ord,
3. at Præsten aldrig har lært ham, hvorledes han værdig skulde gaa til Herrens Nadvere, men nu kunde han lære Præsten det.

Svar: At han ikke erindrede sig, at han havde kaldt Præsten Farisæer; men dersom nogen kunde vidne det, nødtes han til at tilstaa det. Hvad det øvrige angik, da havde han ikke foretaget sig andet, end det han kunde svare til. Han havde erindret Folk her og der om deres farlige Tilstand i deres Christendom og raadet dem til at omvende sig. Han bekendte, at han tilforn havde været en grov Synder, men nu takkede han Gud, som havde givet ham et andet Sind, og vilde ønske, at alle havde samme Sind, Præsten med. Resten vilde han fragaa.

Ligeledes blev bemeldte Søndag dette *Jens Madtsen* i Vester Ganer, som tilforn ikke var advaret og formanet, i et Rum forelagt udi Skjern Kirke, hvo der havde beskikket ham til at lære Folk den rette Vej til Salighed, som de ikke tilforn havde vist?

Jens Mathsen svarede af 1. Cor., 14. K., V. 4: Hvo, som propheterer, opbygger Menigheden. Sagde ellers, at han ikke mere vilde befatte sig med at undervise Folk og lære dem Vejen til Salighed, eftersom sligt blev foretaget i Skjern Kirke.“

Pastor Hammerich havde saaledes fulgt Provstens Raad og tænkte vel, at de urolige Mennesker nu skulde vende tilbage til de gamle Kirkestier, men det skete slet ikke; deres Dristighed og Iver voksede ved Modstanden.

Præsten skriver derom til Biskoppen:

„Det givne Raad blev vel alt efterlevet, men frugtede saaledes, at der blev langt flere Samlinger, Oprør, Al-larm og Berygtelse udi Sognet, hvorfor jeg fandt det

fornødent atter at skrive Provsten til, hvis Raad i en Skrivelse af Dato 3. Februar 1731 gik derhen, at jeg paany skulde formane de særsindede og indberette vor Biskop dette ny, viderlige Væsen, paa det det ikke skulde komme ham fremmed for, om nogen skulde forebringe det. Dette blev straks efterkommet, og bekom jeg Svar ved hans Amanuensis af Dato 20. Marts, hvorudi mig blev anbefalet at lade indkalde de tre fanatiske Læsere et cetera, som og den 12. Aprilis hørsommeligst blev efterlevet og det tagne Provstevidne Monsr. Rasmussen ved Posten tilsendt.“

For Provsteretten, som var sat i Skjern Kirke den 12. April, var stævnet følgende: Mikkell Nielsen med Hustru i Knude, Jens Mathsen i Lakjær, Jens Mikkelsen i Vester Smedegaard, Morten Eriksen i Rahbæk, Christen Mathsen i Kragssig, Christen Mathsen, Kirsten Christensdatter, Frans Clausen, Ole Frandsen og Karen Olesdatter i Vester Ganer, Christen Christensen og Kirsten Christensdatter i Kloster, Niels Olesen og Karen Olesdatter i Vraa Vej, Jens Pedersen i Vraa og Karen Nielsdatter i Nørgaard Vidne at paahøre og til Spørgsmaal at svare:

Det bevidnes af mange, at Mikkell Nielsen boende i Knude af og til sniger sig i Huse og vil trænge sig paa skikkelige og christelige Folk med Lærdom om Omvendelsen og om den rette Vej, som han kalder det, til Salighed paa den Maade, at han spørger om deres Sjæls Tilstand, og enten de vil til Himmelen eller til Helvede, og derpaa forestiller dem, at de ved den Levned's Maade, som de hidindtil har ført, ikke kan blive salige, saa og lægger han dem for Øjnene sin egen forrige Uhellighed, nuværende Hellighed og Helvedes Dom, skyndende dem til at komme til sine hemmelige, forbudte Forsamlinger, hvor han erbyder sig at undervise dem.

Mikkel Nielsen svarede, at han intet havde foretaget sig som Lærer, og da det var Sognepræsten imod, vilde han afholde sig derfra.

Paa Spørgsmaalet, om Mikkel Nielsen kendte andre Steder, hvor Lægfolk og Bønder lære andre Omvendelsen og den rette Vej til Salighed, svarede han: De gør det ikke som Lærere, men de gaar tilsammen og læser.

Videre tilspurgtes, om de vidste, hvad Sogn eller By slige Forsamlinger skete, hvortil de svarede: I Stavning Sogn.

Paa Spørgsmaalet, om det ikke var daarligt at for-dømme andre og retfærdiggøre sig selv, svarede Mikkel Nielsen: Det er ingen Retfærdiggørelse, men vor Synd vi taler om. Søren Hansen, Skrædder af Stavning, svarede: Det er Syndens Erkendelse; vi har faaet en anden Aand.

Det vidnedes, at Jens Madsen Bonde, tjenende hos sin Broder Mads Madsen i Lakjær, ligeledes har været nidkær for at undervise Folk her i Sognet om Vejen til Omvendelse og Salighed. Samme Jens M. Bonde havde sagt, at Hr. Hammerich prædikede ikke strengt nok, men at han var lig den Hyrde, som lader Faarene gaa, hvor de lyster. Den Hyrde lider Faarene vel, men den, som vil holde Faarene fra at gaa til Skade, den lider Faarene ikke vel.

De indstævnte tilspurgtes, om de for Fremtiden vilde holde sig fra at gaa til Stavning Kirke. De svarede, at det vilde de ikke love.

Pastor Hammerich sendte det optagne Vidne til Biskoppen, til hvem han senere skrev bl. a. følgende:

„Tiden tilstundede, at de særsindede i Skjern vilde gaa til Guds Bord, hvilket forhen den 12. Februar ved to Mænd, som vare udsendte fra mig, var blevne ad-

varede, om de i nogle Mænds Overværelse vilde tale med mig om deres lovstridige Kirkegang paa hellige Dage i Stavning, førend de gik til Skrifte; men som ingen indfandt sig, lod jeg dem sammenkalde paa Skærtorsdag og taledes med dem i nogle Mænds Overværelse, men bekom haarde Svar paa en Del af mine Spørgsmaal ved Mikkel Knudes Tilskyndelse, som dog ikke var indkaldt.

Derefter gav de mig revers, at de ikke vilde gaa til Stavning Kirke og blev saa admitterede til Guds Bord, hvorpaa nogle af dennem næste Søndag derefter gik til bemelde Stavning Kirke.

Paa Palmesøndag næst tilforn forlangte jeg en skriftlig Erklæring af Mikkel Knude i mit Hus, hans onde Foretagende betræffende, forinden han gik til Guds Bord, hvilket han først tog i nogen Betænkning, men derefter nægtede han mig den."

Det skriftlige Løfte, Præsten omtaler at have faaet fra nogle af de „særsindede“, findes blandt Sagens øvrige Indlæg i Bispearkivet og lyder saaledes:

„Den lovstridige Gang paa Søndage og andre hellige Dage, som vi underskrevne af og til har brugt, idet vi haver forladt vor egen Sognekirke i Skjern uden al Aarsag og søgt hen til Stavning, foregivende at vi der søger Sjælens Frelse og Omvendelse, saavelsom ogsaa de himmelige Forsamlinger, som vi har indfundet os til i da og da ved Dag og Nat, tvertimod hans kgl. Maj. allernaadigste Forordning af Dato 2. Oktbr. 1706, foregivende at det er Gudsfrygtsøvelse, — der dog vor kære Sognepræst Hr. Just Fr. Hammerich paa sidste Søndag Septuagesima offéntlig paa Kirkegulvet i Skjern haver forelagt os efter hans Provstes Raad vor Vildfarelse, og i en Tale, som han da holdt, fraraadet os paa Søndage og andre hellige Dage at gaa til et fremmed Sogn, saa og at holde os efterdags fra de forbudne Forsamlinger, — frasige vi os aldeles, lovende at vi ikke paa Søndage og andre hellige Dage vil efter denne Dag gaa til andet Sogn at høre Guds Ord end

til vor egen Sognekirke i Skjern, hvor vi flitteligen vil indfinde os, undtagen naar vi ere anden Steds budne enten til Bryllup, Barsel, Begravelse eller deslige, saafremt vi her vil haabe paa at gaa til Guds Bord, og denne Forskrivelse skal komme os til Nytte, og fra de forbudne hemmelige Forsamlinger vil vi aldeles afholde os og ikke efterdags bruge dem mere, men holde os til al mulig Guds frygt hver i sit eget Hus; det vi med vore egne Hænders Underskrift bekræfter og haver ombedet underskrevne Dannemænd, at de dette med os til Vitterlighed vil underskrive.

Kirsten Christensdatter Closter.

Kirsten Christensdatter i Ganer. Christen Mathsen.

Olluf Frandsen. Niels Jensen.

Til Vitterlighed:

Jens Nielsen. Anders Jensen.

En Del af de opvakte har ikke villet skrive under, og Præsten meddeler, hvordan Mikkell Nielsen Knude, der ikke var indvarslet, mødte med dem, og han har vistnok faaet dem til at fastholde den indtagne Stilling.

Paa Præstens Spørgsmaal, om der var Forskel paa den Lærdom, der haves i Skjern, og den Lærdom, som haves i andet Sogn, hvor de af og til begive sig hen paa hellige Dage, svarede Christen Mathsen i Vester Ganer paa samtliges Vegne: „Hvad Guds Ord er angaaende, da haves det saavel udi Skjern som andet Steds, men hvad Omvendelsen angaar, da tales derom mere tydelig andet Steds end her, det er om Synderes Erkendelse af Guds Ord i Hjertet.“ Paa Spørgsmaalet, om de vilde frasige sig den lovstridige Gang efterdags til andet Sogn, svarede Mikkell Nielsen, at han ikke havde hørt, at nogen saaledes var tvungen andet Steds, hvorpaa han sagde til de indkaldede: „Kommer og lader os gaa vor Vej.“ Christen Mathsen svarede, at

han ikke vilde love det, og de andre istemmede. Tilmed sagde de, at der var meget i Kongens Lov og Forordninger, som blev overtraadt.

Dernæst spurgtes, om de lovstridige og forbudne Sammenkomster endnu holdtes her i Sognet, og om de da selv havde indfundet sig til dem siden bemeldte Søndag Septuagesima?

Her raabte de i hverandres Munde, at det vel aldrig var forbudt at handle om Guds Ord og at holde kristelige Forsamlinger, med andre uvedkommende Ting.

Præsten meddeler, at de adspurgte ikke lod være med at gaa til Stavning. Den følgende Dag, som var Langfredag, gik Jens M. Bonde og Kirsten Christensdatter i Kloster til Stavning og forblev der indtil Aften. Paaske-dag gik flere af de andre til Stavning Kirke, og dette vedblev de med i den følgende Tid.

Pastor Hammerich fortæller dernæst saaledes om Sagens Gang: „Næstfølgende 30. Juni bekom jeg Skrivelse fra min Provst angaaende Mikkell Knudes Altergang, som blev oplæst for ham 12. Søndag efter Trinitatis, hvortil han svarede, at han vilde opsætte sin Altergang, indtil Sagens Uddrag. Derefter lod jeg ham indkalde den 5. September, da jeg efter Tjenestens Forretning i Skjern Kirke i nogle Mænds Overværelse forelagde ham nogle Spørgsmaal.“

Det var Tanken at dæmpe Røret ved at ramme Hovedmanden, og da Mikkell Nielsen Knude ikke vilde afgive noget bindende Løfte, blev der allerede den følgende Dag nedsat en Provsteret for at dømme i hans Sag.

Rettens Medlemmer, der den 6. September 1731 var samlede i Skjern Kirke, var følgende: Provst Christen Allerup samt Præsterne Peder Blichfeldt i Vorgod og Jørgen Hauch i Borris.

Der afsagdes følgende Dom:

„Saalænge Mikkell Nielsen i Knude continuerer i hans fanatiske og forargelige Væsen, kunde det ikke tillades ham at komme til hemmeligt Skriftemaal, med mindre han vilde det frafalde og erkende sin Forseelse og Forargelse og stadelig love og reversere sig ej dermed videre at befatte. Dog skal han derfor være tiltalt og staa under Overøvrighedens Kendelse i Sagen og tage imod, hvad den finder for godt at paalægge ham.“

Mikkell Knudes Sag skulde nu paakendes af Stiftamtmanden, fra hvem der 6. November 1731 udsendtes følgende Skrivelse:

„Mikkell Knude udi Skjern Sogn befales herved at møde paa Korsbrødregaard udi Ribe Onsdagen den 14. November førstkommende, Kl. 10 slet Formiddag, hvorudi ingen Forsømmelse under vilkaarlig Straf maa tages.“

Denne Ordre har følgende Paategning:

„Højbaarne Hr. Geheimeraad og Stiftamtmand von Gabels omskrevne respektive høje Ordre er lovligen bleven Mikkell Knude i Skjern forkyndet Løverdagen den 10. November af os underskrevne, saa sandt hjælpe os Gud og hans hellige Ord.

Skjern, den 10. November A^o 1731.

Iver Christensen.

Ole Christensen.

Hvordan Overøvrigheden har taget Sagen op med Mikkell Knude for at faa ham blødgjort, har jeg ikke kunnet finde noget om i Stiftamtmandens Arkiv. Derimod findes i Bispearkivet en Optegnelse, der vistnok maa henføres til Forhøret i Ribe og lyder saaledes:

„Mikkell Knude faldt til Føje for Retten og bad om Forladelse, at den høje Øvrighed vilde have Naade for ham og ej i haardest Maade vilde fare med ham. Han lovede og tilsagde med al Værdighed og Ærbødighed,

at han vilde lade herefterdags dette begyndte Onde og sælsomme Væsen i alle Maader falde og sig derfra entholde. Hvad de gode Mænds Embede og Personer angaar, som han saa ublu og skamløs har læderet og angreben, da bad han dem inderligen, at de det hannem vilde tilgive."

III.

Ligesom i Naturen Vaaren følges af Sommer, Høst og Vinter, saaledes mærker man ogsaa, at der paa Aandslivets Omraade findes Grødetider, hvori Livet vaagner og vokser trods alle Hindringer. Naar Aandslivets Sommer derpaa har afsat sine Frugter, mærker man, at Kraften er sat til, at Livets Former stivner.

Det pietistiske Aandsliv kæmpede sig frem og virkede oplivende og til megen Velsignelse i den danske Kirke. Den gamle Rettroenhed havde misbrugt den evangeliske Lære om Retfærdiggørelsen ved Troen uden Lovens Gerninger. Pietismen vilde ved alvorlig Bodsprædiken vække op af Syndesøvnen, men den gik nu ogsaa paa sin Side vild. Enhver Omvendelse skulde foregaa paa samme Maade gennem en haard, ydre Bodskamp, og Retningen i det hele dvælede fortrinsvis ved Følelsen af Synd og Skyld uden at komme frem til Freden og Hvilen i Kristentroen. Som man vil se af det foregaaende, fremkaldte det pietistiske Aandsrøre en Mistillid til den beskikkede Lærerstand, og dette medførte igen Mistillid til det kirkelige Embede og til Kirkens Naademidler. Den offentlige Gudstjeneste blev agtet ringe i Sammenligning med de gudelige Forsamlinger og deres Andagtsøvelser.

Denne Aandsretning miskendte ogsaa fra første Færd af sin Stilling til de kirkelige og borgerlige Love og forsøgte at bryde disse Former. Derved vaktet Lige-

gyldighed for enhver fast kirkelig Form og for alle kirkelige Anordninger. Dette medførte, at Pietismen allerede tidlig havde en Dødsspire i sig, som bragte den til at bryde Banen for det, den allermindst vilde, for den kirkelige Ligegyldighed og for Rationalismen.

Da Christian den Sjette 1730 kom paa Tronen fik Pietismen i ham en god Ven og Støtte, hvorvel han søgte at dæmme op mod de Vranglærdomme, Retningen førte med sig. Saaledes blev den før nævnte Enevold Ewald, Ungdomsvennen af Pastor P. Wedel i Stavning, 1734 tvungen til at holde Kapellan i sit Embede paa Grund af sine kætterske Meninger, og flere yderliggaaende pietistiske Præster fik Afsked.

Da derfor Pastor Wedel 1738 fik Bud om at møde i København for at prædike for Kongen, saa kan man forstaa, at det kun var med ringe Mod han gjorde denne Rejse. Dette fremgaar tydelig af følgende Brev, han i den Anledning skrev til Biskop Mathias Ancher sen i Ribe:

Højædle, Højærværdige Hr. Biskop, højgunstig Øvrighed!

Allerydmygst insinueres Deres Højærværdighed, at fra hans Excellence Hr. Geheimeraad von Holstein i Gaar er givet Ordre efter Majestætens allernaadigste Befaling af 1. Martii til mig, det jeg ufortøvet skal indstille mig for hans Excellence i København og der erholde videre høj Ordre, hvor befales at prædike for min allernaadigste Konge; thi naar jeg lyder og allerunderdanigst følger Commando, som det hedder: Gak, da gaar han, kom, saa kommer han. Gud i Naade ynkes en arm Orm, som jeg er, og Deres Højærværdighed vil, som min højgunstige Øvrighed bede for mig til Gud, at han vil tænke paa mig i Naade til det bedste og ej fordærve den liden Most i Druen! Formoder, Deres Højærværdighed vil af deres synderlig Bevaagenhed forhjælpe mig, rebus sic stantibus,* med Ordre til Prov-

* d. e. saaledes som Sagerne staar.

sten, velærværdige Hr. Christen Allerup i Lem, at min forladte Menighed, medens jeg skal være borte, maa ved Herredsprovstens Tjeneste med Ordet og Sakramenterne betjenes. Jeg, næst allerydmygst ærbødigst Hilsen til Deres Højærværdighed, velbaarne Frue, høje Familie med al Naades og lyksalig Velstands trohjertig Erønskning fra mine og mig, lever

Deres Højærværdigheds, min højgunstig
Øvrigheds allerydmygste Tjener og Forbeder

Peder Wedel.

Stavning, μετὰ σπουδῆς*, den 10. Martii 1738.

Pastor Wedel maa have vundet Kongens Yndest ved sin Prædiken, thi omtrent en Maaned senere blev han kaldet til at være Slotspræst paa Frederiksborg. Her virkede han til sin Død, der indtraf den 9. Oktober 1761.

Fra det aandelige Røre paa Skjernegnet i Pietismens Dage, stammede sikkert nok den Tilslutning, som Brødremenigheden fik der paa Egnen i den følgende Tid, og derfra blev atter Jordbunden beredt til den Modtagelighed for religiøs Paavirkning, som ogsaa er et Særkende for Egnens Folk i vore Dage.

* d. e.: I Hast.

EN GAMMEL VESTJYDSK FOLKEBOGSAMLING OG DENS MÆND

Ved F. K. ERLANG

Folkebibliotekssagen bliver nu i de fleste civiliserede Lande anset for en Samfundssag af stor Betydning. Ogsaa her i Danmark har denne Sag i de senere Tider haft ganske god Fremgang. De Folkebogsamlinger, der findes her i Landet, skriver sig saa godt som alle fra den sidste Menneskealder, og de fleste af dem har haft Støtte af det offentlige.

Der er dog ogsaa langt tidligere oprettet Folkebiblioteker her i Landet. I den saakaldte Oplysningstid var der saa mange Slags humane Bestræbelser fremme, og der er ogsaa dengang bleven oprettet en Del folkelige Bogsamlinger. Men disse, der blev oprettede og støttede af private Mænd, er i Tidens Løb saa godt som alle gaaet til Grunde.

Den ældste Folkebogsamling her i Landet, som fremdeles eksisterer, er uden Tvivl en lille Bogsamling i Vejrum (ved Struer).* I det følgende skal der berettes lidt om denne og de Mænd, der særlig har haft Betydning for den. Maa dette Emne end synes ringe og ubetydeligt, haaber jeg dog, at et og andet heraf vil

* Denne min Formening har jeg faaet bestyrket af en af vore mest fremragende Autoriteter paa dette Omraade, Hr. Overlærer Sch. Steenberg, Horsens.

kunne have kulturhistorisk eller anden Interesse — navnlig for paagældende Egns Befolkning.

Biblioteket skriver sig fra 1799. I dette Aar oprettedes følgende:

Fundatz for et Sogne-Bibliothek

for

Vejrum Sogn i Hjerm Herred, Riber Stift,

oprettet til en Afmindelse om

Afg. Consistorial-Assessor Niels Bygom Krarup,

forrige Sognepræst for Vejrum Meenighed

og Provst i Hjerm Herred.

Istedet for at bekoste en Liigsteen eller Epitafium over en elsket Ægtefælle og en kjer Fader, har bemeldte Assessor Krarups Enke og Børn anset det nyttigere til Vejrum Sogn forlods af Stervboen at skjenke et Legatum af hundrede Rigsdaler, hvilke man har bestemt at skulle anvendes til Laanebibliothek for Sognet, og i denne Henseende fastsat følgende Poster:

1. For den halve Deel af bemeldte Capital, nemlig 50 Rdlr., indkøbes strax, saasnart skee kan, danske Bøger i adskillige Fag, passende for Almuen. Den øvrige halve Deel, ligeledes 50 Rdlr., udsættes paa Rente, og om mueligt i en sikker Ejendom perpetueres. Den aarlige Rente deraf anvendes ligeledes efterhaanden til nye Bøgers Indkøb.

2. Bøgerne indbindes i simpelt stærkt Bind, og saavel inden i som bag paa enhver Bog tegnes eller fasthæftes sammes Nummer. Til at gjemme dem udi, bekostes et Skab, som staaer paa et tørt Sted i Skolen eller Degneboligen, da nærværende og tilkommende Degne i Vejrum ombedes, at ville have Umagen med at forestaa Udlaanet og derover at holde rigtig Bog. Hvorimod han skal have Frihed til at betjene sig af Bøgerne, saa meget han vil. Skulde Degnen nu eller i Fremtiden vægre sig ved denne Bestilling, eller uordentlig forestaae samme, da ville Præsten behage dertil at formaae en anden paalidelig Mand, med mindre han selv vil have den Ulejlighed at forestaae Udlaanet.

3. Disse Bøger maae til enhver, som opholder sig i Vejrum Sogn uden ringeste Betaling udlaanes paa følgende Vilkaar:

1. Ingen maae faae uden een Bog til Laans paa Gangen, hvilken efter Størrelse kan beholdes fra to til otte Uger, men ej længere. Dog kan efter nogen Tids Forløb den samme Bog atter faaes til Laans.
2. Enhver maa behandle Bøgerne reenlig og vel. Og for at Bindet ej skal nages, bør samme indpakkes i Papir.
3. Hvo, som laaner en Bog, bliver ansvarlig for samme, beskadiges nogen Bog, eller bliver reent borte, betales den af Laaneren med Indkjøbsprisen, som tegnes foran i enhver Bog.
4. Ingen maae gjøre Fremlaan af en Bog til nogen uden for sit Huus, og aldeles ikke levere den laante Bog fra sig til nogen anden end Degnen, eller den, som forestaaer Udlaanet.
5. Flytter nogen, som har en Bog til Laans, ud af Sognet, maae han strax tilbagelevere den laante Bog, da ingen Bog maae udlaanes til nogen uden for Sognet.
6. Dersom nogen, der ej er fuldkommen vederhæftig, forlanger en Bog til Laans, skal Degnen være berettiget at kræve haandfaaet Pandt, eller Caution for Bogens rigtige Tilbagelevering. I anden Fald bliver Degnen selv ansvarlig til Bogen.
7. Enhver, som laaner en Bog, skal være pligtig at tilstaae Modtagelsen ved Navns Underskrift i den dertil indrettede Protokoll. Forsømmes dette, bliver det for Degnens Ansvar, ifald nogen siden fragaaer at have bekommet Bogen. Naar Bogen tilbageleveres, har Laaneren Ret til at see Tilbageleveringen afskrevet i Protokollen.
4. Tvende Gange om Aaret, nemlig til Paaske og Michelsdag, skulde alle Bøgerne indsamles og være rigtig tilstæde, hvorfor 2de Søndage tilforn tilvares, at enhver, som har en Bog til Laans, leverer den tilbage. Hvad som da mangler, maae strax eftersøges, eller i ald Fald indfordres Bogens Betaling, som da til nyt Indkjøb anvendes.

5. Ligesom nærværende Sognepræst i Vejrum er villig til at have Opsyn med denne Stiftelse, saa forventes og at Efterkommerne i Kaldet ville behagelig gjøre det samme, og jevnlig, i det mindste forbeholdte 2de Tider om Aaret, eftersee Bibliotheket, at det holdes i tilbørlig Orden, ligesom og at besørge efter bedste Skjønsmhed Bøger indkjøbt for den aarlige Rente, samt ogsaa een Gang hvert Efteraar offentlig opmuntre Meenigheden til Bøgernes Læsning.

6. Tvende Protokoller anskaffes, den ene forbliver hos Degnen, hvorudi opføres Bøgerne med Nummer, fulde Titel og Indkjøbspriis. Hver Bog faar sin Side i Protokollerne, og neden under Bogens Navn indføres hvad Datum Bogen udlaanes, og hvad Datum tilbageleveres. Den anden Protokoll forbliver hos Præsten, som deri anfører Regnskabet for Capitalen og Renternes aarlige Anvendelse.

7. En Copie af denne Fundatz indsendes til S. T. Hr. Biskoppen, og en dito til Hr. Herredsprovsten, hvilke begge ærbødigst anmodes om, at ville paa Visitazer og ved andre Lejligheder vaage over denne Stiftelses bestandige Vedligeholdelse i Fremtiden.

8. Skulde det i Fremtiden ansees nyttigt, at gjøre nogen Forandring eller ny Indretning i Henseende til denne Stiftelse, da maae det være Præsten i Vejrum i Forening med Provsten i Hjerm Herred tilladt at gjøre samme. Dog saa længe nogen af Stifterne leve, bør deres Samtykke indhentes, naar Forandringen er af nogen Betydenhed.

Saaledes oprettes da herved denne Fundatz af

Assessor Krarups Enke og samtlige Børn.

Wejrum Præstegaard, den 16. October 1799.

Den første Tanke, man faar ved at læse denne Fundats, er vel nærmest den: Det var ellers en svær Højtidelighed at gøre ud af de 100 Rdlr. Hertil maa dog bemærkes, for det første, at man ikke alene bør se paa, *hvad* her er lavet, men ogsaa paa Sindelaget, hvormed det er sket, og det synes mig da, at et ærligt velme-

nende „til Borgerheld sigtende“ Sindelag paa en helt tiltalende og fornøjelig Maade har givet sig Udtryk i dette troskyldige gamle Dokument. Endvidere bør betænkes, at Legatets Kapital bestod af Courant-Dalere og efter Tidens Forhold slet ikke var saa ubetydelig en Sum, da Pengene dengang var sjældnere end nu. Ganske vist var det i det hele gode Tider for Landet, navnlig for Handelsstanden (bortset fra enkelte Handelskriser, f. Eks. en ret farlig netop i Aaret 1799), men Pengene var alligevel faa i Sammenligning med nu (og alt Pengevæsen meget ufuldkomment; Banker fandtes kun i København og Altona, en Sparekasse fandtes kun i Kiel). Men navnlig var Bøger og overhovedet Adgangen til Læsning ude paa Landet saa ringe, at selv en saa beskeden Institution som et Sognebibliotek nok kunde have Værdi.

Det vil erindres fra Holbergs „Erasmus Montanus“, at da Montanus vil kaste en Bog i Hovedet paa sin Broder Jacob, tror denne, at det er Bibelen; den er for stor til at være enten Katekismus eller Evangeli-Bog, altsaa maa det være Bibelen. I 1799 og endnu langt senere var det ogsaa saaledes her i Vestjylland, at den store Befolkning kun kendte 3 Bøger: Bibel, Religionslærebog (Pontoppidans eller i senere Tid Balles) og Salmebog. Kunde hertil komme en Almanak, var det allerede store Ting; Købet af en saadan betragtedes som en interessant Begivenhed, endda man jo ikke dengang som nu kendte Almanakker med Fortællinger og Billedstof. I Skolerne paa Landet har Brugen af andre Bøger end Lærebogen næppe været almindelig ret mange Aar forud for Skoleloven af 1814, i hvert Fald har der højst kunnet være Tale om Cramers Regnebog og den utrolig tørre „Birchs Bibelhistorie.“

Til de fleste Sogne naaede der aldrig en Avis. Af

Aviser fandtes der i Jylland overhovedet kun to, nemlig Aarhus Stiftstidende, der kun var et Par Aar gammel, og den tilsvarende i Aalborg, der var nogle Aar ældre, men det var jo et Par bitte smaa Stykker Papir i Brevpapirsformat, der ikke saa nær udkom hver Dag og tilmed var under Censur. Et Bogtrykkeri fandtes dog ogsaa i Viborg, men ellers har der næppe eksisteret noget saadant af Betydning i Vestjylland, før Amtsprovst Krarup i Borris 1815 fik Bevilling til Oprettelsen af Borris Seminariebogtrykkeri. Selv Skrivepapir blev anset for en sjælden og kostbar Vare; i Skolerne benyttedes hverken Papir eller Tavle til at skrive paa, men flade Kasser med fugtigt Sand, hvori man skrev med en Pind.

Under disse Omstændigheder kunde det jo nok have sin Betydning, at der blev stillet nogle Bøger til Befolkningens Raadighed. Af den foran aftrykte Fundats vil det ses, at naar dette skete, skyldtes det Præstefamilien Krarup i Vejrum. Slægten Krarup er en gammel vestjydsk Slægt, der navnlig har frembragt en overordentlig stor Mængde Præster, men som dog ogsaa har haft talrige Medlemmer, der med Hæder har virket paa snart sagt alle andre Omraader — mindst maaske paa det militære, der, naar bortses fra nogle Medlemmers frivillige Deltagelse i Krigene 1848 og 1864, kun undtagelsesvis synes at have øvet nogen Tiltrækning paa Slægten — hvad der paa en Maade er ganske mærkeligt, da dennes Stamfader,* en Bondesøn fra Krarup By, Tistrup Sogn ved Varde, netop var en vældig Krieger. Det synes, at han efter at have ydet god Tjeneste herhjemme under Svenskekrigen 1659—60 er draget til

* Efter hvad der i den senere Tid er oplyst gennem interessante Undersøgelser foretagne af forhenv. Registrator i Gehejnearkivet F. Krarup.

Udlandet og med Hæder har kæmpet mod Kristenhedens Fjender, Tyrkerne, indtil han 1673 faldt i Polen i et stort Slag, hvori han deltog som Anfører af en Hærafdeling og bidrog til, at Slaget blev en stor Sejr for Kong Johan Sobiesky.

Et Barnebarn af ham var Christian Krarup, der ejede Dejbjerglund ved Ringkøbing fra 1724 til 1768. Hans fire Sønner slog alle ind paa den studerende Vej, og en af dem, Niels Bygom Krarup, var det, der var Præst i Vejrum fra 1773 til 1798, og til Minde om hvem Boglegatet oprettedes.

Disse fire Brødre var alle lærde Filologer, ikke mindst Præsten i Vejrum, der endnu paa sine gamle Dage ikke sjælden skrev lange kunstige latinske Vers. Alle sine Eksaminer havde han taget med bedste Karakter. I sin Ungdom var han i mange Aar Lærer for unge Mennesker og, inden han blev Præst i Vejrum, en kort Tid residerende Kapellan i Ringkøbing, og i længere Tid Præst i Vinkel og Rind. Medens han var der, blev det ham overdraget at ordne Viborg Stifts Arkiv og revidere „Viborg Stifts Kiste“, og som Belønning for „det svare og kjedsommelige Arbejde“, han hermed havde „i fire samfulde Aar uden ringeste Betaling derfor at nyde eller fordre“, blev han paa Biskoppens Foranledning af Kongen udnævnt til Consistorial-Assessor, en Titel, der vel nok nu vil synes de fleste lidt latterlig, men som sikkert dengang blev anset for overordentlig ærefuld. „Ikke havde han de heldigste Gaver til at holde offentlige Taler, endskjønt samme ellers var vel udarbejdede; deels havde han af Naturen ej noget stærkt Bryst eller høj Stemme, deels manglede han noget af den for en Taler fornødne Dristighed, hvilket han selv tilskrev sin sildige Øvelse i at prædike“, hedder det om ham; men iøvrigt nyder han det Lov, at han var saare

samvittighedsfuld, flittig og utrættelig som Præst, udmærket dygtig som Provst, meget godgørende mod fattige, syge og nødlidende samt en kærlig Ægtefælle og Fader.

Alle hans Sønner (saavel som ogsaa alle hans Brødres Sønner) kom til at studere. En af dem blev hans Efterfølger som Præst i Vejrum, og Oprettelsen af Sognebiblioteket skyldes sikkert ham. Naar ogsaa hele denne Generation af den krarupske Slægt kunde gaa den studerende Vej, da berettes herom, at hertil især bidrog dette: Kancelliraad Christian Moth, der ejede Kvistrup ved Struer fra 1729 til 1766, havde kun een Søn, der døde af et Slag af en Hest i Kongens Stald. Hvad Kancelliraad Moth efterlod sig, tilfaldt derfor væsentlig hans Søster, og hun testamenterede atter de fire Brødre Krarup, deriblandt Assessor Krarup i Vejrum, 10,000 Rdlr., og sidstnævnte fik desuden alene Vejrum Kirke. Hermed indtraadte det besynderlige Forhold, at Stedets Præst selv var Kirkeejer, hvormed endvidere dengang fulgte *Kaldsretten*. Han solgte imidlertid snart Kirken (for 6,000 Rdlr.) til Ejeren af Ausumgaard, der ikke var nogen anden end — den tidligere Sognepræst Th. Just Jermiin, der ved Arv og Køb var bleven Ejer af meget Jordegods og saa havde opgivet Præsteembedet for at være Godsejer, ja Stamhusbesidder; thi Aaret før sin Død, fik han Godset ophøjet til et Stamhus, der forøvrigt endnu besiddes af hans Efterkommere, og allerede i 1750 var han bleven adlet.

Da han nu købte Kirken af Assessor Krarup, har der ganske sikkert fundet den Aftale Sted imellem dem, at Kaldsretten fremtidig af Kirkeejeren skulde benyttes til Fordel for Sælgerens Efterkommere, og — som det vil ses af det følgende — gik det ogsaa saaledes de 2 næste Gange, Embedet var ledigt, hvilket vil sige, lige

indtil Grundloven ved at ophæve de adelige Forrettigheder gjorde Ende paa sligt. *Heldigvis* gjorde Ende paa sligt, maa vi sige, thi selv om der i dette Tilfælde ingen Skade er sket, idet de Præster i Vejrum, der paa denne Maade blev kaldede af Ausumgaards Ejere, udmærket godt har kunnet staa Maal med Flertallet af Datidens Præster, saa kan der jo dog ikke være to Meninger om, at en slig Kaldelsesmaade var en Uting.

Men altsaa: Assessorens Efterfølger blev Sønnen Janus Balthazar Krarup, ham der fattede Planen om Sognebiblioteket. (En anden Søn var den tidligere nævnte Amtsprovst og Seminarieforstander Krarup i Borris. Ogsaa en af Døtrene fik sit Hjem heri Vestjylland, idet hun blev gift med Præsten Lars Brøllund, der efter at have været Skibspræst paa Kina blev Præst i Stavning og senere i Stadil). J. B. Krarup havde en Del til fælles med Faderen, holdt bl. a. ligesom denne meget af Bøger. Det vides, at han efter at være forflyttet til Gjerlev ved Jægerspris (Sjælland) ogsaa der har faaet oprettet en Folkebogsamling, der eksisterer den Dag i Dag ligesom den i Vejrum, men nok forresten er trivedes fuldt saa godt.

Ligesom Faderen havde han vistnok „ikke de heldigste Gaver til at holde offentlige Taler.“ Alligevel mener jeg dog, at det er en meget overdreven, uretfærdig og misvisende Omtale, han har faaet i nogle Erindringer, som Professor H. F. Ewald udgav for nogle Aar siden. I denne Bog fortælles om, hvorledes Professor Ewalds Fader, Generalmajor C. Ewald, havde faaet det Hverv at ledsage Prins Frederik (den senere Kong Frederik den Syvende) og vaage nøje over hans Opførsel. Prinsen skulde bl. a. opholde sig længere Tid paa Jægerspris, og som lige nævnt var det netop hertil, at J. B. Krarup var bleven forflyttet fra Vejrum.

Nu havde Ewald bl. a. faaet Ordre til at sørge for, at Prinsen gik jævnlig i Kirke, men, berettes der, dette stødte paa den Vanskelighed, at den stedlige Præst, Provst K., havde det besynderligste, forunderligste Organ og Foredrag, saa at selv ældre alvorlige Folk ofte

J. B. KRARUP

havde ondt ved at bevare deres Alvor under hans Prædiken.* Ewald var derfor i lang Tid bange for at lade Prinsen komme i Kirken, men vovede det dog

* At Ewald selv søgte og fandt Lejlighed til at undersøge Paa-lideligheden af disse Rygter, er der ikke Tale om. De synes efter Sammenhængen at maatte skyldes den daværende Herredsfoged Lowzov, en Mand med fremragende Anlæg i Retning af Ambition og personlig Vinding, i et og alt en fuldstændig Modsætning til J. B. Krarup.

tilsidst og havde det Held med sig, at det løb over Forventning godt af.

Efter denne haanlige Omtale maatte man jo nærmest tro, at J. B. Krarup har været en naragtig og uduelig Præst. Det modsatte var dog Tilfældet. Han var paa

MARIE CHRISTINE KRARUP

sin Vis en god og trofast Arbejder i Vingaarden, en retskaffen Mand fra den gamle Tid, en Mand der ikke alene havde sin Menigheds Agtelse og Hengivenhed, men ogsaa fortjente den og i nogle Henseender endog var en fremragende Mand. Han var imidlertid et Barn af den rationalistiske Tid, som havde baade sine gode og sine flade Sider. Eftertiden har været tilbøjelig til at se for lidt paa de første og for meget paa de sidste.

Maaske var J. B. Krarup endda mere præget af den gamle Tids gode Sider og mindre af dens daarlige end Flertallet af Præsterne ved forrige Aarhundredes Begyndelse. I disses Prædikener kunde det ofte være vanskeligt for ikke at sige umuligt at opdage Spor af Kristendom. Et karakteristisk Eksempel af den Art Prædikener kan man finde i Blichers Novelle „Høstferierne“ (Kap. 8), og den har Blicher vel at mærke ikke ladet trykke til Skræk og Advarsel, nej han har aabenbart netop fundet, at den var saare opbyggelig og udmærket.

J. B. Krarup har maaske nok været tør som Prædikant. Han var en noget nøgtern Natur, og al forløren Højtravenhed laa ham fjærn; men hans Tale kom alligevel fra et alvorligt og bevæget Sind og havde troværdig Lyd og paalidelig Vægt. Hans Guds frygt var oprigtig og ægte og prægede al hans Vandel. Han kendte selv, og han forstod at meddele de bedrøvede og sorgfulde Trøsten i Vor Herre Jesu Død og Forsoning — herom haves der Vidnesbyrd nok, ligesom ogsaa om, at han af gamle Konfirmander er bleven bevaret i taknemlig Erindring hele Livet igennem. Og har han haft sin Begrænsning, saa har til Gengæld hans Hustru *Marie Christine*, f. Grundtvig (af N. F. S. Grundtvigs Slægt og Bispinde Balles Broderdatter) i mange Henseender udmærket udfyldt, hvad der manglede hos ham. Vilhelm Birkedal, der som ung Mand en Tid var Huslærer hos dem (i Gjerlev), skriver om hende:*

„Husfruen var en Kvinde saa mild,
med Aanden og Længsels-Driften,
med klare Tanke, med Hjertets Ild,
i Øjet stod Sjæleskriften.
Hun spredte Lys, og hun mildnede Luften
og fyldte Hjemmet med Blomsterduften.“

* I sin store selvbiografiske Digtsamling: *En Livsførelse* (Odense 1863).

Derimod kunde en ildfuld Natur som Birkedal selvfølgelig ikke føle nogen særlig Begejstring, men kun en vis Respekt og Agtelse for hendes Ægtefælle, om hvem det hedder (s. St.):

„Min Præst, det var en godmodig Mand,
honnet og ærlig til Bunden;
sin Avling satte han godt i Stand,
udykket stod Kirkegrunden.
Hver Søndag *sled* Man paa Mark og Enge;
men ej Man *hvilte* paa Kirkens Vænge.“

Antagelig er det ogsaa særlig ham, Birkedal tænker paa, naar han et Sted (i „Personlige Oplevelser“ I, S. 28) bemærker om den krarupske Slægt, at en Ejendommelighed ved flere af dens Medlemmer var: et vist godmodigt Projektmageri, der har givet sig Udslag f. Eks. i Landbruget.

Det er ganske rigtigt, at mange af denne Slægt har haft stor Interesse for Landbrug, og dette har ingenlunde altid været en ulykkelig Kærlighed. Man behøver blot at nævne Mænd som Præsten O. Th. N. Krarup i Flødstrup paa Fyen (tidligere ogsaa Præst i disse Egne, nemlig for Naur-Sir og Ulfborg-Raasted), der baade var en nidkær Præst og en Foregangsmand paa Landbrugets Omraade, hvis udmærkede Drift af Præstegaardsavlingen paa Fyen skaffede ham Berømmelse over hele Landet; ligeledes hans Broder N. B. Krarup, der oprettede Landets første Landbrugsskole (Frijsendal) og er Faderen til vore Landboforeninger; endvidere J. B. Krarup, Leder af Skaarupgaard og Daugaard Landbrugs-skoler og anset landøkonomisk Skribent.

Ogsaa den i det foregaaende omhandlede J. B. Krarup var, som af Birkedal fremhævet, en interesseret og ivrig Landmand og i Besiddelse af ikke ringe Dygtighed som saadan, baade praktisk og teoretisk, har ogsaa

udfoldet lidt landøkonomisk Forfatterskab. Derfor bør han ikke dadles. Han har følt det som en Pligt og en Lykke ogsaa paa dette Omraade at kunne være sine Medmennesker til Raad og Nytte, og det er det samme Sindelag, der har bragt ham til baade som ung Præst i Vejrum og senere at interessere sig for Oprettelsen af Bogsamlinger for Menigmand.*

Da han forlod Vejrum, blev hans Svigersøn Jens Lind (senere Præst for Hvidbjerg og Lyngs paa Thyholm) hans Efterfølger som Sognepræst der. Naar J. B. Krarup søgte bort fra Vejrum, har det sikkert for en Del netop været for ved Ausumgaard-Godsejerens Hjælp at skaffe Svigersønnen dette Kald. Som ældre anset Præst (Provst, R. af D.) kunde han selvfølgelig lettere end Svigersønnen faa et andet af Landets bedre Præstembeder.

Hvis ikke Grundloven havde afskaffet Godsejerens Kaldsret, vilde formodentlig J. Lind i Vejrum have faaet en af sine Sønner til Efterfølger. En af disse (der dog ikke er Præst, men Landinspektør) har fortalt mig, at han fra dengang, han var en lille Dreng, kan huske, hvorledes den gamle Godsejer, Ritmester Jermiin, satte ham paa sit Knæ og venligt smaasnakkende, dels med sig selv, dels med Drengen, sagde: Du skal nok blive din Faders Efterfølger her i Vejrum, min Dreng!

Det kan formodes, at Lind, medens han var Præst i Vejrum, har interesseret sig for det lille Folkebibliotek

* Et Par kuriøse Smaatræk:

Da der efter hans Død var Auktion, blev en stor Del af de mange Bøger, han efterlod sig, solgt fordelte i Pakker med Paaskriften: „Allehaande Nyttigt“!

Paa sine gamle Dage bemærkede han en Gang, at Guds Velsegnelse havde fulgt ham gennem hans Liv. Hans Avlskarl, der var tilstede, bemærkede da: „Ja, men Provsten maa da ogsaa huske paa, at Provsten har haft en dygtig Kone og en dygtig Avlskarl!“

det ovenomtalte Skab ikke længere forefindes. Bogsamlingens oprindelige Kapital er saaledes restitueret, og Vejrum Sognebibliotek kan saaledes siges at have bestaaet siden dets Oprettelse den 16. Oktober 1799, omend det har gennemgaaet ret farlige Kriser.

Vejrum Præstegaard, den 2. Oktober 1907.

Carl Chr. Thomsen.“

Ifølge Fundatsen var det jo Meningen, at Bogudlaanet skulde forestaaes af „nærværende og tilkommende Degne i Vejrum“. Jeg beklager, at der om de fleste af disse aldeles intet er mig bekendt. Kun om en af dem har jeg hørt Tale, dog ved jeg ikke hans Navn; han kendtes af alle under Navnet „gamle Degn“. Han levede endnu i 1840'erne som en meget gammel Mand, saa det er muligt, at han allerede ved Bibliotekets Oprettelse var Stedets Degn. Han havde vistnok som ganske ung været „Løber“ paa Ausumgaard, men havde brækket et Ben i denne sin Tjeneste, og Godsejeren, der selvfølgelig ogsaa havde Kaldsretten til Degneembedet, havde da forsørget ham med dette.

Han havde Bøgerne staaende i Degneboligen i et højt og smalt Skab; selv sad han altid for Enden af et Træbord paa en Bænk med en gammel læderbetrukken Pude under sig, og der var en dyb Indhuling efter Sædet i den Pude; paa Bordet foran stod et lille Messingfyrfad og en lille Tang til at tage de Tørvegløder med, som var i Fyrfadet; det var Traktementet til de Gæster, som kom; mulig dog ogsaa Gæster, der skulde gøres særlig Stads af, har faaet Piben stoppet. Naar Børnene fra Præstegaarden kom derhen, fik de et ganske lille Stykke Kandis eller en gammel Kage — „Goderaad“ hed de — som Degnekonen hentede op af en Dragkisteskuuffe fuld af alle mulige andre Ting.

Gamle Degn holdt en Hjælper den Gang (i 1840'erne),

men hans Kirkesang, der vel sagtens har været hans Stolthed, besørgede han selv. Den lignede mest Hane-gal, og der fortælles, at da et af Børnene fra Præstegaarden for første Gang var i Kirke i Anledning af, at en af hans Søkende blev døbt, blev han saa rædselsslaet over den Røst, som Degnen opløftede, at han raabte højt: „Ti stille, gamle Degn! Ti stille, gamle Degn!“ Han var jo selv der hjemme bleven instrueret om, at i Kirken skulde man være stille, der var der ikke andre end Præsten, der havde Lov til at sige noget! — Naar gamle Degn mødte i Kirken, var han iført en gammel Spidskjole med meget høj Krave, Topper paa Ærmerne og lange spidse Skøder.

Gamle Degn var meget økonomisk anlagt, hvad hans Indtægter formodentlig ogsaa har gjort nødvendigt. Folk brugte i de Dage at levere deres Højtidsoffer i et Stykke Papir, hvorom der var bundet en Traad. Om Præstens var der en sort og om Degnens en hvid Traad. Gennem mange, mange Aar samlede og opbevarede han denne Traad, bandt den sammen og fik tilsidst vævet et Haandklæde deraf! Og dette var ikke for at skaffe sig en Kuriositet, det var en alvorlig ment økonomisk Foranstaltning.

Bogsamlingen har den Gang vel mest bestaaet af de af „Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug“ udgivne Bøger og „Skrifter Landmanden i Særdeleshed til Nytte“. Særlig yndet var, siges der, nogle Aargange af et illustreret Blad, nemlig Pastor C. L. Børresens „Den danske Bondeven“.

I vore Dage er Interessen for Folkebogsamlinger atter i Fremgang, bl. a. faar de jo Tilskud af Staten. Lad os da haabe, at den lille Sognebogsamling i Vejrum, den ældste her i Landet eksisterende, nu maa have overstaaet sine Trængselstider, og at den i lange Tider

maa bestaa til Befolkningens Nytte og Gavn, saaledes som dens Oprettere og de forskellige — baade Præsterne i Sognet og andre — der senere viste den Interesse og Støtte, har tænkt og ønsket.

De nærværende Artikel ledsagende Billeder af de gamle Præstefolk J. B. Krarup og Hustru er Gengivelser efter to Malerier, som er udført, medens de paa deres gamle Dage boede i Gjerlev paa Sjælland.

Disse Malerier, der er Kunstværker af høj Rang, skyldes Professor J. Exner og hører til dennes tidligste Arbejder, idet han har udført dem, medens han som ganske ung Kunstner opholdt sig ude paa Landet paa Sjælland for at male Billeder af Bondelivet.

•

NATMAND JØRGEN CHRISTIAN KOLLIS FORSØRGELSE

AF J. GR. PINHOLT

Efterfølgende Linier meddeles paa Grundlag af Optegnelser fra *Hove Sogns Fattigkommissionsprotokol*, der opbevares i Hygom-Hove Sogneraads Arkiv. Det kulturhistoriske Billede, der tegnes, turde paa flere Maader kaste Lys over forskellige landlige Forhold for et Aarhundrede tilbage.

Den 2. Januar 1804 holdt Hove Sogns Fattigkommission ekstraordinær „Forsamling“ i Hove Præstegaard, og om dette Møde findes følgende i Kommissionens Forhandlingsprotokol, der er ført af Sognepræsten:

„Den 30. December 1803 ankom her til Sognet, transporteret fra Sogn til Sogn fra Holstebro, med 2 Karle, *Natmand Jørgen Christian Kolli*, og fulgte med ham en Skrivelse fra Hr. Amtmand Hansen i Ringkøbing til Byfogeden i Holstebro, hvori fornævnte Jørgen Christian Kolli blev henvist til Forsørgelse i Hove Sogn, og desuden en Rejserute af Byfogeden for samme med Sognefogedernes Paategning. I denne Anledning blev besluttet:

- a. at lade Jørgen Christian Kolli gaa omkring i Sognet 1 Dag paa hvert Sted, indtil videre Foranstaltning kunde træffes,
- b. at Kommissionen vilde indgaa til Amtsdirektionen

med en Forestilling om at blive befriet for forbenævnte Jørgen Christian Kollis Underholdning paa Grund af, at han i de sidste 3 Aar ikke har opholdt sig her i Sognet."

Denne Henvendelse frugtede ikke. Under 22. Februar meddeler nemlig Protokollen følgende om Sagen:

„Efter at der fra Hr. Etatsraad og Amtmand Hansen paa Kommissionens Forestilling var indløbet det Svar, at Natmand Jørgen Christian Kolli burde have Underholdning her i Sognet og tillige begge hans Sønner* havde meldt sig og var blevne antagne til Forsørgelse i Distriktet, blev Menigheden samlet i Hove Sogns Skolehus for at erfare, om nogen imod Betaling af Sognedistriktets Fattigkasse vilde forsørge disse 3 trængende med Husly, Natteløgis, Føde og Klæder, men ikke en eneste fandtes dertil villig, som for det meste nok havde sin Grund i den herskende Fordom mod disse 3 trængendes *Uærlighed*, der er saa dybt rodfæstet, at hverken fornuftige Forestillinger eller Tanker om den Lettelse, det vilde være for Distriktet, kan udrette noget.

Der blev altsaa af Sognepræsten følgende Pro Memoria tilstillet samtlige Kommissionens Medlemmer til nærmere Bedømmelse:

Uagtet undertegnede har anvendt al Flid for at faa Jørgen Christian Kolli og hans tvende Sønner, som henhører til Forsørgelse i Hove Sognedistrikt, indtningede hos nogen, har samme dog været forgæves, da ikke en eneste har meldt sig at ville modtage samme. Jeg indser derfor ikke, at der gives nogen anden Udvej for forbenævnte, end at de herefter gaar omkring i Sognet fra Gaard til Gaard for at faa paa ethvert

* Efter senere Bemærkninger i Protokollen kan det ses, at Drenge, da de kom til Sognet, var 12 og 16 Aar gamle.

Sted den fornødne Føde, Husly og Natteteje, og fremlægger herved til Kommissionens nærmere Undersøgelse og Approbation 2 Ligninger:

Ligningen Nr. 1 er sat efter Hartkorn uden Hensyn til Beboernes øvrige Vilkaar for hver Tønde een Dag og for 3 Skpr. og derefter ligeledes en Dag.

Ved Ligning Nr. 2 er saavel taget Hensyn paa Hartkorn som paa Vilkaar, og er samme indrettet saaledes, at naar den tager sin Begyndelse fra 23. Februar, saa kommer der Sognet rundt til 1. Januar 1805.“

Dette Forslag, der er undertegnet af Sognepræsten, gik til Herredsfogeden i Lemvig til Approbation, og han fandt — ligesom den lokale Kommission — Ligning Nr. 2 rettest at følge, „da det ikke kan lade sig gøre paa anden Maade at faa paagældende forsørget“.

I Fattigkommissionens Møde den 1. Marts 1804 „blev enstemmigen besluttet, at Jørgen Christian Kollis 2 Sønner skulde forsynes for Fattigkassens Regning med nye Klæder, hvortil de højligen trængte“.

Paa Budgettet for 1805 ses der at være anslaaet 20 Rdlr. til Klæder for Kollis Familie, og ved Mødet den 20. December, hvor Budgettet behandledes, findes følgende foretaget og beskrevet:

„Efter at Sognekommisionens samtlige Medlemmer havde gennemgaaet og approberet Planen til Fattigforsørgelsen i 1805, blev enstemmigen besluttet endnu en Gang at forsøge, om det ikke skulde være muligt at faa Jørgen Christian Kollis 2 Sønner indtingede hos nogen, og i Følge denne Beslutning skal Præsten udstede en Plakat, som bliver at forkynde paa Hove Kirkestævne Søndag den 23. December, hvori der skal bekendtgøres, at der den 24. December skal holdes offentlig Licitation i Hove Sogns Skolehus over bemeldte Drenge Forsørgelse fra 1. Januar 1805 til 1. Januar 1806

med Føde, Husly og Natteleje. I lige Maade skulde alle Sognemænd i Hove Sogn fra Prædikestolen tilsiges at møde paa bemeldte Tid og Sted."

Mødet kom i Stand, og ved det fremlagdes og oplæstes følgende Licitationskonditioner:

1. Drengene opraabes hver for sig, og kan den mindst fordrende vente Tilslaget paa nærmere Approbation; dog forbeholder Sognekommisjonen sig at approbere, hvilket af de to sidste Bud den vil.

2. Den, som faar Tilslaget, modtager Drengene den 1. Januar 1805 og tillige med dem følgende Forpligtelser:

- a. at forsyne dem fra 1. Januar 1805 til 1. Januar 1806 med sund og tilstrækkelig Føde, Husly og Natteleje;
- b. at holde dem renlige med Vadsk og at have det fornødne Tilsyn med deres Klæder — Klæderne selv anskaffes for Fattigkassens Regning;
- c. at holde dem stadigen i Skole i Følge det kongelige Reglements Bydende;
- d. at holde og anse dem for ligesaa ærlige og gode som dem selv og derfor ogsaa sætte dem til Bords med dem selv og deres Folk — og spise med dem af eet Fad og drikke af eet Glas;
- e. tilholde og anføre dem til ethvert Slags Landarbejde, at de ret snart kan komme til at fortjene, hvad de behøver, og undvære Understøttelse.

3. Endelig venter Sognekommisjonen, at den eller de, som modtager Drengene, i enhver Henseende vil behandle dem saaledes, som de kan forsvare det for Gud, deres egen Samvittighed og os, som efter Kongens Lov Omsorg for disse Drengene nærmest er anbetroet.

4. Skulde den eller de, som faar Tilslaget, ønske det, er Præsten og alle øvrige Medlemmer i Sognekommis-

sionen villige til først at sætte sig til Bords med forhen omtalte Dreng og spise med dem af eet Fad og drikke af eet Glas.

5. Den for Drengenes Underholdning approberede Sum kan modtages kvartalsvis forud hos Søren Stigaard.“

— Protokollen meddeler desværre intet i Enkeltheder om Licitationen; men da der anføres, at den første Dreng blev tilslagen Præsten for 10 Rdlr., kan det skønnes, at han har været nødsaget til at foregaa sine ikke videre fordomsfrie Sognefolk med et godt Eksempel, hvilket i høj Grad taler til hans Fordel.

Den anden Dreng tilsloges derefter Søren Tørrings Enke for 24 Rdlr.

„ . . . Disse Bud blev enstemmig approberet. De tilstedeværende Sognemænd erklærede, at de dermed var fornøjede, og proponerede Sognekommisionen, om det ikke var bedst, at de to, Drengene var tilslagne, ogsaa anskaffede Klæderne. Dette Forslag blev af Kommisionen antaget og i Følge deraf tilstaaet Præsten til den første Drengs Klæder i det kommende Aar 15 Rdlr. og Søren Tørrings Enke til den anden Dreng 10 Rdlr. Hermed var saavel Præsten som Enken fornøjet og lovede dem derfor at holde dem ordentlig klædt. . . . Den hele Udgift . . . bliver 8 Skill. for hver Dag . . . altsaa har enhver af Sognets Beboere at udbetale lige saa mange Gange otte Skilling, som de i Følge den Ligning, Jørgen Christian gaar omkring i Sognet efter, skal have ham Dage . . .

Angaaende den 4. Post i Licitationskonditionerne saa blev samme efter Begæring af Ole Sørensen, der var til Stede paa sin Moders, Søren Tørrings Enkes Vegne, forandret derhen, at Præsten lod bringe 1 Flaske godt Øl til Skolen og drak saa med dem; det samme gjorde

Skolekommissionens øvrige Medlemmer. Hermed erklærede han at være fornøjet.

Endelig blev af de tilstedeværende besluttet, at ingen under Mulkt af 5 Rdlr. maatte behandle Jørgen Christian Kolli og hans Sønner med nogen Foragt, og under samme Mulkt gjort til Pligt for enhver, naar han gaar omkring i Sognet, at sætte ham til Bords med dem selv og spise med ham af eet Fad og drikke af eet Glas.

Saaledes efter bedste Skønsomhed affattet af os underskrevne Medlemmer af Sognekommisionen for Hove Sognedistrikt.“

Om Familiens fremtidige Forsørgelse melder Protokollen bl. a., at der i Mødet den 19. Novbr. 1805 bestemtes, at „de tvende Dreng, Morten og Jørgen Kolli, som Sognet forsørger, skal, saa snart ske kan, sættes til offentlig Licitation for næstkommende Aar.“ Ved Licitationen ses Betalingen for den yngste, Jørgen, at være bleven 17 Rdlr., medens den ældste overtoges for sit Arbejde og for 5 Rdlr. til Klæder.

I Mødet 6. Juni 1806 besluttedes „at forsyne Natmand Jørgen Christian Kolli med nye Klæder, hvortil han var trængende. Niels Lind tilbød at forsyne ham med en skikkelig Kjole for 1 Rdlr., hvilket Tilbud af Kommissionen blev antaget. For det øvrige blev man enig om at anmode Gaardmand Jens Hesselbjerg om at købe godt og forsvarligt Vadmél til ham til Trøje, Vest og Bukser og derfor at indlevere Regning.“

I det følgende Møde (den 8. September) „blev fremlagt Regning paa Vadmél fra Jens Hesselbjerg, som blev accepteret og betalt med 3 Rdlr. 4 Mk.“ Videre blev betalt til Præsten hans Udlæg for „2 Par Træsko til Jørgen Christian 1 Mk. 12 Sk.“

2. December blev besluttet at „indtinge Jørgen Christian Kolli, i Fald nogenledes billige Vilkaar kunde erholdes“ — han gik jo stadig paa Omgang i Sognet.

Paa Budgettet for 1807 findes følgende:

„Morten Jørgensen, 18 Aar gammel, forrige Natmand Jørgen Christian Kollis Søn, tjener for 6 Rdlr. Løn i Aar, men til Hjælp til Klæder og 1 Kiste ansættes 3 Mk. Jørgen Jørgensen, 15 Aar gammel, ligeledes forrige Natmand Jørgen Christian Kollis Søn, indtinget til Forsørgelse med Klæder og Føde hos Peder Eskildsens Enke for 15 Rdlr. 3 Mk.“

12. Juni 1807 findes i Protekollen følgende:

„1 Par Træsko til Jørgen Christian Kolli 1 Mk.; til Sophie Colding for at reparere nogle af bemeldte Jørgen Christian Kollis Klæder 1 Mk.“

Den 4. September s. A. bestemtes det, at der til ham skulde købes Vadmel til Bukser, Trøje og Vest og Lærred til 2 Skjorter.

Regning paa dette meddeles i Mødet den 8. Decbr. og er af følgende Indhold:

9 Al. Vadmel à 2 Mk. 14 Sk.	4 Rdlr. 1 Mk. 14 Sk.
12 Al. Lærred à 19 Sk.	2 — 2 — 4 —
Syløn for Skjorterne	„ — 1 — 4 —
For at farve noget af Vadmelet . . .	„ — 2 — 13 —
For Syløn til Trøje, Vest og Bukser. 1	— „ — „
1 Par Træsko	„ — 1 — „ —
En Brystdug	„ — 2 — 3 —
Ialt . . .	13 Rdlr. 1 Mk. 14 Sk.

Endvidere tillodes det ham at købe „de ham for 7 Mk. tilbudne Støvler.“

Paa næste Aars Budget findes følgende om Familien:

„Morten Jørgensen, tjener for Føden, til 1 Kiste 3 Rdlr. Jørgen Jørgensen, indtinget til Forsørgelse med Føde og Klæder for 15 Rdlr. 3 Mk. Jørgen Christian Kolli indtinget til Forsørgelse for 19 Rdlr.

Paa Budgettet for 1809 ses Morten at være udgaaet, og man hører ikke senere til ham; men for Faderen betales i Indtingelsesbeløb 22 Rdl. 4 Mk., og for Jørgen, „indtinget med Føde, Klæder og Tilsyn“, 11 Rdlr. Samme Aar faar Faderen 1 Par Træsko 1 Mk., Beslag til samme 2 Mk. Og Sophie Bording fik 1 Mk. 12 Sk. for Tilsyn med hans Klæder, Binding etc. —

Ved Licitation den 26. November 1809 over Jørgen Christian Kolli viste det sig, at det „ringeste“ Bud var 38 Rdlr., og paa Grund heraf ønskede den største Del af Sognemændene, at han hellere maatte gaa efter Ligning omkring i Sognet iblandt Beboerne „for paa hvert Sted at nyde Husly, Føde og Natteleje“, og Kommissionen „besluttede at lade dette ske i Betragtning af de store Udgifter og Byrder, der hvilede paa Almuen, og da mange ikke føler det saa haardt at føde et Menneske nogle Dage som at udbetale rede Penge“. — For et andet Almisselem forlangtes ved samme Lejlighed 39 Rdlr., saa dette ogsaa skulde gaa paa Omgang; men ved Mødet 14. December ses, at vedkommende blev indtinget, fordi en Gaardmand „i Betragtning af hans Alderdom og Skrøbelighed“ havde tilbudt at forsørge ham et Aar for 29 Rdlr. Ved dette Møde fik Kolli atter et Par Træsko til 1 Mk. 2 Sk. og „til Beslag til samme 2 Mk.“

I 1810 ses Jørgen Jørgensens Indtingelse at koste 16 Rdlr., men i Betingelserne hedder det, at „dersom han skulde komme til Konfirmation, besørger hans Konfirmations-Klædning for Fattiggassens Regning“. 1811 blev han „bortakkorderet i Tjeneste for 5 Rdlr. i Løn og Tilsyn“, og da der paa samme Aars Regnskab ses at være ydet ham 15 Rdlr. 5 Mk. til Klæder, maa han antages at være bleven konfirmeret.

Faderen, der herefter stadig betegnes som Jørgen

Christian, gaar stedse paa Omgang. Ved Mødet 28. Juni 1812 er indført følgende: „Først blev den svage Jørgen Christian taget i Betragtning, da han nu laa syg og var modtaget af Niels Stigaard. Som Hjælp for ham fandt Kommissionen det billigt, at de Sognemænd, som endnu ikke havde modtaget ham i Omgang, nu tog saaledes Del, at enhver af dem gav 1 Mk. i Stedet for hver Dag, de skulde have ham — hvori Kommissionen og de nærværende Mænd samtykkede. Dernæst blev bemeldte Jørgen Christian optraadt til Licitation og tillod Niels Stigaard at modtage ham for en Rigsdaler* om Dagen i en Maaned fra Dato, om han skulde behøve det og vorder syg saalænge, ligesom bemeldte Niels Stigaard tilkommer desuden for 7 Dage, han alt har haft ham, 7 Rdlr.

I Kommissionsmødet den 24. Juli 1814 nødtes man til „atter at foretage Licitation over Jørgen Christian, som ved et nyt Fald, hvorved hans Ben igen har taget Skade, er bleven uskikket til at nyde godt af den ham tilstaaede Omgang i Sognet. Han blev taget til Forplejning af Gaardmand Peder Jørgensen for 2 Rdlr. 4 Mk. pr. Dag“. Ved Mødet 9. November 1814 ses ny Licitation at være afholdt, og han overtoges derved for 4 Rigsbanksdaler daglig til Kyndelmisse 1815. Han havde efter Kassens Regnskab i alt kostet 105 Rdlr. 2 Mk. i Aaret 1814. I samme Møde oplyses, at Jørgen Jørgensen altid har haft en Bensvaghed, og at han til sit syge Ben havde erholdt 16 Rdlr.

Ved Mødet den 28. December 1815 bestemtes, at Jørgen Christian atter skulde gaa omkring og have sin Underholdning hos Sognemændene.

* Til Oplysning om den høje Dagbetaling kan meddeles, at det var i Pengeforvirringens Tid, der endte med Statsbankerotten. I 1813 var Kapitelstaksten for Rug 131 Rdlr. pr. Td. og for Havre 43 $\frac{1}{2}$ Rdlr. pr. Td.

Den 3. August 1817 findes følgende: „Jørgen Jørgensen havde bedt Sognet om et Bidrag til at faa sig et Hus købt. Da man havde været tilfreds med hans Opførsel her i Sognet, besluttedes at bidrage til hans Fremtids Vel, hvis han kunde. faa Skøde eller Fæste paa det Hus, som i Aggersborg Sogn skulde blive bygget til ham. Under disse Betingelser vilde man understøtte ham med 40—60 Rdlr.“ Aarsregnskabet udviser, at han fik en saadan Bygningshjælp paa 50 Rdlr.

Dermed gaar Jørgen Jørgensen ud af Sagaen; men Faderen ses vedblivende forsørget paa Omgang hos Sognemændene efter Ligning. Til Træsko og Klæder er der paa Regnskaberne opført aarlige Beløb paa fra 15 til 30 Rdlr. I Mødet den 29. September 1824 ses, at Jørgen Christian har faaet 3 Mk. til Strømper. Denne Bemærkning er den sidste, idet der ikke findes noget Regnskab for 1825.

I Aaret 1826 er Hove og Hygum Sogne blevne sammenlagte, og da der paa dette Aars Regnskab findes øvrige Fattiglemmers Navne fra Hove Sogn, men ikke Jørgen Christians, maa han vel være død 1825.

FRA
LANDSBYSKOLENS BARNDOMSTID
I RINGKØBING AMT

Af P. SEVERINSEN

II

Efter Løftet i Aarbogens første Aargang meddeles hermed nogle flere Skolefundatser fra Amtet angaaende Skoler, der oprettedes som Følge af Christian den Sjettes Skolelov. Der henvises iøvrigt til Afhandlingen i forrige Aargang.

De her meddelte Fundatser er fra *Hing* (Hind) og *Hjerm* Herreder. De er gengivne paa lignende Maade som i Fjor i udførligt Udtog. Originalerne findes i Ribe Stiftskiste under de nævnte Herreder.

HING HERRED

Angaaende Forberedelserne til Lovgivningsværket ligger der et Par Papirer. Provst Chr. Møeborg i Tiim ses at have forhandlet med Præsterne, bl. a. ogsaa om det mere end vanskelige Punkt, hvor Pengene skulde komme fra. Kun en af dem synes at have haft Mod til at udtænke et Forslag, nemlig Mag. *Hans Allerup* i Ringkøbing. Han skriver 12. April 1735 til Provst Møeborg, at i Rindum Sogn er der hverken Skolehus eller Skolemester for de unge. Hidtil har Forældrene, der har nogen Raad dertil, holdt deres Børn i den danske Skole i Ringkøbing. De andre oplærer deres Børn selv hjemme udi deres Børnelærdom. Han anser det for

meget ønskeligt at faa det af Kongen planlagte Skolevæsen. Angaaende Midlerne vil det blive meget vanskeligt at gøre Forslag, men han kommer dog med følgende:

„Hvo der da turde, for ikke at bringe sig de mægtiges og riges Vrede og Uvenskab paa Halsen, som man dog billigt ikke burde frygte for, efterdi dette er til Guds Ære og til hans kongelige Majestæts allernaadigste Villies og højkristelige Intentions Forfremmelse, hvilken enhver tro Undersaat og sand Kristen er pligtig af yderste Evne at befordre, da skulde dette meget kristelige og højnødvendige Værk mulig bedst kunne udføres, om nogen vilde gøre det allerunderdanigste Forslag, at de bemidlede i Landet, som ikke allerede har indrettet saadanne Skoler paa deres Gods og beskikket de Midler, hvoraf baade Skolerne og Skolemesterne kan underholdes, da af de Penge og Capitaler, de har paa Rente, hvorom bedst af Protokollerne paa Landstinget og i Købstæderne kan faas Underretning, maatte til dette gudelige Værk give 1 Procento 1 Aar, 2 eller 3, indtil deraf kunde samles den Capital, hvoraf kunde faas Skolerne overalt opbyggt og have noget aarligt til deres Vedligeholdelse, saavel som til Skolemesterens Løns Hjælp.“

Dette Forslag optager Provst Møeborg og tilføjer den Henstilling, at Kongen skal give Lejermaalsbøder og andet Sagefald af Sognene til Skolevæsenet.

Som bekendt gik man andre Veje.

Tiim Skolefundats af 26. April 1742 er meddelt i Hardsyssels Aarbog 1907, S. 102.

Velling 20. Januar 1742. Til Degneboligen* er bleven bygt 4 Fag Hus til en Skolestue. Degnen, som forhen haver holdt Skole om Vinteren for saa mange af Ung-

* I Velling var fra gammel Tid Degnebolet lagt til Præstekaldet for dettes Ringheds Skyld. Nu blev der Tale om, hvorvidt det skulde tilbagegives; men et kongeligt Reskript af 9. Juni 1741 bestemte, at „Degneboliget“ i Velling skal som forhen forblive ved Præstegaarden, og at Kammerraad Heldvad som Kirkepatron skal forskaffe en Degnebolig.

dommen, som vilde komme til ham, er antagen til Skoleholderiet, og haver han paataget sig alt at forestaa upaaklageligen baade Vinter og Sommer, hvorfor hannem er tillagt aarlig Løn i rede Penge 10 Slettedaler og 21 forsvarlige Læs gode Hedetørv, med hvilke 10 Sletdlr. og 21 Læs Tørv han erklærede sig i alle Maader vel fornøjet.

Rindum 8. Juli 1741. Degneembedets Indtægter og Bol, der har hørt til Ringkøbing Skole, hører nu til Rektor i Ribe, men ønskes udleveret til en Sædedegn, hvor der saa vil blive bygget Degnebolig og Skolehus. Dette er kun en Skrivelse til Stiftamtmand og Biskop fra Heldvad paa Vennergaard. Fundats findes ikke i Arkivpakken.

Hover 16. Juni 1741. Skoleholderen nyder for 4 Maaneder at holde Skole: for *Kost* maanedlig 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Byg og 4 Mk., saa og for *Løn* i bemeldte 4 Maaneder 2 Rdrl. Til Seng og Lysen 1 Skp. 3 Fdkr. Rug, 1 Skp. 1 Fdk. Byg og 12 Skilling. Skoleholderen leveres maanedlig hans tillagte Korn og Penge til Kosten ved Maanedens Begyndelse, men ej uden for een Maaned Rug af Gangen, men for 2 Maaneder Byg for at faa gjort i Malt. Men Lønnen leveres ham ikke førend de fire Skolemaaneder er til Ende. Skoleholderen skal læse to Maaneder for Vestersognets Børn i Hover og to Maaneder for den østerste Del deres Børn. Hvis Penge der ellers kan falde for Helligbrøde, Tavlepenge og af Husfolk og Haandværksfolk, besørger Sognepræsten indkrævet og anvendt til de fattig^e Børns Skolebøger.

Ny Sogn og Gammel Sogn 8. Maj 1741. Der blev overvejet og aftalt, at for Sognene ikke behøvedes nogen ny Skole, naar Klitten undtages, men at Sognedegnen Monsr. Christopher Lylow, som bor ved Ny Sogns Kirke midt imellem begge Sogner, alene forsvarligen kan bestride Ungdommens Undervisning, 1. naar der bliver sat en Bygning til hans Degnebol af 5 à 6 Fag Hus; 2. naar han til sin Assistance og som Hører antager og holder en Person i Skolen, naar det maatte være fornødent, at han ikke selv kunde overkomme Arbejdet; 3. at han af Sognene nyder fornøden Ildebrand til Skolen; 4. for sig selv og den Person, han antager til

sin Assistance, nyder 20 Rdlr. aarlig, som reparteres over Bøndergodsets Hartkorn, samt foruden af hvert Barn, som søger Skolen, om Ugen af de, der lærer Prent, 1 Sk., og de, som skriver og regner, 2 Sk. . . — Paa Klitten maa der være en Løbe-Skoleholder, som Beboerne selv faar holde. 4 Maaneders Skolegang.

Hee og No 30. April 1741. Skoleholderen i No faar til Løn og Maanedspenge 3 Tdr. Rug, 2 Tdr. 6 Skpr. Byg og 4 Rdlr. Den omløbende Skoleholder i Ejstrup og Hvingel faar til Løn og Maanedspenge for 4 Maaneder 2 Tdr. Rug 1 Td. 4 Skpr. Byg samt 2 Rdl. 4 Mk. Degnen i Hee for Skolehold efter Forordningen tillægges for 6 Rdlr. Penge, 2 Tdr. 3 Fdkr. Rug, 2 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk. Byg samt 1 Mk. 5 Skilling, idet Rug er regnet til 9 Mk. Tønden og Byg til 6 Mk. Udi No Sogn ved No øde Kirkegaard, som agtes mest belejligh for Bøndernes Børn . . . haver Voldberg Herskab hans Excellence Hr. Grev Rantzau ordineret at lade opsætte et nyt Skolehus . . . saavel og lader forbedre Degnens Hus i Hee med en Skolestue paa 4 Fag. — Ved Ligningen er bleven tilovers 3 Fdkr. Rug, 2 Fdkr. Byg og 1 Mk. 3 Skilling, som tillægges Skoleholderen i No at leje Seng for om Vinteren.

Stadel 8. Maj 1741. Degnen forbliver ved Skoleholdet som hidindtil for den største Del af Sognets Børn, fattige og rige, imod han for det første nyder Tillæg af 6 Rdlr. . . . Hans Distrikt bliver den største Del af Sognet, nemlig for Graversgaard, Kolby, Stadel, Fouelberg, Halkær, Kamp, Mejlby og Opstrup Byer og Gaarde. . . . For han maa holde en Person til hans Assistance, er ham videre tillagt aarlig 7 Rdlr. 2 Mk. og desforuden aarlig 20 Læs saakaldede Sandtørv, som alene i Sognet kan haves, saa og 6 Læs Hedetørv, som to milevejs uden Sognet maa købes og hentes, hver Læs til 10 Snese. — Krigsraad Svenning Andersen lader bygge 4 Fag Hus til Degneboligen. Alrum og Stadilø maa hver leje sig en Skolemester for henholdsvis 2 Rdlr. 2 Mk. og 1 Rdlr. 2 Mk.

Vedersø 8. Maj 1741. Christen Linde til Aabjerg*

* Om denne utiltalende Herremand se Storgaard Pedersen: Hing Herred, S. 99.

meddeler Amtmanden, at han som største Lodsejer har anstaltet, at Sognedegnen udi sit eget Hus samler hele Sognets Ungdom og dennem forsvarlig informerer og lærer, hvorom Sognepræstens Skudsmaal og Attest ikke paaivivles, ja endogsaa i forbigangen Aar med Frugt og Nytte er sket. Og er med hannem ogsaa aftalt og befaleet, at han fremdeles continuere vil og skal fra Rugsæden er lagt til Vaararbejdet begynder. . . Og skulde Højevande eller anden Umagelighed paakomme, som den Egn er undergiven, omskønt det er en liden Sogn, saa har Degnen offereret sig, siden Sognen dog ligger byvis, Mandag og Tirsdag udi Kærby at indfinde sig, Byens Ungdom der i en bekvemme Mands Hus at forsamle og tage til Takke med Mandens Kost, han selv nyder, fra den ene, der Barn haver, til den anden, og sidst indtil Omgangen omgaar, og foresætte dem de Lektioner, de til næst Tægte-Dag, Mandag og Tirsdag, igen have skulle. Onsdag og Torsdag vilde han compare udi Tarp By og der ligeledes indsamle Byens samt Store og Lille Bjerregaards, Mejlhys og Dykærs saa og Kirkebys Ungdom og paa samme Maade og for lige Bekostning deres Information besørge. Fredag og Løvedag udi Hug By, hvor Klitboerne og Kornbergs Ungdom skulde forsamles, vilde han paa de øverige Maader samme gudelige intentionerede Værk bestyre. Til disse Ting forlanger han aleneste fri Skyds fra By og Mand til anden, som hannem er ogsaa anstaltet og bevilget. Siden Bøndernes Formue ikke tillader at paalægge dennem nogen Salarium for Informatorens Møje og Umage, den han paa den ene Side af Kristendoms Kærlighed, paa den anden Side efter sit Embedes Pligt sig godvillig paataget haver. Jeg forventer, Efterkommerne efter Loven samme pligtig er og forbliver. Skolehus at opsætte er til ingen Nytte, skønt jeg et opsat har og maa af Frygt for Tyve nedbryde. Thi naar Skolevæsenet ikke kan have Bestandighed længere, end fra Rugsæden er lagt til Vaararbejdet begynder, hvo skulde da i den øvrige Tid besidde, forsvare, forbedre, vedligeholde bemeldte Hus. Jeg for at vise min underdanigste Pligt tillige Kærlighed for Degnen, den jeg kender god for sit Embede at være, resolverer herved, at (foruden Lysepenge,

der bliver 5 Sldlr. . . .) da hans Formænd vel i Hundrede Aar have været Fæstebønder og for deres Embede ingen anden Indkomst har haft end nogle Kirkeagere og en Degnebols Eng, den nærværende og Efterkommere ogsaa nyder, men ingen Degnebolig, at det Hus, han paa min Grund ibor, hvoraft udi gammel Tid og indtil hans Tid er afgaaen 3 Rigsdalers Afgiftspenge, og formedelst Godhed for hans skikkelige Opførsel er hannem akkorderet for 1 Rigsdalers Afgift, — saa skal han til evig Tid fri for mig og mine Efterkommeres Prætentioner, saalænge hans bemeldte Hus vedligeholdes og forbedres, uden nogen Afgift til Grundejeren bruge, nyde og beholde samme Hus.

Al denne Selvros hjalp dog ikke. Stiftsøvrigheden approberede Fundatsen med det Tillæg, at Linde skulde bygge nogle Fag Hus til nævnte Degnebolig, hvis Børnene ikke kunde rummes, og desuden skulde Degnen af Sognet have yderligere 5 Rigsdaler samt Brændsel.

Nørre Omme. Det var en slemt fedtet Herremand, der skulde ordne Skolevæsenet i Vedersø. Værre var det dog i Nørre Omme, hvor man synes at have været helt umedgørlige i Skolespørgsmaalet. Det ses ikke, om man har faaet lavet noget 1741, men det ser nærmest ud til ikke at være sket. Men 1745 maa man dog til at røre sig. Biskop Brorson havde nemlig da forlangt, at der skulde bygges Skolehus osv. efter Forordningen. N. Omme var delt mellem temmelig mange Herremænd. Nu sender da Baron Juul fra Lundbæks Skrifer et Cirkulære til de andre Lodsejere 20. Juli 1745. De andre slutter sig til, og 5. August indsendes et derpaa hvilende Forslag om en omløbende Skolemester. Men den Slags var Biskop Brorson led og ked af, og Forslaget er ikke approberet.

Saa gaar Tiden lige til 1751, men da er Biskop Brorson den 24. September paa Visitats i Omme Kirke, og i Kirken paalægger han Befolkningen at oprette et Skole-

væsen. Han maa vist have sat Præsten til at gennemføre Sagen. Der kommer da under 22. Marts 1752 et Forslag fra Præsten *Theodosius Blæhr*. Han har haft Sognemændene samlede i Kirken, og det er Resultatet af Mødet, han indsender. Sognemændene, Kirkeejeren m. fl. har skrevet under paa det. Men det har ikke været skøn Musik i Biskop Brorsons Øre. Hovedindholdet er nemlig følgende:

Nørre Omme Sogns Ungdom kan umulig være tjent med eet Sted alene i Sognet at søge Skole. Vil altsaa uforbigængelig behøves en omgaaende Skoleholder. Vil derfor aarlig stædes saadan en Person til Skolehold, der paatager sig Ungdommens Undervisning fra 1. November indtil ultimum Februarii, som er fast 4 Maaneder. I Henseende til Sognets foranførte vidtløftige Begreb og vanskelige Situation vil samme efter Sognemændenes egen Paastaaende formodentlig deles i 4 næsten lige Dele, af hvilke Skoleholderen holder Skole i enhver Del en hel Maaned, og det paa 2 visse aarlig dertil anviste Steder, nemlig: de første 14 Dage paa eet Sted og de andre 14 Dage paa det andet Sted, dog saaledes, at bemeldte 2 Steder i enhver af Sognets 4 Dele aarlig omveksles med 2 andre Steder i hver Del af Sognet, som til Skolehold kan eragtes bekvemme, og betids skal blive Skoleholderen samt hele Menigheden til enhver fornødne Efterretning bekendtgjort. Al den Tid, Skoleholderen sig paa de ham anviste Steder opholder, nyder han hos Beboerne sammesteds for sig og Skolebørnene fri Stue og Varme, samt for sin egen Person fornøden Underholdning af Øl og Mad, Klæder, Tvæt, Lys og Sengeleje, saavel hellige som søgne Dage. [Derfor betaler Sognet vedkommende 3 Mark ugentlig]. Skoleholderen, som Sognepræsten enten selv eller ved anden gør sin yderste Flid for, imod en billig ham aarlig akkorderet Skole-Løn at se anskaffet, tager imod alle de Børn, som hannem bliver tilskikkede ej alene i den Del af Sognet, hvor Skolen den og den Tid holdes, men endog fra de øvrige Dele af Sognet, eftersom de Børn, som nogenlunde kan, særlig de ældre,

som med det første vente sig til Confirmation, idelig bør søge Skolen, i hvad for Del af Sognet den endog findes. Da Skoleholderen først og for alle Ting lærer Børnene ret at stave, samt at læse rent og tydelig indenad i en Bog, dernæst lærer dem deres Catechismum tillige med Forklaringen, og endelig, ifald enten en eller anden skulde ville forlange ogsaa at faa deres Børn noget underviste i at skrive og at læse Skrift, bør det dem ogsaa at accorderes, dog at de andre Børn ingenlunde derudover blive forsømte.

Om Skolelærerens Løn hedder det, at „den ikke just kan fastsættes til noget vist, siden det kommer an paa, hvorledes man bedst og billigst derom med vedkommende kan akkordere.“

HJERM HERRED

Hjerm 29. April 1741. 1. Siden her i Sognet ingen Degnebolig er, saa beskikkes det nu af Degnen beboede Sted til en Degnebolig [Beliggenheden og Pladsens Størrelse beskrives udførlig]. 2. Er et aparte Skolehus her i Sognet oprettet af sl. velbaarne Christen Linde til Volstrup og sl. Frue Ellen Marie von Obelitz, som ligger østen fra Kirken paa et belejligt Sted midt i Sognet. 3. Endskønt nu disse begge Skoleholdere tilforn har saaledes deres Udkomme til Nødtørft, den første af sit Degne-Embede og den anden af sin Skoleløn efter Fundatsen,* saa dog i Følge af den allernaadigste Forordning og hans Majestæts allerkræfteligste Intention at fuldbyrde, paa det de ikke sukkende skal gøre deres Embede, men sig samme desto flittigere og med desto større Nidkærhed at antage, ... oprettes en Skole-Casse her i Sognet. Af disse Indkomster bør da tillægges Degnen 12 Rdlr., Skoleholderen 6 Rdlr. og den omløbende Degn paa Venø 4 Rdlr. Indskrivningspenge 8 Skilling. Og dersom nogen af een Skoledistrikt vil sætte sit Barn til den anden Skoleholder, da skal den være pligtig til at betale disse 8 Skilling Indskrivnings-

* Efter Fundats af 30. Maj 1732 skulde Skoleholderen have aarlig 24 Daler Courant af testamenteret Gods. Sign. O. Nielsen: Hjerm og Ginding Herreder, S. 133.

penge baade til den Skoleholder, under hvis Skole-distrikt de henhøre, og end andre 8 Skilling Indskrivningspenge til den Skolemester, i hvis Skole Barnet sættes. Hvilket er og at agte, om nogen enten selv vil holde Skolemester for sine Børn eller dem uden Sognet til Undervisning bortsende, at de da den Skoleholder, under hvilken de henhører, upræjudicerlig alle disse hans tillagte Indkomster uvægerlig betaler. Endelig Brændsel. 5. Paa Wenøe kan ikke holdes uden en omløbende Skoleholder i de 4 i Forordningen ommeldte Maaneder November, December, Januar og Februar. Løn: Øens Lyspenge 5 Sldlr., af hver Td. Hartkorn 4 Sk., af Tjenestefolkene som andetsteds, Tavlepenge og Mulkter. Og endelig af Hjerm Skolekasse som forhen meldt 4 Rdlr. til Behjælpning.

Handbjerg 15. Maj 1741. Siden her i Sognet aldrig, det noget Menneske kan erindre eller har af nogen deres Forældre hørt sige, der nogen Degnebolig haver været, ikke heller for Sognets Ringheds Skyld nogen Degn anden end en fattig Bonde, førend den nu værende Studiosus *Gravers Madsen*,* da som ikke vidstes, om han af det lidet fattigt Sogneindkomme kunde subsistere, ingen ret fast Degnebolig efter Loven hannem hidtil er vorden anskaffet, af Aarsag, ifald det ikke saa kunde ske, Degneboligens Hus ikke da skulde blive øde, efterdi det ikke anderledes for matriculeret Jords Skyld kunde blive, end et jordløs Hus; men Degnen hidindtil med Værelser er vorden forsynet, — saa siden han i alle hans Forretninger findes Embedet ganske sømmelig, og fornemmes hannem med det lidet Stykke Brød at være tilfreds, baade udi Anledning af Loven samt forhen allernaadigste Forordningers Bydende, tillægges Degnen det Hus, der forlængst haver været ham tiltænkt, til en Degnebolig, hvilket Christen Davidsen hidindtil haver beboet, hvoraf er aarlig svaret til Afgift

* Gravers Madsen var Student fra Ringkøbing Latinskole 1730. Samme Dag, han blev immatrikuleret ved Universitetet, blev Handbjerg Degnekald der optraadt, om nogen vilde tage imod det. Det besluttede han. Han døde 13. Marts 1772. „I Kirken var han en god Sangere, i Skolen en ypperlig Lærere.“ O. Nielsen: Hjerm og Ginding Herreder, S. 156.

foruden Tiender 2 Rdlr., med sin Kaalhave og Ejendom paa Handbjerg Bys fælles Ejendomme, som efterdags da kan være og skal til evig Tid forblive til en Degnebolig, hvilket han da selv haver at vedligeholde og det udi allermindste i lige saa god Stand, som samme hannem ved Syn vorder overdragen.

Ved samme da saa kaldede Degnebolig vil til en Skolestue bygges 4 Fag Hus: een til Ildstedet og 3 til Stuen, hvor da sikkerligen hele Sognet Ungdom kan comparere udi den Tid af Aaret, som de fattige Forældre deres Børn kan miste fra Vogten samt Avlingens Drift, hvilket i allerhøjeste ej kan vedvare længere end fra November Maanedes Begyndelse til Februari Maanedes Udgang.“

De der har Raad, skal give 4 eller 3 Sk. aarlig i Indskudspenge for hvert Barn.

Skolehusets Vedligeholdelse skal paahvile Beboerne. Det foreskrives saaledes: Siden der er nu 18 Mænd i Sognet, som holder Heste og Vogn, saa kan 2de af dem aarligen, saa snart Kornet er i Jorden eller straks efter Pintschelligdage, lægge sammen og køre Leret, ælte samme samt kline og renovere Huset, og lade det saaledes Tour efter Tour omgaa udi 9 Aar.

De som kunde formaa længere end foreskrevet staar at holde deres Børn udi Skole, i Fald nogen nogensinde kunde findes udi Fremtiden, enten til sine Børns snarere Oplysning end ellers ske kan, eller til aparte at lære Regning og Skriven, bør derfor efter Billighed at fornøje Degnen og derom med ham forinden accordere.

Foruden sine Degneindtægter skal Degnen have 5 Sletdaler „for Kirkelysenes Afskaffelse“, og hver Mand der holder Børn aparte i Skole, skal give „en Læs forsvaerlig Ildebrand“.

Naur og Sire 5. Maj 1741. Kirkeejeren bygger en Degnebolig paa Degnebolets Jord ved Naur Kirke. Degneindtægterne har hørt til Holstebro Skole og nu til Ribe Skole, men det „allerunderdanigst udbedes for disse fattige Sogne, at Degneindkomsterne paa Stedet hos den, som Embedet skal forrette, maa forblive.“ Til hans ydermere Indkomster som Skoleholder tillægges af hver Tønde contribuerende Hartkorn 4 Sk. danske.

5 Rdl. for Kirkelysene, af hver ugift Karl 4 Sk., Pige 2 Sk., af hver Haandværksmand 8 Sk. Desuden Tavlepenge efter Loven. „Og endelig i Steden for den ugentlige Skoleløn, som andensteds er brugeligt at betale, i disse Sogner ikke Degnen tillades at oppebære, bør enhver uden Forskel Dreng eller Pige aarligen at betale Indskrivningspenge 8 Skilling.“ Endelig skal hver Mand, som ejer Heste og Vogn, levere et Læs Brænde.

„End giver jeg, *Jens Jermiin*, af en frivillig Gave til Degneboligen, paa det Degnen sig med des større Nidkærhed sit Embede skal antage, de mig som Naur Kirkeejer tilhørende Jorder, som Mændene i Store Naur Torp nu bruger og mig og Kirken tilhørende efter den Kongl. allernaadigste Skøde af Dato den 10. Juni 1720, anslagen i Hartkorn 1 Skp. 2 Fdkr., hvilken Ejendom jeg herved tillægger Naur Degnebolig, at den nu kommende og efterfølgende Degn samme maa gøre sig saa nyttig, som han bedst vil, ved og kan, imod at han til mig og de efterkommende Naur Kirkeejere betaler aarlig 4 Mark danske til en Kendelse af samme Jorder, siden de ere Naur Kirke tilhørende og fra samme ikke bør eller kan afskilles.“

Han skal selv besørge begge Sogne, idet han forsørger Udkanterne „enten selv eller ved en Omløber“.*

Mejrup 8. Maj 1741. Degnekaldet har før ligget til Holstebro Skole og nu til Ribe Skole. Der ansøges om at faa Degneindtægterne tilbage til Grundstamme for Lønningen. Saa tilbyder Kirkeejeren at bygge Degnebolig ved Kirken. Degnen skal alene have hele Sognet, da Menigheden ikke har Raad til mere, og derfor maa han „visse Tider om Aaret efter Sognefolkernes Lejlighed og Præstens Tilsigende holde i Udkanterne af Sognet Skole for dem, som om Vinteren ikke kan søge Degneskolen, saaledes at han for det hele Sogns Ungdoms Undervisning er ansvarlig“.

Hans Indkomster er Degneindtægterne, 3 Sletdlr. for Alterlysene, af hver ugift Dreng over 15 Aar 4 Sk. og af hver Pige 2 Sk., Tavlepenge til alle Brylluper, Kirke-

* Om Forholdene 1809 se O. Nielsen: *Hjerm og Ginding Herreder*, S. 254.

gange og Begravelser i Kirken og til disse samt alle andre Samkvemme i Husene, samt de i Forordningerne ommeldte 2 almindelige Tavler, som paa Palme Søndag og Mikkelsdag bør ombærer i Kirken med Præstens Intimation Søndagen tilførn. Desuden af hver Td. Hartkorn 4 Sk. Endelig Indskrivningspenge 8 Sk. danske af hvert Barn, samt Brændsel.

„Med disse Indkomster faar da Degnen at være fornøjet, siden det fattige Sogn formaar ikke at give mere.“

Maabjerg 28. Juni 1741. I Indholdet svarer Fundatsen aldeles til den for Mejrup.

Vejrum 15. Maj 1741. Den ganske Sogns Ungdom kan uden nogen Besværing søge Skole hos Degnen. Til en Skolestue vil opføres paa Degneboligets Jord 5 Fag Hus, som med fornøden Skole-Inventarie af Borde, Bænke og en Sten-Kakkelovn forsynes. Siden Degnen der til Menigheden er Studiosus og forhen har informeret en Del af Sognets Ungdom i deres Læsning, agtes han fremdeles til deres Kristendomsundervisning at være tjenlig, dog saaledes, at han aarlig forsyner sig med en af Sognepræsten dygtig eragtede Skole-Karl i den Tid om Vinteren, da Ungdommen fornemmelig har Lejlighed til at søge Skolen, som eragtes fra November Maanedes Begyndelse til Februari Maanedes Udgang, da han ellers siden den øvrige Tid af Aaret selv alene kan forsjune de, som da søger Skolen, med forsvarlig Undervisning. For den aarlig Skolehold nyder Degnen i Henseende til den Skole-Karl, som ham til Børnenes Undervisning er imponeret i fornævnte Tid at holde, aarlig Belønning, først af Kirkens Ejer Lysepengene, som er 3 Rdlr. 2 Mk., og dernæst af Sognets Hartkorn, 206 Tønder 4 Sk. 1 Fdk. 2 Alb., af hver Tønde Hartkorn 4 Skilling, af enhver Boel, hvorfra er 7 Stykker, en Mark, og af en Husmand 8 Skilling, hvilket til Nytaarsdag aarlig til Degnen af vedkommende skal være betalt. Hvorimod han tilforpligtes at undervise enhver deres Børn i Læsning, Regnen og Skriven, uden nogen Slags videre Betaling derfor at forlange, alene at ham tillades for enhver Barn, som først søger Skolen, at oppebære 4 Skilling til Indgangspenge, hvorfra dog fattige skal exciperes.

Efter Bestemmelse om Brændselslevering findes følgende: *Skole-Cassen* bør aarlig at komme til bedste de efter Forordningen tillagte Mulcter og Bækkenpenge, som indsamles Palmesøndag og Mikkelsdag, item Tavlepenge ved alle Bryllupper, Børnedaab og Begravelser alene til fornøden Bøgers Anskaffelse for de fattige Børn, som er berettiget Skolegang, siden enhver formuendes forsjuner ellers deres Børn med de for dem udfordrende Bøger, ligesom de i Skolen „avangerer“.

Gjørding-Vem-Bure 15. Maj 1741. 1. Udi Gjørding Sogn skal Degnen holde Skole for hele Sognet og den vesterste Part af Wemb Sogn indtil Sand inclusive, og skal hans Degnebolig blive forstørret med 3 à 4 Fag, og nyde aarlig 5 Sletdlr. af Gjørding Kirkes Lysepenge samt 2 Sk. danske ugentlig af hver Barn, som lærer at læse og 3 Sk. danske ugentlig af hver, som tillige lærer at regne og skrive, nok 4 Sk. og et Læs Tørve aarlig af hver Discipel til Introduction.

2. Skal der mellem Buur og Wemb Sogner sættes et nyt Skole-Hus, hvorunder skal sortere hele Buur Sogn og den østerste Part af Wemb Sogn, hvorunder er inkluderet Kirkegaard og de 3 Hedegaarde. Og nyder Skoleholderen af hver Discipel, ligesom for er meldt om Degnen i Gjørding Sogn, samt 10 Sletdaler Lysepenge af Wemb og Buur Kirker. Degnen tillige med Skoleholderen skal gratis informere de fattige Børn, hvis Forældre ej have Formue derfor at betale, hvorimod de velhavende, som selv ingen Børn haver eller og samme ingen Information behøver, noget aarligen til de Fattiges Bøger og Skolegang bør udgive.

Ølby 8. Maj 1741. Paa bedste Maader blev eftertænkt og aftalt saaledes: 1. At ikke nogen Skolehus i dette lidet Sogn til de fattige Bønders Besværing eller andres er fornøden at opbygges, siden der er Degnebolig, som behøver ingen Tilbygning mens alene en Skorsten i en af Degnens Stuer, som Sognefolkene fører Leret til, ælter og opslaar, naar det af Degnen forlanges, der ligger hele Sognets Beboere lige nær, undtagen een Gaard kaldet Foldgaard, som kan faa sine Børn, imidlertid de søger Skolen, indlagt hos Degnen eller i Øster eller Vester Ølby, og har da den længst

fraliggende Ungdom ej over en halv Fjerdingsvej til Skolen. 2. Til Skoleholder behøves ingen anden end Degnen, hæderlig *Søren Iversen*, som er en studeret og skikkelig Mand. Den Tid de søger Skolen, kan ej være længere end fra November Maanedes Indgang og til Februarii Maanedes Udgang. 3. Belønningen til Degnen for dette Skoleholderi i disse 4 Maaneder eragtes bedst at kunne ske aarligen, naar Skolen sættes, af det hele Sogns Hartkorn 3 Rdlr. 1 Mk. 8 Sk., og Lyspengene af Kirken 3 Rdlr. 2 Mk., gør tilhobe 6 Rdlr. 3 Mk. 8 Sk., foruden af alle formuende Inderster og Husfolk aarlig 4 Sk. danske, samt til Indgangs-Penge af hver Barn, som alene lærer sin Børne Lærdom, 4 Sk. og af de, som lærer at skrive eller regne, 8 Sk., de fattige og fattiges Børn heri undtagen. Aarlig 12 Læs Tørve.

Asp 8. Maj 1741. Største Lodsejer besørger en Skolehus opsat i Asp Sogn ved Kirken, 8 smaa Fag. . . . Til Skoleholdere i Asp Sogn er antagen en gl. Karl ved Navn *Bertel Jørgensen*, som er vel grundet i sin Kristendom og i nogle Aar har læst for Børn i næst omliggende Sogner og bevist sig særdeles flittig, saa hver Mand i Sognet er vel fornøjet med ham, — og i det øvrige kan han efter Forordningens 10de Post præpareres af Præsten, siden dette liden Sogns fattige Beboere formaar ej at koste og lønne anden Skoleholder, — hvilken skal undervise hele Sognets Ungdom fra November Maanedes Indgang og til Februarii Maanedes Udgang. Løn: af Hartkornet 6 Rdlr. 1 Mk. 6 Sk. Lyspenge 3 Rdlr. 2 Mk. Tavle-Penge 1 Rdlr., og 8 Skilling af hver Barn aarlig, som gaar i Skole, og 2 Skilling af hver Barn for hver Uge den i ermeldte Tid uden vigtig Aarsag bliver af Skolen. Men af de fattiges Børn faar Skoleholderen intet. Desuden skal hver Beboer, som skatter over 1 Td. Hartkorn, giver hannem 1 Læs gode Maar-Tørve aarlig paa een Dag inden St. Olufs Dag, da Husmænd og de, som skatter under 1 Td. Hartkorn, skal møde samme Dag og ligge dem forsvarlig i Stak, at de ej af Regn bliver fordærvet. Hvorimod han saa uden nogen ringeste Betaling videre end for er meldt, aarlig i bemeldte Tid skal være forpligtet at

holde Skole og undervise baade de fattiges og riges Børn i Læsning og Skriven.

Fousing 8. Maj 1741. At ikke nogen Skolehus i dette lidet Sogn gøres fornøden at bygges, siden det Hus, som staar paa Kirkens Grund lidet til Sydøst fra Kirken og er Kirke Ejeren Niels Christensen Bjerg tilhørende, efter hans eget Tilbydelse er fastsat aarlig at holde Skole udi for hele Sognets Børn, imod ham derfor aarlig ved Skoleholderiets Udgang i Februarii Maaned betales af Sognet til Husleje 4 Mk., der han selv efter Løfte stedse skal holde Huset og Stuen forsvarlig i Stand inde og ude, saaledes at Børnene kan have fuldkommen Rum og Varme saavel som fornøden Borde og Bænke, samt Kakkellovn deri, uden videre Hjælp af Sognefolkene. — Til Skoleholdere vil opsøges et skikkeligt Menneske, som kan læse, skrive og regne og til det øvrige af Præsten præpareres. Skole fra November Maaned Indgang til Februar Maaned Udgang. Belønningen for dette Skoleholderi 12 Sletdlr., Indgangs Penge og Brændsel.

NIELS MØLLER I VEDERSØ

AF EVALD TANG KRISTENSEN

Den for sin Tid meget bekendte *Niels Møller* ejede *Vedersø* Vindmølle, hvortil hørte en Gaard paa omtrent 5 Tønder Hartkorn. Han var en lille uanselig Mand, der gik i hvide Vadmelsklæder og med rød Lue paa Hovedet. I sit Væsen kunde han godt være noget tilbageholden, men kom man ret i Tale med ham, mærkede man nok, at han forstod sig paa mange Ting, og sine Kundskaber og sin Dygtighed havde han erhvervet sig ad Erfaringens og Selvstudiets Vej. Der var ikke meget, som Niels ikke kunde tale med om, og selv som Vejrspaaemand var han god at tage Raad af. Men kom der uventet Regn, vilde han gjerne henvføre den til Tordenregn, thi hans Beregninger over Vejret strakte sig ikke til den. Der var da mange, der drog Nytte af hans Erfaringer, og enhver havde fuld Tro til hans Udsagn.

Niels Møller var ellers fattig født, og da den Tids Skolevæsen var tarvelig, særligt ude i Hedesognene, lærte han ogsaa grumme lidt i sin Opvækst. Han skulde jo tidlig ud at gjøre Gavn for Føden, og da han var konfirmeret, blev han sendt ud paa Torsted Hede at passe Faar; han var nemlig alt for lille af Vækst til at kunne tage fat paa almindeligt Arbejde. Her havde Niels Tid til at anstille Betragtninger, og han gik og sagde til sig selv: „Hvad vil du nu helst være?

At være Faarehyrde er i Længden en daarlig Bestilling, derved kan man ikke godt komme igjennem Verden paa en ordentlig Maade. Men hvad duer du nu til? For der er jo mange Ting, man kan blive." Der var nu det gode ved Niels's Betragtninger, at han slet ikke satte sig for højt et Maal. Han vilde ikke være Præst, ikke en Gang Degn, nej, det fine laa ikke for ham, han vilde slet og ret helst være Møllersvend. Nu hørte han sig for om en Plads i en Mølle. Men ingen der paa Egnen havde Brug for ham. Saa tiggede han nogle Stykker Mad og begav sig over til Vedersø, som laa omtrent to Mil fra, hvor han var. Han kom dertil ved Aftens-tid og bød sig nu til for Mølleren, der saa paa ham og sagde saa: „Du er for lille, du kan ikke løfte Poserne." Niels svarede blot: „Aa, prøv!" og endelig blev han da antagen som Møllerdreng.

Det varede nu ikke ret længe, inden Møllersvenden godt kunde undværes, for Niels kunde nok selv passe Møllen, der kun var en Stubmølle og altsaa ikke kunde udrette ret meget. Svenden fik sin Afsked, og nu gik Niels ene ved det. Da Aaret var til Ende, blev han altsaa Møllersvend. Saa sagde han en Dag til Mølleren, der for Resten var meget drikkfældig: „Skal det blive til noget, maa vi have Møllen bygget om." — „Men vi har ingen Penge," svarede Mølleren. „Du maa laane dem," sagde Niels, „a lover, de skal nok forrente dem." Saa laante Mølleren 2,000 Rigsdaler Kurant, og Niels fik Lov til at faa Møllen indrettet, som han vilde have den, med fire Kværne, saa den rigtig kunde udrette noget. Nu blev der Travlhed i Møllen, thi Søgning fik de meget af, og var der til enkelte Tider mindre at bestille, saa købte Niels Byg og malede Gryn til Salg. Da to Aar var gaaet, havde han Møllen tjent ind.

Saa døde Mølleren, og en Tid efter sagde hans Enke:

„Ja, du kunde vel have Lyst til selv at faa Møllen, Niels.“ Ja, det kunde han nok, men han saa ingen Udvej til det. „Jo, naar du tager mig med,“ svarede hun. Han tog hende paa Ordet og blev gift med hende, men hun levede kun kort. Saa tjente der en Pige i Møllegaarden, som hed *Ane Kirstine*, og hende gik han og saa paa, og han gik længe og luttede paa det, for han vilde være vis paa, om hun var af den gode Slags, han kjendte hende jo ikke rigtig endnu. Men da han blev overbevist om det, saa giftede han sig med hende, og han fortrød det aldrig.

Niels og Ane Kirstine levede nu sammen i Vedersø Møllegaard i en lang Aarrække, og han tjente mange Penge ved sin Mølle. Men han dyngede dem ikke op, nej, de kom til at gjøre Gavn. Hver Morgen blev et Bord dækket op, hvorved alle Møllegjæsterne frit kunde sætte sig og forsyne sig. Men ogsaa andre Rejsende og Tiggere havde Adgang dertil, saa Bordet saa vel som Møllen havde god Søgning. Desuden stod til hver Tid to Senge opredt for alle og enhver, der vilde benytte dem, og de brugtes ogsaa omtrent hver Nat hele Aaret rundt.

Endnu langt videre strakte Møllefolkenes runde Hænder sig, og det var dem aldeles ligegyldigt, om de Nødlidende var dem bekjendte eller ikke. Det saa snarest ud, som det var pinagtigt for Niels at modtage Tak for sin Hjælp, thi begyndte man med Taksigelser, saa fik den røde Lue, dersom den sad paa Hovedet, et Træk ned i Panden, og dersom den ikke var der, greb han den i en Fart og foer ud af Døren, mens han knurrede nogle uforstaaelige Ord om, at der var intet at takke for. Derimod kunde Niels selv ret hjærtelig takke, hvis han havde faaet Lov til at gjøre nogen den Glæde at yde sin Hjælp.

En Datter af en Gaardmand var en Gang, som man siger, kommen skidt af Sted, og Forældrene vilde ikke vide af hende at sige, hvorfor hun havde lejet sig ind i et lille Hus. Der manglede hun alt, og da Ane Kirstine havde hørt om hendes hjælpeløse Tilstand, sagde hun til Niels: „Vi faar at se hen til hende.“ Ingen af dem kjendte hende personlig, da hun var fra Nabosognet, men Niels var ikke sen med at faa for, og Ane Kirstine fik forskellige Ting pakket i Vognen: Flæsk, Brød, Smør, lidt Sengklæder o. s. v., og saa kjørte de. Da Niels holdt uden for Huset, maatte hans Kone først ind for at indlede Sagen og fortælle, hvor de var fra. Hun begyndte saa med et God-Dag og Guds-Fred. „Ja, vi er fra Vedersø Mølle, og vi har hørt, at du ikke har det godt, og derfor vilde vi gjerne hjælpe dig lidt. Du har rigtignok baaret dig daarlig ad, men det kan blive godt endnu, hvis du vil passe paa for Fremtiden. Vi vilde nødig, at du skulde tro, Herren har forskudt dig, du maa hellere se det saadan, at det er ham, der har sendt os til dig.“ Nu var det først, Niels lod sig se, og saa fik han Sagerne baaret ind fra Vognen.

Pastor *Jeger* havde ikke været Præst i Vedersø saa grumme længe, før Niels Møller en Dag kom ind i Præstegaarden. Han teede sig meget forlegen, og hans røde Lue blev krammet en hel Del. Saa fik Præsten ham til Sæde og sagde: „Hvad er der saa, lille Niels?“ Han hostede og rømmede sig, alt mens han svarede: „Ja, De er jo kommen til en forfalden Præstegaard, baade paa Avl og paa Bygninger, og det vil koste Penge at faa alting i Stand. Det bliver nok flere Penge, end De maaske tror; a forstaar mig kanske bedre paa den Ting end Præsten. Nu har andre Folk sagt, at De var rig, men a har nok mærket, at De blot har af Haanden og i Munden, og saa er a da gaaet herved for at

tilbyde Dem, at hvis De mangler noget, saa skal De blot komme til mig, a skal nok skaffe det. Det er ikke godt, naar Præsten, der skal hjælpe og trøste i andres Nød, selv skal gaa og være forknytt. Saa bliver det skidt med det hele." Præsten svarede: „Ja, Tak skal I have, lille Niels; men dersom jeg nu laaner noget af jer, vil I saa love mig, at I vil purre ved mig, hvis det skrider over Betalingsdagen, ellers kunde det let føre til, at jeg alle mine Dage blev en Hjask med Pengesager." — „Det kommer vi nok over," mente Niels, og Præsten laante tidt Penge af ham.

Til sidst var Præsten Bestyrer for et helt Laaneinstitut, thi Fattigfolk kom til ham, og han fik Pengene af Niels. Naar Præsten sagde til Folkene: „Bestem selv en Dag, da I kan betale tilbage," saa kom de ogsaa altid til Tiden, og aldrig nogen Sinde gik det over den bestemte Dag, saa Instituttet led aldrig Tab.

Niels havde i det hele let ved at se sig til Rette paa Folk. En Gang sagde Præsten til ham: „Niels, kunde I ikke skaffe mig en Avlskarl, der kunde passe mig; men det skulde være saadan en egen én. Ser I, jeg læser jo en Del om Avling og Landbrug, men jeg har ingen praktisk Erfaring. Nu skulde den Avlskarl, jeg søger, have saa megen Indsigt, at han kunde vrage, hvad jeg finder paa at ville have lavet, som ikke er til at gennemføre her, eller som ikke passer for Jorderne og Egnen." Niels kløede sig bag Øret, idet han sagde: „Saadan én bliver ikke let at finde."

Dog en Tid efter kom han igjen til Præsten og sagde: „Nu har a vist Avlskarlen til Dem. Men nu maa De ikke blive forundret eller fatte daarlige Tanker om ham, naar a siger Dem, at han aldrig har haft sin Haand paa en Plov, for han har alle hans Dage været Skrædder." — „Saa er det vel jer Spøg, Niels." — „Nej, det er

Alvor, De kan bestemt være godt tjent med ham, a er vis paa, han er af den gode Slags, han er for Resten min Kones Broder." Saa fik Præsten den her Skrædder i Tjeneste og bad ham lægge sig efter at skjæfte en Plov. Det fik han snart lært og alt andet med. Præsten havde ham i fire Aar og havde aldrig haft Mage til Avlskarl.

Niels Møller holdt ikke af, at Bonden fornægtede sin Fortid og sine gamle Skikke, ej heller, at han stadsede sig for meget op. Derom vidnede nok som hans hvide Vadmelsklæder og hans røde Lue. Da Præsten en Gang sagde til ham: „Hør, Niels, nu begynder den og den af jeres Naboer at slaa sig lidt op, skal I ikke ogsaa med?“ saa svarede Niels dertil ganske sindig: „Hvis a vilde give Ane Kirstine og min Tøs hver en Silkekjole, saa blev den vel betalt; men saa har a jo Smeden her ved Siden af, han har en Kone og en Datter, der er lige saa gode som mine, saa maa de jo ogsaa have hver én," og saadan blev han ved at snakke, indtil han efterhaanden havde arbejdet sig op til at blive ivrig, og idet han gav et Knips i Bordet, vedblev han: „A holder for, at det er den værste Skat, vi kan lægge paa Fattigfolk, naar vi lægger os efter Stadsen, for de er ikke klogere, end at de vil ogsaa med, og de har jo ikke Raad til det."

Niels Møller var en god Mand og døde som en ydmyg, troende Kristen. En af de sidste Dage, han levede, sagde han til Konen: „Aa, Ane Kirstine, kom her hen lidt til mig." Saa kom hun jo. „Du véd nok, at Fiskerne der klitlangs de skylder os Penge. Det vil blive haardt for dem at faa den Gjæld betalt, og derfor vilde a saa gjerne, at vi skulde slaa en Streg over det hele, saa bliver de saa glade." Dertil svarede hun: „Alting er jo dit, Niels, a havde ingen Ting, da a kom hertil,

og derfor maa du gjøre, som du tykkes.“ Med den Gjæld forholdt det sig saadan, at Fiskeriet et Aar var slaaet fejl, og saa havde Fiskerne helt klitlangs faaet Korn paa Borg af ham eller ogsaa laant Pengene dertil af ham. Hele Summen løb op til en 2,000 Daler Kurant, og saa blev der slaaet en Streg over det hele. Da lyste hans Øjne, og han sagde: „A kunde have været rig, a kunde have haft Penge i halvhundredtusindvis, for a har haft gode Evner og forstaaet at tjene Penge, men a har tørret mange Taarer, og det tror a er langt bedre end at dyngge Penge sammen. A har jo min Mølle og min Gaard kvit og fri til mine Børn, hvad skulde de saa have mere til.“

De havde i deres Ægteskab fem Børn, to Sønner og tre Døtre. Den ældste Datter Lise blev gift med Jesper Glistrup i Nisum og døde fra en lille Søn, som saa blev opdraget i Møllen hos Bedstemoderen, der den Gang var Enke. Sønnen Mads fik Gaard og Mølle, og nu holdt den nye Tid sit Indtog i Gaarden. Der blev stadset ikke saa lidt op, og de hvide Vadmelsklæder og den røde Lue gik Mads aldrig med. En anden Datter blev gift med Knud Stovgaards Søn i Stadil. Dennes Farbroder var den bekjendte Stænderdeputerede Ole Kirk.

Min Hjemmelsmand for dette Stykke er Lærer *P. K. Kristensen* i Knebel. Alt, hvad der angaar Pastor *Jeger*, er fortalt af denne selv. Han var Præst i Vedersø 1838—55.

LIDT MERE OM DE GAMLE MØLLERFOLK I VEDERSØ

AF P. STORGAARD PEDERSEN

Til ovenstaaende smukke Fremstilling af de gamle Møllerfolks Liv i Vedersø Mølle kan knyttes følgende Meddelelser, der for en Del stammer fra Datteren og Svigersønnen Niels Christian Stovgaard i Stadil.

Den gamle Niels Møller, hvis Døbenavn var Niels Madsen, var født i Nørre Omme 1770. Hans Forældre var Mads Nielsen Hede og Elisabeth Jensen.* Niels Madsens første Hustru var Enke efter Mølleren Klaus Bech i Vedersø, og sit andet Ægteskab indgik han den 6. Novbr. 1831, da han holdt Bryllup med den næsten 30-aarige Ane Kirstine Pedersen, der var født i Fjand i S. Nissum Sogn og døbt den 12. Januar 1802. Hendes Forældre var Gaardmand Peder Jepsen Hage og Kirstine Knudsen. I sit sidste Ægteskab havde Niels Møller følgende Børn:

1. Andreas Nielsen, f. 8. Novbr. 1832, død 4. Novbr. 1857.
2. Ane Elisabeth, f. 10. Januar 1834, gift 6. Novbr. 1853 med Jesper Glistrup af S. Nissum og død 15. April 1855.

* Maaske er Fødselsaaret 1776, da Kirkebogen udviser, at Mads Hede havde to Sønner af Navnet Niels, den ene født 1770, den anden 1776. Da Niels Møller ægteviedes 1831, opgiver Kirkebogen hans Alder til 57 Aar, ved hans Død 2. November 1848 skrives, at han har været 76 Aar gl., saa der er megen Uoverensstemmelse i de forskellige Opgivelser.

3. Nicoline Petrine, f. 31. Maj 1835 og død 1837.
4. Madsine Kirstine, f. 29. Maj 1837 og gift 6. Novbr. 1860 med Gaardmand Niels Christian Stovgaard i Stadil.
5. Mads Peder, f. 24. Februar 1840, gift 1) 4. Novbr. 1862 med Ane Marie Jepsen af Halkjær i Stadil og 2) d. 1. Oktbr. 1865 med Ane Marie Jensen fra Overlund i Navr. Han døde 11. Novbr. 1896.

Som det ovenfor er nævnt var Niels Møller en ualmindelig dygtig Mand, og Vedersø Mølle havde i hans Tid en udmærket Søgning baade fra Vedersø og de omliggende Sogne. Man kan godt regne, at Folk søgte dertil fra over en Kvadratmil, thi der var den Gang ingen Vindmøller i Stadil, Husby, Staby og Tim Sogne. Vedersø Mølle var ogsaa et helt Pragtværk for sin Tid, og ligesom den altid holdtes i god Stand, saaledes blev ogsaa den gamle Møllegaard i Niels Møllers Tid opbygget solidt og godt. Under Stuehuset sidder en Del smukt tilhugne Granitkvadre, som efter Sigende skal være hentede ovre ved Timgaard, da den derværende gamle Hovedbygning først i Aarhundredet blev nedrevet.

Som det allerede er nævnt, var det en overordentlig Gæstfrihed, de gamle Møllerfolk udviste baade mod høje og lave. For en Menneskealder siden var der her paa Egnen mange flere Tiggere og omvandrende løse Folk end nu om Stunder. Disse Folk var til saa stor Plage for Egnen, at mange Sogne saa sig nødsaget til at ansætte en „Staaderkonge“, der skulde holde slige „løse Fugle“ borte fra Sognets Enemærker.

Vedersø Sogn var dog særlig hjemsøgt af Omløbere, thi de vidste, at de altid var sikker paa at finde et Fristed i Vedersø Mølle. Kunde de naa dertil, var de sikre paa at faa Mad, Drikke og Natteleje, og det skete

ikke sjældent, at de her slog sig ned i flere Dage for at drage fuld Nytte af Gæstfriheden.

Over hele Jylland kendte Omløberne Vedersø Mølle, og naar man for en Menneskealder siden mødte den Slags Folk her paa Egnen, fik man ofte det Spørgsmaal: „Hvor langt er der til Vedersø Mølle?“

Den gamle Niels Møller døde 2. Novbr. 1848, og Pastor Jeger, der var Præst i Vedersø fra 1838—1855, holdt Ligtalen over ham. I denne Ligtale, som endnu genmes i Afskrift hos Familien, mærker man, hvor nær Præsten havde været knyttet til den afdøde. Han talte om det dybe Vemod, hvormed han havde maattet sige Farvel til sin hedengangne „Broder“, hvis Virksomhed havde været saa mange til Velsignelse, og han mindede om, hvor mange der vilde komme til at savne den gamle, hvis hjertelige Velkommen lød til høje og lave, som søgte til ham om Raad og Hjælp. „Han glemmes ikke af mig,“ udtalte Præsten endvidere, „for den Kærlighed og det Venskab, hvormed han i 10 Aar har staaet mig bi, og hvormed han har oplivet, glædet og opbygget mig.“

Disse Udtalelser stemmer jo godt overens med det forud meddelte.

Niels Møllers Enke drev Møllen i nogle Aar efter Mandens Død. Hun var en religiøs Natur og turde vise sin Tro baade i sin Bekendelse og i sit Liv. Et Træk, som vidner om, at hun turde gaa imod Strømmen, skal nævnes her: Endskønt der var fuldt Arbejde paa Møllen hele Ugen igennem og maaske mest om Søndagen, saa forbød hun dog alt Søndagsarbejde, da hun kom til at se paa, at hun ved at lade Møllen gaa om Søndagen maaske hindrede Folk i at søge til Kirken, ligesom hun ogsaa nødig vilde forarge dem, der saa paa Søndagsarbejdet som noget ondt.

Hun døde 5. Januar 1869, og da den ældste Søn, som skulde have arvet Møllen, nogle Aar før var død af Brystsyge, gik Ejendommen i Arv til den yngste Søn, som i mange Aar holdt Møllens gamle Traditioner godt i Hævd.

Men i Løbet af faa Aar tabte Vedersø Mølle en stor Del af sin Søgning, idet der blev bygget Vindmøller i de omliggende Sogne. Indtægterne svandt da ind, og da tilmed den gammeldags tarvelige Levemaade afløstes af mere kostbare Vaner, saa svandt den gamle Velstand bort, og da Mads Nielsen var død 1896, maatte Møllen paa fremmede Hænder, og af den gamle Herlighed er der nu næsten kun Minderne tilbage.

CHRISTEN NIELSEN

EN VESTJYDSK BONDEKARLS MÆRKELIGE LIVSFØRELSE

Fortalt af J. J. BRØDSGAARD

Gamle Christen Nielsen i Abildtrup (i Vorgod Sogn), som han endnu populært kaldes af rigtig gamle Folk, der mindes ham fra deres tidligste Barndom, stammer fra Borris. Her boede omkring Aar 1700 Fæstebonden Christen Christensen i Nygaard, der efter det gamle Hartkorn var skyldsats til 3 Tdr.; men efter den ny Matrikel 1688 fik 2 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdkr. Hartkorn. Gaarden var paa det Tidspunkt Fæstegods under Lindbjerggaard i Ølgod.

Christen Nielsens Fader hed Niels Christensen og er uden Tvivl Søn af ovennævnte Christen Christensen. I en gammel haandskreven Beretning, som endnu findes i Abildtrup om Christen Nielsen, meddeles det da, at Niels Christensen først boede i Nygaard i Borris, flyttede siden derfra til Baggesgaard i Sdr. Omme, hvor han som oftest optræder i Kirkebogen under Navnet *Niels Nygaard*. Han var gift to Gange, og af sit første Ægteskab har han i alt Fald Sønnerne *Christen* og *Niels* samt Datteren *Bodil Marie*.

I Sdr. Omme Kirkebog har Præsten om den førstes Daab skrevet følgende:

„22. Marts (1767) blev Niels Nygaards Søn i Bagisgaard døbt, kaldet Christen; min Kone bar ham.“ Der

stod først: „Hans Moster bar ham,“ men det er saa overstreget og erstattet med „min Kone bar ham“.

22. Januar 1769 blev Niels døbt; hans Moster Kirsten bar ham.

Hvornaar Niels Nygaard blev Enkemand, er ikke oplyst; men Kirkebogen i Sdr. Omme udviser, at han den 28. Juni 1775 er bleven viet til sin anden Hustru Maren Christensdatter. Kort efter sit Bryllup med hende er han sikkert flyttet fra Sdr. Omme. Det berettes jo nemlig i det gamle Haandskrift, som findes i Familien, at han med disse to Hustruer skal have haft 22 Børn; men Kirkebogen i Sdr. Omme viser ingen Efterkommere af dette Ægteskab. Derimod finder vi i Brande Sogns Kirkebog:

„1. Søndag efter Paaske 1787 fik Niels Nygaard med sin 2. Hustru Maren Christensdatter en Datter døbt, kaldet Martha.“

Men i Tidsrummet fra 1766 til 1788 er Kirkebogen i Brande meget mangelfuldt ført. Siden træffer vi følgende Børn i Kirke fra Niels Nygaards:

Christen, født 1790, død 1791. Bodil, f. 1792. Anders, f. 1794. Marie Mathilde, f. 1795. Christen, f. 1797. Søren, f. 1799.

Ved den sidste Søn giver Kirkebogen den Oplysning, at Niels Nygaard er Forpagter, hvad der stemmer med den gamle haandskrevne Beretning, der meddeler, at han kom til Brande som Præstegaardsforpagter.

Baade i Borris og Sdr. Omme har Niels Nygaard sikkert som de fleste af den Tids Bønder været Fæstebonde.

Efter disse Oplysninger skal vi i det væsentlige henholde os til Chr. Nielsens egen Beretning. Han giver Stedmoderen det Vidnesbyrd, at hun var meget hidsig og vredagtig, hvorfor Sønnerne rejste ud, en efter anden.

Om Niels ved en Familietradition at fortælle, at han drog til Søs, var hjemme en Gang, drog atter ud, og siden hørte man aldrig fra ham, saa ingen ved, hvad der er blevet af ham.

Aaret før Chr. Nielsen skulde konfirmeres, flygtede han da ogsaa hjemme fra. Kursen satte han mod Syd, ned over Jyllands Hede, og hvor han kom frem, spurgte han sig for, om de ikke havde Brug for en Dreng; men der var ingen, der vilde have slig Landstryger, der var vant til at tigge sig frem. Endelig var han naaet ned i det slesvigske og kom en Dag til Østerby i Daller Sogn i Nærheden af Tønder. Han kom ogsaa her med det sædvanlige Spørgsmaal, om de ikke manglede en Dreng, og her traf han da endelig paa en Købmand, som nok vilde tage ham i fjorten Dage paa en Prøve, hvis han forstod at omgaas Heste. Prøven udstod han og blev der Sommeren over, og saa godt var hans Husbond tilfreds med ham, at han ønskede at beholde ham noget længere; men da November kom, vilde Chr. Nielsen hjem for at konfirmeres. Som Bevis for, at Manden havde været fornøjet med ham, meddeler Chr. Nielsen, at han i den Tid, han var der, fik gode Klæder til Kroppen og Sko til Fødderne, skønt der ingen Aftale var truffen med Hensyn til Løn.

Mens han var der, fortæller han, var han en Dag ude at sejle sammen med en anden Dreng. Sejlsadsen foregik i Aaen i en Baad, men da ingen af dem forstod at ro, drev de med Strømmen til Søs og var muligvis forliste, om man ikke fra Kysten havde haft Øje for Faren og faaet dem hjulpne i Land.

Da Christen derefter kom hjem, spurgte hans Husbond ham, rimeligvis for Spøg, om han ikke kunde have Lyst til at komme til Søs, saa vilde han være ham til Hjælp dermed; men dertil svarede Chr. Nielsen nej.

Han havde ellers nok at bestille der; han havde 12 Heste at passe, og saa skulde han endda se efter By-mændenes Kreaturer i Fenneerne. For det sidstnævnte Arbejde fik han særlig Løn, og han havde derfor 3 Rigsdaler i Lommen, da han i Efteraaret rejste hjem.

Medens han gik derhjemme i Brande og forberedte sig til Konfirmationen, kom han ofte til at tænke paa Købmandens Ord til ham om at gaa til Søs, og efterhaanden meldte Lysten sig. Da Konfirmationen var overstaaet, gav han sig derfor atter paa Vej Syd paa med et Pas i Lommen, som Præsten havde hjulpet ham til at faa. (Det Pas, her er Tale om, er muligvis et Fri-pas for Stavnsbaand, kunde naturligvis ogsaa være et almindeligt Rejsepas til Udlandet).

Da han atter indfandt sig hos sin gamle Husbond, bad han denne om at hjælpe sig med at faa Hyre, hvilket Købmanden ogsaa lovede. Det trak imidlertid i Langdrag; thi pludselig blev Chr. Nielsens Pas borte, og han havde i sit stille Sind Købmanden mistænkt for at have gemt det for at beholde ham noget længere. Han fik sig dog imidlertid et nyt Pas (her maa det i alt Fald være et Rejsepas til Udlandet) fra Amtmanden i Tønder, og Chr. Nielsen føjer til om dette, at „det var bedre end det, han havde før.“

Købmanden fik sin Skipper, der sejlede til Amsterdam med Fedevarer, til at tage Chr. Nielsen med der-til. Han medgav ham dernæst et Brev til den Købmand i Amsterdam, som han stod i Handelsforbindelse med, og bad denne om at skaffe Chr. Nielsen Hyre.

Dette lykkedes ogsaa. Chr. Nielsen kom med et Skib, der gik til Tyrkiet. Han var bleven hyret som Ungmatros, men havde ikke Spor af Begreb om et Skibs Betjening, tilmed forstod han ikke et Ord af, hvad der blev sagt til ham, hvorfor ogsaa den Behandling, han

fik af Skibets Mandskab, var derefter. Han tænkte tidt paa, fortæller han, om det ikke var bedst at gøre en Ende paa det hele ved at springe over Bord.

Inden de naaede Konstantinopel, udbrød der Pest blandt Besætningen, som, medens de laa i Havn, døde paa Chr. Nielsen og Kaptajnen nær. De var ogsaa meget syge og blev indlagt paa et Hospital i Konstantinopel, hvor de nød en udmærket Pleje. Chr. Nielsen har selv sagt, at han troede ikke, de kunde have faaet den bedre i Danmark. Han fortæller derom endvidere: „Skibet, som vi var med, skulde til en Købstad, som hedder Smyrna, og havde Ladning til Holland, og da Mandskabet var utjenstdygtigt, sørgede den hollandske Konsul for, at det blev bragt dertil, og da vi (Kaptajnen og Chr. Nielsen) var helbredede, rejste vi over Land til Smyrna.“

I Smyrna fik de atter Skibet bemanded, men med Folk af forskellige Nationer, hvilket havde til Følge, at Kaptajnen, der havde udstaaet Pesten sammen med Chr. Nielsen og siden haft hans Rejsfølge til Smyrna, fattede Godhed for ham, hvorfor han ogsaa gav sig til at undervise ham i alt, hvad der hørte til Skibets Betjening. Sproget var han ligeledes efterhaanden bleven saa nogenlunde Herre over og havde saaledes overstaaet sin værste Læretid.

Han foretog endnu to Rejser med samme Kaptajn og havde nu lært saa meget, at han kunde tage Hyre som helbefaren Matros.

Derefter var Chr. Nielsen med paa et Sydpolsskib. Han beretter fra denne Rejse, at de af Mangel paa Vind kom til at ligge stille nogle Dage lige under Sollinien. En Del af Mandskabet blev syg af den stærke Hede, og Chr. Nielsen siger, at det var særlig dem, der levede uordentlig eller ikke havde Sans for Renlighed. Siden

var de saa langt mod Syd, som de kunde komme for Is.

Skønt Chr. Nielsen ved sin Resoluthed og Tjenestevær stod sig godt med Skibets Befalingsmænd, var han dog nær paa denne Tur kommen til at lide en haard Straf. Han skulde en Dag tjære en Tværstang, som gik fra den ene Mast til den anden. Mens han der sad skrævs over Stangen og flyttede sig baglænds, gik Snoren, som Tjærekanden hang i, itu, saa Tjæren oversprøjtede mange af de omstaaende, da den var bleven tynd af den stærke Varme. Chr. Nielsen blev, trods sin Nægtelse, beskyldt for, at han med Vilje havde skaa-ret Snoren over; men Kaptajnen kom ham til Hjælp og forlangte at se Stumperne af Snoren. Det viste sig nu, at den ikke var skaaren over, men var gaaet i Stykker af Slid, hvorfor ogsaa Kavgasten, ham, der havde Tilsyn med den Slags Ting, fik sig en Krumslutning.

Han beretter derefter om, hvorledes de ombord i et Handelsskib blev overfaldne af tyrkiske Sørøvere og saaledes udplyndrede, at de intet havde til Føden. Nøden steg til en foruroligende Grad, da den paa det højeste heldig blev afhjulpen af et andet Skib.

Blandt det meget, han har prøvet og oplevet i de 14—15 Aar, han færdedes til Søs, er ogsaa en Stranding paa Skagens Kyst, hvilken de dog slap fra uden Tab af Menneskeliv.

I det hele taget havde Chr. Nielsen Lyst til at prøve alt. Han var paa Hvalfangst, paa Sælhundefangst og — paa Bjørnejagt i Norges Skovegne. Til denne sidste Færd var de udrustede med Bøsser og Spyd.

Engang — fortæller han — laa de for Anker ud for en By (Navnet er ikke nævnt), og Chr. Nielsen fik da en Dag det Hverv at ro Kaptajnen i Land. Da de

kom op i Byen, blev der anvist Chr. Nielsen et Værelse, hvori han kunde opholde sig, til Kaptajnen vilde tilbage til Skibet. Tiden faldt ham imidlertid lang, og han tog sig derfor den Frihed at se sig lidt om i Byen; men det var netop efter den Tid, da Folk havde Lov at færdes paa Gaden, og han blev derfor taget af en ridende Patrouille, som skulde holde Orden i Gaderne, bundet til en af Hestehalerne og skulde saaledes trave med til Hovedvagten. Skønt han nok vidste, at han vilde blive fri næste Morgen, var han dog ærgerlig over, at han skulde være borte, naar Kaptajnen vilde ud til Skibet. Han løb da saa nær ind paa Hesten, at han fik saa megen Raaderum med den ene Haand, at han fik sin Kniv op af Lommen og lukket op ved Hjælp af Tænderne. Det lykkedes ham virkelig at faa Strikken skaaren over og ad en Sidegade slippe ud til Baaden i Havnen, hvor han laa, til alt var bleven stille. Da listede han sig saa paa Strømpfødder op i Byen og var paa sin Post, da Kaptajnen vilde tilbage. Denne morede sig meget over Historien, da Chr. Nielsen fortalte ham den.

Som et Bevis paa, hvorledes og hvorfor der blev straffet, fortæller Christen Nielsen, at han engang var kommanderet op i Masten for at rette noget ved et Sejl, som var kommet i Ulave. Det blæste stærkt, og Sejlet slog ham over Hovedet, saa han faldt i Havet. Der blev kastet en Bøje ud til ham; men da han kom ombord, fik han saa mange Slag af en tyk Tamp, at han aldrig havde faaet saa mange, og de følte haardt, siger han, fordi han var gennemvaad.

Det var formodentlig paa samme Tur (Hjemrejsen fra Hvalfangsten), at Skibet blev lodset ind til Arendal i Norge af en Kvinde, da de andre Lodser var optagne. Efter at have ligget her en Del af Vinteren gjorde

de en Afstikker ned i Østersøen, men stødte her paa en skjult Klippe og slap med Nød og næppe til København, hvor de fik Skibet gjort istand.

Den sidste Rejse, Chr. Nielsen foretog, har større historisk Interesse, idet han paa og som Følge af denne Rejse kom i Forbindelse med saa historiske Personligheder som den verdensberømte engelske Admiral Nelson, den franske General Pichegru og Hollands Overstatholder, Prinsen af Oranien, blev Øjenvidne til og paa en Maade indviklet i en af de Træfninger eller Battalier, som udfægtedes under *den første Koalition* (Forbund) mellem Frankrig paa den ene og de forbundne Magter: England, Spanien, Portugal, Holland o. fl. Lande paa den anden Side.

Samme Aar (1793) sejlede Chr. Nielsen i hollandsk Tjeneste og laa først paa Sommeren sammen med en hel Handelsflaade af engelske og hollandske Skibe i Havn ved Cadix i Sydspanien, konvoyeret (beskyttet) af to engelske Krigsskibe, og ventede paa god Bør. Det Skib, han her sejlede med, var ladet med Krydderier.

Chr. Nielsen fortæller nu, at Krigsskibenes Admiral havde faaet Nys om, at der skulde være gaaet Bud til Paris med Melding om, at der var rigt Bytte at gøre, naar denne Flaade lettede og tog Vej efter England og Holland. Dette havde til Følge, at der gik Ilbud til England om Undsætning, og Admiralen bød, at Handelsflaaden foreløbig skulde blive liggende.

Da de havde ligget en bestemt Tid, og de fik føjelig Vind, gik de under Sejl. Meningen var at træffe den engelske Undsætningsflaade i den spanske Sø, saaledes som Admiralen havde bestemt det, da han sendte Ilbud til England. Da Handelsflaaden var kommen langt ud paa den spanske Sø, blev den en Aftenstund op-

daget af et fransk Krigsskib, som sejlede den tæt forbi. Et af de beskyttende Krigsskibe satte efter det, men havde det Uheld at sejle sin Forstang i Stykker, hvorfor det maatte sejle tilbage og om Natten udbedre Skaden.

Om Morgenens indfandt sig efterhaanden 16 store franske Krigsskibe, som havde været spredte paa Havet for at finde Handelsflaaden, og som nu var bleven signaliseret sammen af Skibet fra om Aftenen. De engelske Krigsskibe lagde sig imellem Handelsflaaden og den franske Krigsflaade, og straks begyndte Skydningen. Handelsskibenes Signalbøger (Instrukser) lød paa, at de i Tilfælde af Overfald hurtigst skulde skilles ad paa Havet, for at de ikke samlede skulde blive opsnappede. Instruksen blev fulgt. Det Skib, Chr. Nielsen var med, satte Kurs efter England, og det samme gjorde flere. Da de havde sejlet en Stund, kom der flere Skibe til Syne forude, og de begyndte at blive ængstelige for, at det ogsaa var franske Kaperskibe; men det viste sig snart, at de sejlede under engelsk Flag, hvorfor Handelsskibene satte Kurs efter dem. Det var Admiral Nelson med en Undsætningsflaade paa 12 Skibe. Handelsflaaden blev signaliseret sammen og fik Ordre til at holde sig uden for Krigsskuepladsen, dog saa nær, at man fra den kunde iagttage Slagets Gang.

Chr. Nielsen blev saaledes Vidne til et af de Søslag, som den verdensberømte Admiral Nelson deltog i. Det syntes længe uvist, til hvilken Side Sejren skulde gaa; det saa endogsaa ud, som Franskmændene havde Overtaget. Da fortæller Chr. Nielsen, at et af de engelske Krigsskibe trak sig ud af Tummelen; men her ladede det alle sine Kanoner, og af dem havde det mange, og styrede lige midt ind i den franske Flaade, aabnede saa en morderisk Ild til begge Sider. Hermed var Kam-

pen afgjort. Flere af de franske Skibe var grundskudte, i et enkelt var der gaaet Ild i Krudtkammeret, og de øvrige — med Admiralskibet i Spidsen — flygtede. De blev imidlertid indhentede og tagne paa Slæbetov til England, hvortil ogsaa Handelsflaaderne kom, baade den engelske og hollandske.

Den sidste skulde imidlertid afhentes af en hollandsk Krigsflaade; men denne lod vente paa sig. Flere af Handelsskibene mente da selv at kunne slippe over Havet til Holland, deriblandt det Skib, Chr. Nielsen var med. Men da det havde sejlet en Tid, blev det opsnappet af nogle franske Kaperskibe, hvorpaa Mandskabet kom over paa de franske Skibe, paa Chr. Nielsen og en hollandsk Skibsdreng nær, som beholdtes til Hjælp paa Skibet, der af fransk Besætning fik tre Matroser og en Kaptajn.

Skibet var allerede naaet saa nær Land, at de kunde se den franske Kyst. Chr. Nielsen havde sat sig i Hovedet, at det bar mod Fangenskab, maaske Død, for ham. Han havde formodentlig nok hørt, at Hovederne sad løse i Frankrig paa den Tid. Han spekulerede derfor idelig over, om det ikke skulde kunne lykkes ham at tage Skibet tilbage fra de franske. Da traf det sig saa heldigt, at de fik Kontravind og halv Storm og atter drev ud i rum Sø. Chr. Nielsen føjer til, at han „heller ikke hjalp til at komme til Land.“

En Dag var de franske Matroser gaaede ned i deres Kahyt, der kunde lukkes fra Dækket af med en Jernstang, saa ingen kunde komme op derfra. Chr. Nielsen benyttede Lejligheden og stængede dem nede. Drengen, som han havde sat til Roret, lod han styre saaledes, at Skibet fik Siden mod Vinden, og som Følge deraf kom Skibet til at slingre stærkt.

Kaptajnen, der ikke var synderlig søvant, kom op paa

Dækket for at erfare, hvad der var i Vejen, og da han mærkede, at hans Matroser var stængede inde, vilde han befri dem; men Chr. Nielsen stillede sig i Vejen for ham. Kaptajnen tog da sin Pistol og skød paa ham, men som Følge af Skibets Slingren, gik Skudet uden om. Han greb da sit Sværd, men ogsaa her kom Skibets stærke Sidebevægelse ham i Vejen, idet han, hver Gang han huggede til, gled om paa det glatte Dæk, som Bølgerne havde oversprøjtet. Chr. Nielsen havde kun de bare Hænder; men til Trods herfor lykkedes det ham dog til sidst at vriste Klingen fra ham, idet Bladet gik løs i Heftet. Med dette Klingeblad drev han Kaptajnen tilbage til hans Kahyt, hvor han spærrede ham inde.

Først da han derefter kom tilbage til Skibsdrengen, blev han opmærksom paa sine Hænder, hvorledes Blodet drev af dem, idet de under Kampen var blevne helt ophuggede. Han fortalte selv, at da han først fik det at se, saa kunde han ikke mere. Skibsdrengen tog deres Halstørklæder og forbandt ham dermed Hænderne.

Men hvad nu? Hvad skulde der nu mere ske? De var jo nemlig ikke ene i Stand til at redde Skib og Ladning, især da Chr. Nielsen havde de voldsomste Smerter i Hænderne. Det var maaske kun en Galgenfrist, de havde faaet. Kunde de ikke risikere atter at blive opsnappede og saa faa des strengere Straf?

Man kan slet ikke fortænke ham i, at han gjorde sig disse og lignende Tanker. Det var jo et Vovestykke, han havde indladt sig paa. Men Lykken staar de kække bi, hedder det, og det gjorde den da ogsaa denne Gang.

Da de havde sejlet en Tid, saa godt de formaaede, saa de nogle Skibe, som satte Kurs efter dem; men da de kom nærmere, viste det sig, at det var engelske

Krigsskibe. Skibsdrengen fik Ordre til at hejse Nødflag. Den engelske Flaade kom til, og Chr. Nielsen, den franske Kaptajn og øvrige Mandſkab blev underkastet et Forhør paa det engelske Admiralskib, hvor de (Chr. Nielsen og Kaptajnen) ligeledes blev forbundne. Chr. Nielsen maatte her miste et Stykke af sin højre Pegefinger.

Den engelske Admiral vilde nu, at han skulde tage med til England, saa vilde Skib og Ladning, der var værdsat til 3 Tdr. Guld, blive ham tilkendt paa en Ottendedel nær. Han bad imidlertid om Bistand til at fortsætte Rejsen til Amsterdam, for at aflevere Skib og Ladning til de tre hollandske Købmænd, som ejede det.

Admiralen indvilgede deri, skønt han fortalte, at inden kort Tid vilde Frankrig erobre Holland, og han kunde saa maaske udsætte sig for at miste baade Skib og Ladning uden nogen Belønning eller Berømmelse for sin Daad. Chr. Nielsen bad om at maatte beholde de to franske Matroser til at vidne i Sagen, naar han kom til Amsterdam. Dette tilstodes ham, og han og de franske Matroser blev siden de bedste Kammerater.

Det hedder nu videre i den gamle Beretning, at da han kom til Amsterdam (hvilket skete omkring 1. August 1794), blev han som Belønning for sin Daad tilkendt en Tønde Guld, som formodentlig skulde udredes af de tre Købmænd, for hvem han havde bjærget Skibet. Ligeledes fik han af Prinsen overrakt en Æres-sabel og en massiv Sølvdaase, der og er 5½ Tomme lang, 3 Tommer bred og 1 Tomme dyb. Inde i Laaget bærer den følgende hollandske Indskrift:

„Present van den Leutenant-Admiral van Kinsbergen, aan zyn Cameraad, den braave Hollandsche Matros, Christian Cornelis; voor het Herneemen van Schip „de Vriendschap“, op den 1. Augustus 1794.“

Paa Dansk vil det nærmest være at læse saaledes:

„Gave fra Løjtnant-Admiral von Kinsbergen til sin Kammerat, den brave hollandske Matros Christen Nielsen, for Tilvejebringelsen (Tilbageerobringen) af Skibet „de Vriendschap“ („Venskabet“) den 1. August 1794.“

Naar det hedder i Beretningen, at Prinsen overrakte ham denne Daase, maa man vel nærmest tænke sig, at det er Hollands Overstatholder, Prinsen af Oranien, der er ment, og det kunde jo tænkes, at hans Daad har gjort ham til en populær Mand i Amsterdam og givet Anledning til, at han er bleven præsenteret for Hollands Overhoved, og at denne har villet give Admiralens Erkendtlighedsgave til ham særlig Værdi ved en slig højtidelig Overrækkelse.

Baade Daasen og Sabelen findes endnu i Gaarden i Abildtrup, som ejes af en Sønnesønssøn. Tidligere har der tillige været opbevaret en hel Del hollandske Papi-rer, Passer og Prokuratorregninger fra den senere om-talte Proces, men de har desværre faaet Lov at gaa til Grunde, da man mente dem uden Interesse, saasom ingen af Familien kunde læse dem. De har dog sikkert indeholdt værdifulde Bidrag til Christen Nielsens Historie.

Det gik imidlertid, som den engelske Admiral havde forudsagt: De franske erobrede Holland, og da de tre Købmænd var franskvenlige og Chr. Nielsen en Ud-lænding, mente de at kunne unddrage sig at udbetale ham den førømtalte Løn for hans kække Daad.

Men Chr. Nielsen havde mange Venner og bekendte i Amsterdam, og disse raadede ham til at anlægge Sag mod Købmændene (Processen maa dog være begyndt, inden Frankrig indtog Holland i Vinteren 1795), hvilket han da ogsaa gjorde, og Skibet blev beslaglagt, „for-seglet med Stads Segl“, til Processen var endt.

I Førstningen gik Sagen ham imod. Aarsagen dertil tilkendegiver Chr. Nielsen i følgende Udtalelse om Købmændene: „De var saa rige, at det gjorde ikke noget, hvad det kostede dem.“

Chr. Nielsen opnaaede dog omsider at faa, hvad han kalder „Beneficion“, saa at han kunde søge frit, og efter gode Venners Raad drog han til Rotterdam for at søge Raad og Bistand hos den derboende danske Konsul.

Denne kunde imidlertid ikke yde ham anden Hjælp end forstrække ham med Penge til en Rejse til Haag, hvor der boede en højtstaaende franskfødt Embedsmand, der var i dansk Tjeneste. (Saa vidt det kan ses af Beretningen, kalder Chr. Nielsen ham „den danske Honnørs“ [antagelig Gesandten eller Generalkonsulen]).

Denne lovede ham ogsaa at forebringe hans Sag i Frankrig (formodentlig har det dog været for de franske Autoriteter i Holland), og en Tid efter at han var kommen tilbage til Amsterdam efter denne Rejse, fik han en Dag Bud om at møde paa Stadshuset, og han blev ledsaget dertil af fire franske Husarer. Inde i Stads- huset sad de tre Købmænd, han havde Proces med. Chr. Nielsen blev stillet for Skranken, og ind fra den modsatte Side kom selve General Pichegru (i Beretningen staves det „Pisjegry“).

Han spurgte Chr. Nielsen, om han var den Person, som havde taget Skibet tilbage fra de franske, og hvorledes det var gaaet til. Chr. Nielsen fortalte det, og da han var færdig med sin Beretning, vendte Generalen sig til de tre Købmænd og spurgte, om de kunde indrømme, at Sagen forholdt sig saaledes, hvortil de maatte svare Ja, da den havde været offentliggjort saa tidt og saa mange Steder.

Pichegru vendte sig atter til Chr. Nielsen, klappede

ham paa den venstre Skulder og sagde: „Du har kæmpet som en brav Karl for din Frihed, og den kæmper vi (de franske) for hver Dag!“

Derefter gik han ind i et tilstødende Værelse. Men Købmændene, der anede Vendingen, Sagen vilde faa, truede Chr. Nielsen med, at de skulde sætte ham bag Laas og Lukke, saaledes at hverken Sol eller Maane skulde kunne skinne paa ham.

Tolken, som havde været til Stede under Forhørene, forebragte imidlertid Generalen Købmændenes Trusel, og denne udstedte da et Pas, som blev oplæst i Rets-salen for Købmændene og de tilstedeværende. Det gik ud paa, at Chr. Nielsen frit kunde rejse, hvor han vilde, i den franske Republik, og at enhver, der søgte at forulempe ham, var hjemfalden til en streng Straf. Passet overgaves derefter til Chr. Nielsen.

Kort efter faldt der Dom i Sagen. Købmændene maatte udrede 15,000 Gylden (kurant) til Chr. Nielsen. Af dette Beløb tildelte han den hollandske Skibsdreng, som havde staaet ham bi paa Skibet, de 5,000 Gylden.

Efter Processens Slutning (Chr. Nielsen kom til Amsterdam med Skibet omkring 1. August 1794, og Dom faldt i Sagen 26. Januar 1796) var Chr. Nielsen sammen med de tre Købmænd ved et Gilde, indbudt af dem selv, og de fortalte ham ved denne Lejlighed, at Processen havde kostet dem mere end den Pengesum, de fra først af havde været idømt, idet der, mens Skibet laa forseglet i Havnen, var gaaet Rotter i det, ligesom det ogsaa havde faaet en Læk, saa Ladningen til Dels var ødelagt.

Da han en Tid efter Processens Slutning havde faaet sine Sager i Orden, gik han med et Skib til København. Her ankom han den 10. Juni 1796. I Amsterdam var han bleven forsynet med en Veksel, paa hvilken

han i København kunde hæve sine Penge. Ligeledes, fortæller han, gik der en Veksel over Land, for at hans Slægtninge, hvis han skulde omkomme under Vejs, kunde hæve Summen.

Det er en Overlevering i Familien, der ogsaa fortælles af Forfatteren C. A. Tyregod, at han søgte og fik Audiens hos Kronprins Frederik. Hans egen Beretning melder dog intet derom.

Han tog derfra til Forældrene i Brande, og her er der sikkert gjort en Del til Ære for Sønnen, der ikke havde været hjemme i de sidste 14—15 Aar.

Han var nu en efter den Tids Forhold meget holden Mand, og han var tillige en saare vidtberejst og erfaren Mand. I en Tid, hvor man ikke som nu daglig gennem Aviser kunde hente Besked om Udlandets Forhold, men hvor det i alt Fald for de afsidesliggende Hedeegne maatte høre til Sjældenhederne at spørge Nyt udefra, maatte det, som Chr. Nielsen som Øjenvidne kunde berette, staa i Eventyrets Glans for Tilhørerne, og saa havde han været i Berøring med Begivenheder, der, selv om de udspillede sig fjernt herfra, dog maatte optage Sind og Tanker hos dem, der hørte derom.

Kort efter Chr. Nielsens Hjemkomst til Brande er der Fest (dobbelte Fest) i Hjemmet. Brande Sogns Kirkebog beretter: „29. Januar 1797 døbt Niels Nygaards Søn Christen, baaren af Sønnen Christen Nielsen.“

At denne mod Skik og Brug holder sin Halvbroder over Daaben, maa sikkert tydes som en Udmærkelse, der vises den hjemvendte Søn.

Hvor længe han har opholdt sig i Brande efter sin Hjemkomst er ikke oplyst; men Vorgod Sogns Kirkebog udviser, at han den 20. April 1797 holdt Bryllup med Pigen Kirsten Marie Christensdatter i Abildtrup, Datter af Gaardmand Christen Mortensen. Hun var

født 27. April 1783 og manglede saaledes en Uge i at være 15 Aar.

Om Abildtrupgaard i Vorgod vides, at den baade før efter Skyldsætningen af 1688 var sat til ca. 7 Tdr. Hartkorn, og at den laa under Sindinggaard i Adelsmanden Palle Dyres Tid.*

Omkring 1700 hed Fæstebonden i Abildtrup Christen Matsen. Om der er nogen Slægtskabsforbindelse mellem ham og Chr. Nielsens Svigefader, Chr. Mortensen, som vi træffer i Abildtrup omkring 1780, kan vi ikke her afgøre, men Navnet kunde godt tyde i den Retning.

En mundtlig Overlevering i Familien beretter, at Chr. Nielsen kom ridende til Abildtrup i Bejlerfærd til Datteren Kirsten Marie — for en anden, men at Tilbudet, han havde at gøre, ikke behagede; om det var Pigen eller Forældrene, der var imod Partiet, derom melder Sagnet intet; derimod siges det, at Christen Mortensen skal have udtalt omtrent følgende til Chr. Nielsen, hvem han straks var kommen til at synes godt om: „Men det Par Sko (med Henblik paa Datteren) skulde vel ogsaa nok kunne passe andre.“

Hvordan det end forholder sig dermed, saa blev det i alt Fald Chr. Nielsen, der som før fortalt fik Pigen og blev Mand i Abildtrup.

Hun fødte ham efterhaanden følgende Børn:

1. 15. Februar 1799 fødtes Sønnen *Christen*, der maa være død som helt ung.
2. 23. Marts 1803 fødtes *Niels*, konfirmeret 18. April 1819. Karakter i Kirkebogen: „Udmærket god i

* Palle Dyre til Sindinggaard er mest bekendt for sit Ægteskab med Frederik den Tredies uægte Søn, Ulrik Frederik Gyldenløves fraskilte Hustru Marie Grubbe, Datter af Erik Grubbe til Tjele, hvem dog ogsaa han blev skilt fra efter 10 Aars Forløb. Den jyske Linie af Dyreslægten uddøde med Palle Dyre Aar 1718.

Kundskab og Opførsel". Han fik sin Hustru fra Fruergaard i Sdr. Felding og flyttede til Gjelleruplund, hvor han blev Sognefoged.

3. 27. Oktober 1805 fødtes *Christen*, døbt 27. December 1805. „Meget god i Kundskab og Opførsel". Han fik sin Hustru Ane Elisabeth Nielsen fra Salholt i Herning Sogn og overtog Fødegaarden i Abildtrup. Hans Sønnesøn har nu Gaarden.
4. 27. April 1808 fødtes Datteren *Bodil*, konfirmeret 6. April 1823. „God i Kundskab, takkelig i Opførsel" (af de 15 konfirmerede Piger ved denne Lejlighed er hun den eneste med denne Karakter for Opførsel; 6 har „ordentlig", 3 „skikkelig", 2 „temmelig god", 1 „sindig", 1 „bly" og 1 „ustadig").
27. Oktober 1835 blev hun viet til Ungkarl og Skolelærer Christen Christensen Bøndergaard i No, hvor hun døde 6. Januar 1892. Bøndergaard døde i Sdr. Felding og jordedes paa No Kirkegaard 2. April 1897.
5. 21. April 1811 fødtes Datteren *Marie Kirstine*, konfirmeret 10. April 1825. „Meget god i Kundskab og Opførsel", Nr. 2, Præstens Datter Nr. 1. 29. September 1826 viet til Ungkarl og Gaardmand Jens Christian Mikkelsen af Vejvad, Vinding Sogn.
6. 9. Marts 1817 fødtes Datteren *Mette Marie*, konfirmeret 1. Søndag efter Paaske 1831. „Udmærket god i Kundskab og Opførsel", Nr. 1. 27. Oktober 1839 viet til Ungkarl Søren Jensen af Fruergaard i Sdr. Felding.
7. 14. Marts 1820 fødtes Datteren *Kirsten Marie*, konfirmeret 1. Søndag efter Paaske 1834. For Kundskab „meget god", Opførsel „udmærket god",

Nr. 2. 20. Juni 1852 blev hun viet til Enkemand og Gaardmand Søren Jensen af Fruergaard i Sdr. Felding, der saaledes har været gift med to Søstre. Kirsten Marie lever endnu i Fruergaard og er den eneste nulevende af Børneflokken.

Det fremgaar af den Bedømmelse, Præsten har givet Chr. Nielsens Børn ved deres Konfirmation, at han har anset dem for baade dygtige og velopdragne.

Havde Chr. Nielsen i det fremmede været en dygtig Sømand, paalidelig og tro, saa skal han i Abildtrup være bleven en lige saa dygtig Landmand, der i flere Retninger var forud for sin Samtid. Han indførte saaledes adskillige Forbedringer i Gaardens Drift, anskaffede nyere og bedre Avlsredskaber, ligesom han foretog længere Markedsrejser, f. Eks. til de østjydske Købstæder, for ved Indkøb af gode Avlsdyr at forædle sin Kreaturbestand. Han skal saaledes engang have hjemført en udmærket Hoppe fra Randers, hvis Afkom i snart 100 Aar skal have været den bedste Hestestamme i Egnen omkring Vorgod.

Chr. Nielsen døde i Abildtrup 26. Juni 1839, 72 Aar gammel. Hans Hustru overlevede ham i 17 Aar.

Nu er den Slægt snart uddød, som fra deres tidligste Ungdom kan mindes den gamle Hædersmand; men Børnebørnene ved endnu at fortælle om de mange tilrejsende fra fjern og nær, som kom til Abildtrup i hin Tid for at se og tale med den vidtberejste og erfarne Mand, der selv i det ydre vedblev at være en Original, forskellig fra Egnens Bønder i Sæd og Skik og Klædedragt. Hans Højtidsdragt var, helt ind til hans Død, Knæbukser, Silkestrømper og sølvspændede Sko.

Hans talrige Slægt er nu bosat paa forskellige Steder i Vestjylland, og det behøver næppe at tilføjes, at den

holder hans Minde i Ære og med Stolthed tænker tilbage paa Stamfaderens mærkelige og hæderfulde Færd i det fremmede.

Om Børnebørnene og deres Efterkommere kan i det hele tilføjes, at de har arvet Stamfaderens gode Egenskaber.

Selv om en Del af den her meddelte Levnedstegning ikke i egentligste Forstand vedrører Egnens Historie, vil den formentlig dog kunne have nogen Interesse, ikke alene for den omhandlede Slægt, men ogsaa for andre af Aarbogens Læsere.

Det var ikke saa sjældent, at vestjydske Bønderkarle i Chr. Nielsens Ungdomstid søgte bort fra de trykkende Kaar i Hjemmet, men næppe har nogen anden oplevet saa mærkelige Eventyr paa sin Færd.

•

OM SEVEL SOGN

AF P. KRISTENSEN

I

Siden Reformationstiden med Oprøret Grevens Fejde og indtil ca. 1770 var der, saavidt man kender, ingen Selvejere i det daværende Sevel Sogn og kun een Selvejerbonde i det nu nedlagte Trandum Sogn, nemlig i den større Gaard Dueholm. 1548 toges Gaardene Herrup, Bjørnkær, Røjbæk og Trandumskovby fra Haderup Sogn og lagdes til Sevel. Christian III gav 1554 Iver Juel til Stubbergaard Tilladelse til, at han maatte nedbryde Trandum Kirke og lægge Sognet til Sevel.* Derved er Sognet blevet stort. Efter Kronens Skøder har Mogens Munk 1544 købt 5 Gaarde i Mogenstrup, Trandum Sogn af Kongen. Intet melder om, at der nogensinde før har været Krongods i Mogenstrup. Bønderne i disse 5 Gaarde maa sikkert have deltaget i Oprøret, og derfor har saa Staten taget deres Ejendomme. Iver Juel købte Stubberkloster 1547, og da hørte hele det daværende Sevel Sogn under Klosteret, og i Trandum Sogn ejede Klosteret Stenholm, Sepstrup, Korstoft, 1 Gaard i Mogenstrup og 5 Gaarde i Trandum, vist hele Byen.

Estvad Præsteembede havde ifølge Mag. Mads Hviids Lovhævd af 1550 en Gaard i Mogenstrup. Trandum Kirkegaard var et Stridsæble mellem M. Munk og Iver

* Rørdams Danske Kirkelove I, S. 374.

Juel; men Gaarden tildømtes sidstnævnte. Den har sikkert i Katolicismens Velmagtsdage været Præstegaard for Trandum Sogn. En Christiern Poullssen optræder paa sin egen og menige Sognemænds Vegne 1558 i Sagen ved Landstinget mod I. Juels Enke, Mette Munk, som de vilde tvinge til at opbygge Trandum Kirke. Denne Mand maa være Selvejeren fra Dueholm. 1573 sættes Skæl mellem Stubbergaards Gods og Dueholm. I Indberetningen 1638 til Ole Vorm tales ikke om Bondens Forhold. Præsten har kun i grove Træk tegnet et Kort over Sognet og givet en kort Beskrivelse deraf.

Jep Pedersen fra Dueholm møder i Ribe 1643 for at forsvare Præsten Jørgen Lauritsen Friis fra Sevel mod Christense Juel til Stubbergaard.* Denne Sag har tynget paa Adelsdamens Minde, og flere Forfattere har lastet hende derfor, saasom Præsten Lillelund i sin Historie. Hun har samlet 50 Folkeviser, der findes paa det kongelige Bibliotek. I Samlingen er 53, men de tre er af Oliver Lykke. Christense Juel har nedskrevet Viserne 1614 og 15 med en fast og ret tydelig Haand. En af dem begynder saaledes: „Der ganger Dans i Kong Valdemars Gaard.“ Efter hver af Viserne har hun udtrykt sine Følelser i nogle religiøse Sætninger.

Paa første Blad staar:

Gud lade os altid tænke paa,
hvor det paa den sidste Dag skal gaa,
da skulle vi straks Synden forlade
og gøre godt, mens vi Tiden haffde.

Under andre Viser findes: „Herre, tag fra mig det, som er imod dig, och giv mig det, som er med dig.“ „Herren forfremmer den hannem ej forglemmer.“ „Din

* Om denne ret forargelige og for Præsten ødelæggende Strid, hvorefter han dømtes til at arbejde i Jern paa Bremerholm, findes en god Redegørelse i O. Nielsen: Hjern-Ginding Herreder, S. 461.

Naade, o Gud, os send.“ Ved at læse Visernes Underkrifter ser man ind i en dybt religiøs og tungsindig Sjæl.

Efter Christense Juels Død deltes Godset 1661—62 mellem Arvingerne af den Juelske Familie. 1690 havde Kongen overtaget en Part af Godset for Skatterestanser, de andre Dele ejedes af to Jomfruer Rantzau, Jomfru Anna Katr. Akkeleie, Fru Mette og Jomfru Maren Ulfeld, Fru Marg. Reedtz og Mogens Rosenkrantz. Sevel Sogn ejedes 1742 af efternævnte med vedføjede Hartkorn:

Rydhave 156 Tdr. 3 Fdkr. 2 Alb., Rudolf Linde 57 Tdr. 1 Fdkr. 1 Alb., Niels Linde til Landting og Kærgaardsholm 70 Tdr. 1 Skp. 3 Fdkr., Estvadgaard 33 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb., Handbjerghovgaard 7 Tdr. 6 Skpr., Staarupgaard i Fjends Herred: 1 Gaard i Trandum af Hartkorn 5 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdk., Anders Biering i Skive ejede Korstoft, 8 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., Hegnet i Salling havde Trandum Kirkegaard, da to Gaarde, 11 Tdr. 1 Skp. 3 Fdkr., Lergrav ejede i Jattrup 7 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. 2 Alb., Vadskegaard havde Raae, 9 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb., Christen Møller i Ryde 1 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb. i Sevel By, Frans Linde 1 Gaard i Djeld, 4 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., Spøttrup i Salling, 3 Tdr. 2 Alb., Laust Frandsen ejede i Hede-
gaard 2 Tdr. 7 Skpr., Kongen ejede 4 øde Gaarde, 9 Tdr. 1 Fdk. 1½ Alb., Sovgaard, 5 Skpr. 2 Alb. og 1 Gaard i Sjøgaard, 1 Td. 5 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb. var øde og uden Ejere, Præsten i Estvad 1 Gaard i Mogenstrup, 3 Tdr. 2 Fdkr. 1 Alb., Sortebrødre Kirke i Viborg 1 Gaard i Mogenstrup 3 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Omtrent ved 1770 købtes den første Gaard i Sognet til Selvejendom og 1860 den sidste.

II

OM SKOLEUNDERVISNINGEN I SEVEL

Oplysningen har været ringe mange Steder paa Landet før det 19. Aarhundrede. Der var nok enkelte oplyste Mænd og Kvinder; men den store Masse havde ikke nydt nogen ordnet Undervisning.

Christian den Sjette befalede 23. Januar 1739, at der skulde oprettes Skoler i Sognene; men Godsejerne modsatte sig det, og ved Forordningen af 29. April 1740 overlodes Undervisningssagen til Proprietærernes Omsorg.

Fra Mikkelsdag 1743 begyndte Skolegangen i Sognet med en fast Skole i Sevel By hele Aaret og Omgangsskole en Tid af Vinteren i den øvrige Del af Sognet. Alle Børn fra Sognet kunde eller skulde søge Skolen i Sevel om Sommeren, hvor Degnen underviste, men kun faa gjorde det. Til Omgangsskolerne om Vinteren antog man, hvem man kunde faa fat paa, der egnede sig til Gerningen.

Udgifterne til Skoleholdet paalignedes Sognets Bønder med 3½ Skilling pr. Td. Hartkorn. Det samlede Hartkorn var den Gang 391 Tdr. 1 Skp. 1 Alb.

Degnens Løn for et Aar fra Mikkelsdag 1743 til Mikkelssdag 1744 fastsattes til 6 Rdlr., men han passede Undervisningen daarligt, og fik derfor kun 3 Rdlr. 4 Mark. Det næste Aar klagedes der over, at han ikke havde passet Gerningen, som han burde.

I to Aar derefter underviste en ved Navn *Palle Lauritsen* i Sevel Skole, da Degnen ikke kunde. De næste to Aar holdt en Mand ved Navn *Just Gregersen* Skole i Sevel. De følgende 6 Aar forrettedes Gerningen af

Palle Lauritsen. Derefter var Just Gregersen Lærer i Sevel Skole i 7 Aar.

1765 kaldedes en ny Degn ved Navn *Mads Lund* til Sevel. Han betegnes i Kirkebogen med „Velagtede“, og det gives dermed tilkende, at han i Sprog og Opførsel stod udenfor Bondestanden. Skoleundervisningen overtog han og besørgede til sin Død 1790. I Kirkebogen staar om ham følgende: „Han var en ordentlig Mand, en sød Sanger, en god Skolemester, hans Sjæl er indbunden i de levendes Knippe.“ Hans Eftermand som Degn hed *Mulvad*, der kom fra Sal. Han underviste de af Sognets Børn, som kom, til sin Død 1802. Den næste *Peder Sejersens*, der ogsaa kom fra Sal, forestod selv Undervisningen til han døde 1831.

Den eneste af de her nævnte Degne, som havde studeret, var, saavidt der kan oplyses, *Mulvad*. De øvrige har maaske før været Skrivere eller Tjenere hos Herremændene.

Degnen fik kun 6 Rdlr. aarlig for Skoleholdet indtil 1819, da gav man ham 7 Rdlr. 3 Mark; 1820 fik han 8 Rdlr. Ved Sejersens Død 1831 deltes Sognet i 2 Skole-distrikter, idet en Skole byggedes 1832 i *Mogenstrup*. Skolestuen har sikkert været simpel; 1757 købte man 10 Kakkellovnsplotter til Skolen i Sevel. 1768 fik Degnen *Mads Lund* en ny Bolig, der byggedes af Jens Sehested til Rydhave og Stubbergaard.

Omgangsskolen varede i Reglen kun 8 Uger. Følgende har været Lærere i Sognet indtil 1820: Jens Jacobsen i 9 Vintre, Knud Sørensen i 2 Vintre, Laust Christensen i 4 Vintre, Just Gregersen i 5 Vintre, Pejter Smed i 2 Vintre, Knud Jensen i 3 Vintre, Jens Espersen i 1 Vinter, Palle Lauritsen i 13 Vintre, Niels Ellits-høj i 2 Vintre, Stephan Christensen i 3 Vintre, Søren Mortensen i 3 Vintre, Peder Christensen i 7 Vintre,

Mourits Christensen i 3 Vintre, Lars Frandsen i 17 Vintre, Frederik Justesen i 8 Vintre, Niels Mikkelsen i 1 Vinter, Peder Møller i 7 Vintre, Jens Gunderup i 6 Vintre, Lauge Hansen i 6 Vintre, Jens Bæk i 4 Vintre, Jens Laursen i 11 Vintre, Kristen Jensen i 2 Vintre, Laust Jensen Bæk i 4 Vintre, Christen Kokborg i 5 Vintre, Christen Pedersen i 7 Vintre, Anders Jensen i 2 Vintre, Jens Stenholm i 3 Vintre, Morten Stenholm i 2 Vintre og Peder Hansen i 2 Vintre.

STADIL PRÆSTER

I REFORMATIONSAARHUNDREDET

Af P. SEVERINSEN

Wibergs bekendte danske Præstehistorie er i Reglen lidet fyldestgørende for de ældste Tider, men især er Vestjylland stifmoderlig behandlet. Ved Hjælp af Herredsbøgerne fra 1690 og forskellige andre Kilder kunde det let gøres bedre, og det var maaske værd at forsøge. Her skal imidlertid kun gives nogle Bemærkninger angaaende et enkelt Sogn, hvor det har set særlig forvirret ud, bl. a. fordi ligesom i „Soldaterløjer“ der var saa mange, der hed Peter. Naar man ukritisk tager Opskrifterne, kan man i al Fald i Løbet af 100 Aar faa: Peder Bertelsen, Peder Nielsen, Peder Pedersen og Peder Christensen.

Omtrent samtidig har Lærer P. Storgaard Pedersen i sin „Hing Herred“ og Pastor H. G. A. Jørgensen i Kirkehist. Saml. 4 IV 546 søgt at klare Problemerne. Der er imidlertid senere kommet noget frem, som gør det muligt at skaffe mere Klarhed.

I den katolske Tid træffer vi 1456 Hr. *Jens Jepsen* som Sognepræst i Stadil. Han omtales 1466 som havende haft Rettigheder i Kærgaard i Vedersø, og man faar en Smule Indtryk af, at der menes Arv efter ham, tilfaldende Mariager Kloster. Ellers vilde det være nærliggende at antage, at det er den samme, der 1486 findes som Hr. *Jens Hardbo*.*

* Hardsyssels Diplomatarium, S. 47. D. Mag. VI., S. 89. Barner: Fam. Rosenkrands I, Dipl. S. 166.

Saa gaar der 28 Aar, da vi intet ved. I Løbet af disse Aar maa Jens Hardbo være død, men om der i disse Aar har været en Præst, hvis Navn Tiden har tilintetgjort, ved vi ikke. 1514 møder vi Hr. *Peder Bertelsen* som Sognepræst ved St. Hans Evangelistes Kirke i Stadil. Og han er da ikke helt ny i Tjenesten, thi han er tillige *Biskoppens Official i Holstebro*, hvilket vil sige, at han skulde dømme, forhøre osv. paa Biskoppens Vegne paa Sysseltinget i Holstebro. Dette vil sagtens atter sige, at han ikke tog sig meget af Sagerne i Stadil, men lod en Kapellan besørge dem, medens han selv besørgede Biskoppens Sager i Holstebro. I denne By havde Aalborg Helligaandskloster et Hus, hvori dets Terminbroder (Gaveindsamler) i Hardsyssel boede. Peder Bertelsen boede sagtens paa Bispegaarden i Holstebro, saa de to kunde let træffe hinanden, og 1514 har Peder Bertelsen overladt Helligaandsklosteret en kostbar Bog, som endnu findes i Aalborg Katedralskoles Bibliotek med følgende Paaskrift paa Latin:

Til Pris og Ære for den højeste hellige og udelelige Treenighed, for den ubesmittede Jomfru Marie, Jesu Moder, og for Helgenerne Hans Evangelist og Thomas Biskop af Canterbury, saa og til Nytte og Gavn for Brødrene i det hellige Konvent i Aalborg besørgede religiøs* Mand Hr. *Laurids Nielsen*, da Terminbroder i Hardsyssel, disse Bøger, Dele af Bibelen med Lyras Fortolkning, [købt] af ærværdig Mand Hr. *Peder Bertelsen*, Sognepræst til St. Hans Evangelistes Kirke i Stadel, paa den Tid tillige Official i Holstebro, som ogsaa skænkede Halvdelen, for at der stadig for ham og for hans Faders Sjæl maa ske Forbøn i Konventet af Brødrene i Messer, Vigilier og Bønner. Givet Aar 1514 den 24. Juli.**

* 3: klosterbunden.

** Lindbæk og Stemann: De danske Helligaandsklostre. Dipl. S. 144 og 204.

Det tyder paa ikke ringe Velstand hos Peder Bertelsen, at han har kunnet eje denne Bog. Det tyder ogsaa paa Sans for Lærdom, thi Nicolaus Lyra var Middelalderens dygtigste Bibelfortolker.

Der kom store Omskiftelser efter 1514. Tre Aar senere begyndte Luthers Reformatorgerning. I Tyverne gik den lutherske Bevægelse gennem Sognene, 1536 og 1537 lovfæstedes Reformationen i Danmark. Men Peder Bertelsen er bleven i sit Embede under alt dette. Vi genfinder ham 1539, da han fik Kvittans for en forgyldt Monstrans, vejende 8 lødige Mark Sølv, 4 Lod mindre, som han annammede af Stadel Kirke til Kongen og Kronen.* Og han maa vist have holdt sig en rum Tid endnu, thi der er under disse Omstændigheder ikke Grund til at tvivle om, at det er over ham, Ligstenen blev lagt i Stadil Kirke foran Alteret med Indskriftsverset:

Petra Petrum tegit hic, animamque foveit Petra Christus,
Sic salvum reddat utraque Petra Petrum.

Oblit in domino anno Jhesu M.D.L.

Her er et aldeles uoversætteligt latinsk-græsk Ordspil med Navnet Petrus. „Petra“ betyder Sten, Klippe. Med Bevarelse af Ordet kan man da oversætte:

En „Petra“ (Sten) dækker her Petrus, og Sjælen glæder
den „Petra“ Kristus,
saaledes bevarer hver af de to „Petraer“ Petrus.

Han døde i Herren i Jesu Aar 1550.

Der er nu ingen Tvivl om, at denne Peder Bertelsen er den samme, som Overleveringen kalder *Peder Skomand*. Præsten Frants Raarup har (efter 1711) skrevet foran i Stadil ældste Kirkebog: „Samme Hr. Peder Nielsen Skoman har været *en meget fornemme lærd Mand og haver haft adskillige adelige og fornemme Folkes*

* Danske Kancelliregistranter 89.

Børn i sit Hus at informere.“ Han kalder ham „Niel-sen“, men det kan man rolig se bort fra, da han kort efter ogsaa kommer galt afsted med Peder Pedersen og kalder ham Christensøn.

Man faar det Indtryk, at der virkelig meget tidlig har siddet en *humanistisk dannet* Mand i Embedet i Stadil. Ligstenen er efter Bogstavernes Form at dømme hugget meget længe før 1550. Han har da selv forfattet Indskriften med dens humanistiske Legen med det græske Ord *petra*. Han har vel ogsaa forfattet Paa-skriften i Bogen, og der kan han heller ikke dy sig med sin Græsk. Han skriver for „Moder“ ikke det latinske Ord *mater*, men det græske *genearcha*. Og paa Kirkens store Klokke fra 1546 (nu omstøbt) spørger han igen med en hel Mængde græske Brokker, som vist skal betyde: „Alfa, Omega, Gud, Menneske, Ærens Konge Kristus, kom hid.“ Og underneden fandtes hans Vaaben med Bogstaverne P. B. S. (Petrus Bartoldi Sutor) over.

Men dette Vaaben forraader mere. Efter Aftegnningen i før nævnte Kirkebog forestiller det et Dødningehoved. Det samme Mærke findes paa den lille Messeklokke i Koret og paa den nuværende Degnestols Endestykke samt paa Ligstenen.

Dette Mærke førtes imidlertid af en rig og anset halvadelig Borgerslægt i Ribe, hvis mest bekendte Medlem er den stridbare Kantor i Ribe Domkapitel, Magister *Poul Andersen*. Denne var med Sigbrit, Hans Tolder, Hans Mikkelsen og „saadanne flere Fandens Skalk“ Christjern II.s Raadgiver og ivrige Tilhænger.* Et Sted** nævnes han paa Latin med Tilnavnet „Sutor“, hvori vi aabenbart har en Oversættelse af Familienavnet

* Om ham se Registret til Kinch: Ribe I.

** Nye danske Mag. III, S. 232.

Skomand. Det betyder Skomager. Man kan vel formode, at Peder Skomand har været Fætter til Poul Andersen og ligesom flere af Slægten har studeret udenlands.

Den lille Messeklokke i Koret maa den „fornemme“ Sognepræst vel da have skænket. Men ogsaa de to ret monumentale Stolestader i Koret, der nu bruges af Præsten og Degnen, er Mindesmærker om ham. De er rigt udstyrede i gotisk Stil og ganske eens udførte — saa eens, at man kommer til at tvivle om, at de er lavede til samme Kirke. De er nemlig begge indrettede til at staa ved samme Væg, saa at de nu nødes til at staa noget bagvendt.

Degnestolen bærer paa Ydersiden Skomand-Vaabenet (Dødningehovedet) og indvendig Stjerne-Juelernes Vaaben. Hvis ikke Peder Skomands Moder har været en Juel, vil jeg forklare det saaledes, at sidstnævnte Vaaben er *Hardsyssel Provsts*, Iver Juels, Stadil Kirkes Værneherres. Stolen er da anskaffet som Skriftestol efter 1526, sagtens paa Kirkens Bekostning. Formodentlig har den haft en Indskrift i Ryggens Fyldinger, men ethvert Spor er nu borte.

Men samtidig synes saa Peder Skomand at have faaet lavet en aldeles tilsvarende Stol hos samme Snedker, den nuværende Præstestol. Den er ligeledes i gotisk Stil, og paa dens Endestykker ses indvendig Ribe Bispedømmes Vaaben, Andreaskorset med Stjerne over, og udvendig Biskop Iver Munks Vaaben de tre Roser. Her er paa Stoleryggen bevaret den midterste Trediedel af en Indskrift, som hidtil har trodset al Tydning. Den er af smukt gennembrudt Træskærerarbejde i ægte „Munkebogstaver“.

P. M. Nødskov fik 1796 ud af det, at der „i Olims*

* fordums.

Munketider" havde staaet: „Giv 4 Skilling Skriftepenge. Himlens Konge Jomfru Marie forlader Synder.“ Nu kan en livlig Fantasi ganske vist tænke sig meget i „Olims Munketider“, men dette er dog for livligt. Der staar i Virkeligheden:

toldi Quorum Re . . oeli Dig

Dette „toldi“ er utvivlsomt Slutningen af Mandens latinske Navn Petrus Bartoldi. Resten er dunkelt. Man maa formode noget som: „Quorum rex coeli dignetur [miserere . .]“, „over hvilke Himlens Konge værdiges at forbarme sig.“

Men denne Stol, der ved sine Vaabener saa tydeligt giver sig til Kende som rummende Biskoppens Repræsentant, er vist næppe bleven til for at være Kirkestol i Stadil Kirke. Det er aabenbart *Officialstolen*, som han har ladet lave, enten til Brug, naar han repræsentativt var i Holstebro Kirke, eller maaske naar han paa Biskoppens Vegne sad til Doms i „gejstlige“ Sager eller paa Biskoppens Vegne hørte Skriftemaal i de reservede Sager, som en almindelig Præst ikke kunde give Syndsforladelse for.

Da Officialstillingen hørte op ved Reformationen — eller han har maaske mistet den før — har han saa ladet Stolen som sin private Ejendom bringe til Stadil, hvor den nu staar som Fortidsminde, ikke blot om Fortids Snedkerkunst, men ogsaa om kirkelige Forhold „i Olims Munketider“ som heldigvis er os helt fremmede.

Paa sine gamle Dage har han saa passet Bestillingen som luthersk Præst, og lad os haabe, at han virkelig i Hjertet var bleven Lutheraner i Mellemtiden.

Hans Eftermand var sagtens *Hans Hansen Thym*, der vel har været fra Tiim, og som man fristes til at

antage for den samme, som i Maj 1549 i Wittenberg har skrevet sit Navn Joannes Tibing Tymensis (Hans Tibing fra Tiim) foran i et Bind af Luthers Værker, som Peder Gyldenstjerne vel har købt af ham og i 1579 skænket til Tiim Kirke.* Der har altsaa stadig været en velstuderet Præst i Stadil. Han nævnes 1575 og 1584. Han laa begravet „østen for Kirkegavlen med nogle hugne Sten uden omkring Graven“.

Efter denne kom *Peder Pedersen*, som 1589 fik en Søn, der blev Præst i Hjerm. Han er vel saa senest kommet der 1588. Han var der til sin Død 1629, og blev begravet „norden for Sakristiet med en stor Sten paa sin Grav uden Bogstaver“.

Præsterækken er efter dette Aar klar nok, baade hos Wiberg og Storgaard Pedersen, hvorfor vi standser her.

* Nødskov: Thimgaard, S. 143.

DEGNEN FRA HAVET

JEAN LAGROLET I GØRDING

Meddelt af P. SEVERINSEN

Vesterhavet vil nok tage; men det har ogsaa alle Dage givet Vestjylland meget. Vor Kyst har slet ikke været saa galt et Sted til „at nære sig af Vrag“. Dog har jeg først i Sommer opdaget, at man ogsaa i gamle Dage har kunnet faa Degne ad den Vej.

Som efterfølgende Papirer vil vise, har det dog kunnet ske. Det er i og for sig en sælsom Menneskeskæbne, der her oprulles for os. Der kunde skrives en Roman om den 19-aarige Franskmand *Jean Lagrolet*, der „skulde vaaren til Amsterdam“, men i Stedet indstrander i Februar 1714 paa Volbjerg Forstrand og af den bekendte gode Herremand Frants Linde paa Pallesbjerg hjælpes til Rette og 1725 gøres til Degn i Gørding, hvor han bliver en gammel Mand. Men Hardsyssels Aarhog skal ikke bringe Romaner. Derfor meddeles her kun de historiske Dokumenter.

I Ribe Bispearkiv findes afskrevet følgende Ansøgning til Kongen:

Stormægtigste Monarch, Allernaadigste Konge!

Min store frihed, at jeg Deres Majestæts allerunderdanigste og allerringeste ja fast u-værdige tienere nedkaster mig ved denne min Supplique for Deres Majestæts fødder, skeer ikke af nogen formastelig og strafbar

Domdristighed men allene formedelst dend høye Nød og trang, som driver mig dertil.

Aarsagen, saa kort som jeg i min Eenfoldighed samme allerunderdanigst kand forestille, er denne: Mit fæderneland er Frankrige, hvor jeg er frakommen og barnefødt i *Capbreton*, en liden Kiøbstæd-fleche, strax ved dend bekiendte Stad Bayone. Og som min Fader fradøde mig i min barndom og min Moder [var] en fattig Enkke, saa maatte jeg strax i Ungdommen ud at tiene for brødet og kom til Skibs, som continuerede nu fem Aars tid, indtil jeg med fleere mine medfølgere paa et Skib laddet med Viin i Bayone, der skulle voren losset i Amsterdam, blef af u-vær og Storm fordreven i Søen og omsider i miserable tilstand, da tre af folkene vare druknede, indstrandede her for Vesterkanten i Jydland paa Baron *Rantzau* til *Wolberg* hans forstrande A^o 1714 in Februario; ved hvilken Vanheld, eftersom det da syntes for mig, heldst efterdi jeg her var en fattig fremmed med en fremmed tunge og af en fremmed Religion, jeg dog ved dend Naadige Guds forunderlige Forsyn var saa lykkelig, at der fandt mig i saadan min jammerlig skibbrudne tilstand een derved i Egnen boende ærlig Adels Mand nemlig Velbaarne *Frantz Linde* her paa *Pallisberg*, som med sin Velbaarne nu salige Frue ikke allene ynkedes over min fattighed i det timelige, at de tog mig til sig og gaf mig føde og Klæde, men end og fornemmelig hafde hiertelig Omsorg for mig i det Aandelige, med at faa mig udfried fra det Papistiske Mørcke, i hvilket jeg var fød og oplærdt, som og lykkedes baade for dem og mig, Herren være lofved. Thi da de Velbaarne got folk (efter at de hafde ladet mig lære at tale og forstaa det Danske Sprog) idelig talte med mig om deres Troe og Religion, merkede jeg ved Guds Naade, som gaf mig

jo meere og meere oplysning til at see Vildfarelserne i min og Sandheden i deres Religion, — hvorledes jeg var paa en vrang Vey og saa meget meere ulyksalig, om jeg da icke vilde følge gode Raad, allerheldst da min Herre Velbemeldte Velbaarne Frantz Linde tilbød at holde en Studiosum i sit Huus til saadan min Undervisning, hvilket ogsaa skeede, og jeg som billigt med tak og glæde tog imod, hvorpaa jeg blef examineret af dette steds Sogne Præst Ærværdige Hr. *Jørgen Muldorph*, samt af Herreds-Provsten Velærværdige Hr. *Frantz Hvas*, hvilke gode Mænd dømte mig saa grundet i dend sande og rette Troe, at jeg ved Guds Bistand kunde endogsaa underviise dend gemeene Ungdom til eenfoldig fornødenhed, hvor jeg kunde naae og erholde et *Degnekald*.

Og har jeg derfor fra det første af, jeg fik ret Smag paa dend rette Evangeliske Troe og Lærdom, idelig øved mig i Sang og læsning i dend eenfoldig tankke, at jeg med tiden kunde faae et landsby Degne Kald ved Guds Naade og bistand at forestaa og betiene, derom min gode Herre Velbaarne *Frantz Linde* ogsaa til vores Biskop Velædle og høyrærværdige Magister *Lauritz Thura* har gjort forestilling og vildet forhiulpen mig til et under hans Jura Patronatus leggende Degne-Kald, mens af Biskopen refuseret under den raison,* at ingen Degne-Kald maatte bortgives uden til Studentere.

Og her kommer nu det, som befaler mig at indfly til Deres Kongl. Majts. høye Naade, det maatte behage Deres Kongl. Majt. allernaadigst at dispensere der udi og bønføre mig med en naadigst Resolution herpaa, at jeg fattige Menniske, som ønsker ikkun at leve og døe i dend lutherske Troe og Bekiendelse maatte ogsaa

* afslaaet af den Grund.

ved en af samme Kirkers Meenigheder nyde i saa maade et stykke brød, hvor Gud og Deres Majst. behagede, heller og allernaadigst tillades mig at maa gjøre ansøgning derom hos hvilken Kirkens Patron, som Gud vilde bøye og bevege til saadan et ringe Brød at give og forunde mig. Og paa det Deres Kongl. Majst. ingen tvil skulle fatte om min Grund og Kundskab i saadan min mig nu af Hiertet til bekiendende Religion, saa vilde Deres Kongl. Majst. af hosfølgende min Sogne-Præst og hans Provst deres Attester i Naade fornemme, at jeg ey har understaaet mig at skrive uden Sandhed og det, som jeg med Guds Hielp troer at svare til i Gierningen.

Allernaadigste Konge, jeg har læst i dend hellige Skrift, dog ikke før jeg kom hertil Landet (thi i mit fødeland agtes saadan læsning af læg og u-lærde folk for en stoer Misgierning), at Israels Konger vare naadige Konger. Jeg har og hørt her i landet, at de danske Konger ere ligesaa. Maatte det samme nu vederfares paa mig og min ringe Ansøgning, faaer jeg saa meget dismeere Aarsag at bede til Gud for Deres Kongelige Majestæt, at De maa længe leve og lyksalig regiere. Jeg lever og dør

Stormægtigste Monarch, min allernaadigste Konges
Underdanigste og allerringeste Tienere

Johan Lagrolet.

Pallisberg, d. 29. Dec. 1723.

Ansøgningen er paategnet med følgende to Udtalelser:

Med en god Samvittighed kand jeg sandfærdelig vidne og tilstaae, at denne strandede Frantz Mand *Johan Lagrolet* formedelst Velbaarne Frantz Lindes omsorg ved en skikkelig Studiosum i hans Huus, siden i *Holstebro Skole* og derefter i en retsindig Præstes Huus, er i

dend sunde og sande Lærdom saa underviist og oplyst, at hand efter holdte examen af Provsten og mig er befunden dend reene Evangeliske Lærdoms uforfalsked Tilhænger, saa hand med synderlig Lyst til at frygte og tiene dend Allershelligste Gud søger efter en ringe tjeneste i Guds Huus, nemlig at blive Degn, det hand og baade ungdommens undervisning og sangen kand betiene, hvorfor hand i dybeste underdanighed og allerunderdanigst Haab, at hans ansøgning maatte i Naade vorde anseet, bønfaller for Deres Majestæt Vor allernaadigste Arve-Herre og Konge som en høyprikelig og nidkier Potentat for dend hellige og herlige Guds Nafns Æres og ords fremgang, hvor udover alle retsindige sig idelig glæder og hiertelig ønsker Deres Majestæts milde og lyksalig Regimente: O Gud, bevare Kongen og det gandske Kongel. Huus, leg lyksalighed paa hans Regimente, Viisdom paa hans Person, Velsignelse paa hans Raad, Hæder og Ære paa hans Riger! hvilket idelig ønskes af

Deres Majestæts min allernaadigste Arve Herres og Konges
Allerunderdanigste trohiertige og uafsladelig forbeder

Jürgen Muldorph.

Stabye Præstegaard, den 30. Dec. 1723.

Supplicantens ulykke, at han lidde Skibbrud her for Landet, forekommer* ved Guds Naade dend største ulykke, at hand ei lider skibbrud paa troen, men har siden lærdt at udkaste sin sieles Ankker paa dend faste Klippe, Christum og hans fortieneste, thi vidner jeg for Gud og dend Herre Jesu Christo og de udvalde Engle (som Pauli vidnesbyrds formular falder til Timotheum), at da Velbaarne Frantz Linde hafde holdt en Studio-sum at undervise ham i vor reene og lutrede Lutherske

* forhindrer.

Religion og lod ham derpaa for mig fremstille i visitatz i Stabye Kirke til offentlig examen, at jeg da med stor fornøjelse fornam ham ei allene grundig underviist i vor Christendoms Lutherske Lærdom, men endog dygtig med den hellige skrifes klare ord at igiendrive Pontificiorum* grove og fasten haandgribelige Vildfarelser, som det og er aldeles fornøden for saadan en fremmed tilhængere, at hand ved forstandens oplyste øyne maa kiende dend vrang og vildførende vey, hand har vandred paa, at hand med des større hiertens glæde kand udvælge dend sande vey til livet. Gud, som har begyndt det gode i ham, fuldkomme det efter Pauli ønske til Christi dag, saa er hand allerede bedre værd end det ringe Degnebrød, som velbemeldte Frantz Linde har villet forunde ham i Hierm Herredt næst herved nemlig *Giørding, Vem og Buur*, tre gandske smaa Sogner, et armt brød, som ingen Student vil antage. Denne min Attest slutter jeg med Pauli ord til de Romere: Jeg siger Sandhed i Christo Jesu, Jeg liuver icke.

F. Hvas.

Felding, den 31. Dec. 1723.

Kancelliet forhastede sig ikke; men efter næsten tre Fjerdingaars Forløb fik det dog Tid til at sende Ansøgningen til Biskoppen i Ribe med følgende Paategning:

Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Villie og befaling er, at Magister Lauritz Thura, Biskop over Riber Stift, til videre allernaadigste Resolution indsender sin allerunderdanigste Erklæring og betænkning, om Supplicanten er af dend capacitet, at hannem et Degnekald kunde betros.

Cancelliet, den 23. Septembr. 1724.

F. Rostgaard.

* Papisternes.

Biskoppen ved aabenbart ikke andet, end hvad der fremgaar af Ansøgningen, læser den endda en Smule forkert, da det jo ikke var paa Frantz Lindes Strand, Ansøgeren indstrandede, men paa Volbjergs, 3: mellem Houvig og Nymindegab. Han giver følgende Erklæring:

Stormægtigste Allernaadigste

Arve Konge og Herre!

Efter at Velædle og Velbaarne Frands Linde til Pallisberg, ved hvis strandgrund Supplicanten, et meget fattigt og fremmet Menneske, for 10 Aar siden med fleere strandede og blev reddet, hafde af Christelig Medlidenhed ej alleene taget hannem i sit Huus at nyde, imod en føje Opvartning og tjeneste, nødtørftig underholdning, men endog baared gudelig og priselig Omhu for at lade hannem ved en Studiosum i sin Christendom og vor reene Evangeliske Kirkes Lærdom (hvilken hand, som i Franckerige af Rom-Catholische forældre var fød, var aldeles ukyndig i) grundigen underviise, haver bemelte unge Person bekommet ved Guds Naade dend Oplysning i sin Saligheds Sag, at han baade af Stedets Sogne-Præst og af Herreds Provsten er befundet at have seedt og faaet afschy til de Papistiske Vildfarelser og til deres store glæde og fornøielse vidst at gjøre rede for Vores Reene og retgrundede Troes articler. Og som hand i det øvrige ved troskab, Lydagtighed og et skikkeligt forhold har vundet bemeldte sin fromme Husbondes og Fleeres yndest og Bevaagenhed, er der og fuld forhaabning om, at dersom hannem et lidet Dege-Kald efter hans attraa og allerunderdanigste ansøgning blev betroet, hand da ved at legge grunden hos unge Mennisker til en sand Guds Kundskab særdeles udi Guds huus, hvor Underviisningen meestendeelen skeer udi Præstens overværelse, skulde finde god Anledning

til udi dend sunde og sande Tro desmeere ved dend
Allerhøiestes bistand at bestyrkes og rodfæstes. Skrevet
i Ribe den 24. Nov. 1724 af

Eders Kongelige Majestæts
Allerunderdanigste og Troskyldigste
Undersaat og forbedere

L. Thura.

Under 12. Januar 1725 meddeltes der ham da kongelig Bevilling, at ham maa betros Degnekald, uagtet han ej er Studiosus. Han tiltraadte saa Degnekaldet i Gørding, Vem og Bur Sogne og beholdt det i 43 Aar. Thi i Kirkebogen har Præsten skrevet 1768: „d. 30. Junii begravet min Degn Johan Lagroloth anno ætatis 73“ (i hans 73. Aar).

Det var altsaa ham, der 1741 blev sat til at holde Skole efter vor ældste Skolelov, som her foran S. 127 er omtalt.

ET MINDEORD OM HENRIK STAMPE VILSTRUP

Af Pastor S. SANDVAD, Stavning

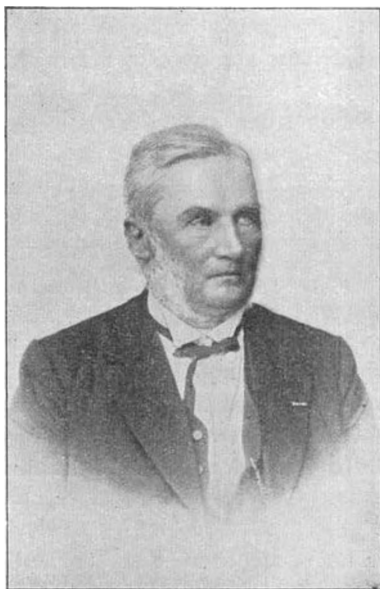
Den 12. Februar 1908, Kl. 9 om Aftenen, døde Sognepræst for Borris-Faster Pastorat, Provst *Henrik Stampe Vilstrup*, i Borris Præstegaard. Han var født samme Sted den 10. Oktober 1835 og havde ikke været Præst andre Steder, idet han blev Kapellan hos sin Fader i 1861 og blev ved Faderens Død i 1871 Sognepræst. Hans Udnævnelse er fra 30. Januar 1872. Tre Aar efter udnævntes han den 27. September 1875 til Provst for Nørre-Horne, Bølling og Hing Herreder. I denne sin Præste- og Provstegerning virkede han lige til sin Død, kun med den lille Forandring, at Hing Herred i Aaret 1902 blev udskilt for sammen med Ulvborg Herred at danne et særskilt Provsti.

Ved Provst H. S. Vilstrups Død afsluttedes ikke blot et velsignelsesrigt Menneskeliv, hvorom nærværende lille Mindeord nærmere skal samle sig; men tillige afsluttedes det Stykke af en Præsteslægt Historie, som havde været knyttet til Borris Præstegaard gennem 113½ Aar.

Den 31. Oktober 1794 udnævntes nemlig Christian Johan Lodberg Krarup til Sognepræst for Borris-Faster Pastorat, hvor han virkede som Præst og fra 1806 tillige som Seminarieforsender til 1819. Fra 1812 var han desuden Amtsprovst. Til hans Eftermand i alle tre Embeder udnævntes han Svigersøn, Præsten i Vor-

basse, Claus Nikolaj Vilstrup, der i seks Aar som theologisk Kandidat havde været Medhjælper ved Borris Seminarium. C. N. Vilstrup virkede til sin Død som Præst og Provst, mens Seminariet nedlagdes i 1826. Han var Fader til Henrik Stampe Vilstrup.

HENRIK STAMPE VILSTRUP

Provst H. S. Vilstrup var den 11. Præst i Borris-Faster siden Reformationen, og alle ere de døde i Embedet.

Den 2. August 1872 holdt H. S. Vilstrup Bryllup i Velling Kirke med Johanne Frederikke Bruhn, Datter af Proprietær Thomas Bruhn til Rybjerg i Velling Sogn. I fjorten Aar var denne ypperlige Kvinde sin Mand en trofast Medhjælp. Hun var udgaaet fra et Hjem, hvor

from Kristendom gik Haand i Haand med Flid og tarvelig, men solid Hygge, og hun kunde hjælpe sin Mand til mere frisindet Syn baade paa Kristendom og Folkelighed. Der drog godt Læs i Gaarde, da hun drog ind i Borris Præstegaard. Men hun døde 1886, og nu sad Provsten ene med sine smaa. Det var et stort Tab, som den stærke, taalmodige Mand bar stille og ydmygt. Dette Ægteskab blev velsignet med fem Sønner og to Døtre, af hvilke en Søn er død i den voksne Alder, en Søn og en Datter i den spæde Alder.

Ved Provst Vilstrups Bisættelse og Jordefærd den 10. og 11. Februar 1908 blev der i Hjemmet og i Kirken holdt Taler dels af de to Kapellaner, der i de sidste ti Aar havde været hans Medhjælpere i Præstegerningen, og dels af Omegnens Præster og Lærere som ogsaa af en Slægtning, der er Præst paa Sjælland. Alle de Vidnesbyrd, som ved den Lejlighed blev aflagte, samstemmede i at fremhæve visse store Hovedtræk i Provst Vilstrups Karakter, som her skal nævnes.

Først fremhævedes Provst Vilstrups ydmyge Tjenersind. Baade som Præst og Provst, baade hjemme og ude var han den ydmyge Tjener, der tog hele sin Gerning og alle sine Evner som betroet Gods, der er givet af Gud, ikke for at man derved skal forherlige sig selv, men for at man skal bruge dem til Guds Ære og til Menneskers Gavn.

Da han 1875 overtog Provstegerningen, udsendte han et Cirkulære til Provstiets Præster under 19. Oktober, der er optegnet i nogle af Pastoraternes Embedsbøger f. Eks. i Velling, og som Sognepræsten der velvilligst har gjort mig opmærksom paa. Denne Skrivelse lyder saaledes:

- „Som det formodentlig er d'Hrr. Brødre bekendt, er jeg under 27. f. M. bleven beskikket til Provst i dette

Provsti. I den Anledning tillader jeg mig at ytre, at som jeg ikke uden adskillige Indvendinger har modtaget dette Kald, saaledes har jeg haft nogen Vanskelighed ved at finde det Synspunkt, hvorfra dette Embede kunde komme til at staa i en tilfredsstillende Belysning navnlig i Forhold til Præsterne. Den Værdighed og Myndighed, som man fra ældre Tider gerne forestiller sig forbunden med en Provst, kunde jeg ikke bære, og naar man i nyere Tid har betegnet Provstiet som et Omsvøbs-Departement og lignet Provsten ved en Kontorchef, saa kan der vel være noget træffende deri; men en saadan Stilling fandt jeg ikke meget opbyggelig. Jeg har imidlertid foreløbig fundet Hvile i Betragtningen af Provsteembedet under Synspunktet af en Tjenergerning, og det, tror jeg, er det rette, naar det kun er oprigtig ment, og ikke som Gregor den Stores „servus servorum“ et Skalkeskjul.* I denne Betragtning vinder selv det smaalige en Betydning, og Myndighedens Braad bliver borttagen; jeg vilde derfor ønske, at d'Hrr. Brødre vilde dele denne min Betragtning og med mig bede, at jeg ogsaa i denne Tjenergerning ikke maatte glemme at have ham for Øje, som ikke kom for at lade sig tjene, men selv at tjene. Jeg medbringer ikke til at fyldestgøre Embedet min Forgængers Energi og Begavelse, men trøster mig med, at der af Tjenere kun kræves, at de findes tro efter den Evne, som er given dem, og at Gud vil dygtiggøre mig til, hvad Tjenestens Tarv udkræver. Iøvrigt glæder jeg mig til i det nye Embedes Medfør at faa hyppigere Lejlighed til Omgang med d'Hrr. Brødre.“

Denne Skrivelse vidner klart om, at han fra Begyndelsen af havde sat sig det for Øje, som blev ved at præge hans Gærning og Personlighed til det sidste.

* En af Pavens Titler fra Gregor den Stores Tid er „servus servorum dei“ : „Guds Tjeneres Tjener“. I Virkeligheden vil han netop være Herre.

Dernæst fremhævedes Provst Vilstrups Rummelighed og Frisind overfor andres Meninger. Han vilde ikke herske over andres Tro; men være Medarbejder paa deres Glæde. Han var rummelig baade overfor Forskellighederne i kristelig Forkyndelse og kirkelig Arbejdsmaade som ogsaa overfor de forskellige Virkemaader i Skolens Tjeneste. Ingen behøvede at føle sig trykket, naar han kom indenfor Skolens Dør, blot han mærkede, at der blev lagt en redelig Villie ind i Arbejdet, saa fik enhver at have sin Frihed i Maaden og Midlerne. Han var derfor sikkert saa godt som altid en kærkommen Gæst omkring hos Provstiets Lærere, hvilket han ogsaa fik Beviser paa ved Gaver, der ved hans 25 Aars Jubilæum som Provst blev ham overrakt.

Endelig fremhævedes ved Jordefærden Provstens velgørende stilfærdige og fredelskende Sind. Det stilfærdige prægede hele hans Skikkelse. Han var ingen glødende Taler. Hans Talegaver var ikke af de ualmindelige, og hans Organ lagde ham vel endog Hindringer i Vejen, som han vist selv følte; men, som der blev sagt ved hans Baare, der var i hans Forkyndelse en velgørende Tilforladelighed, fordi den var baaret frem af en Personlighed, som vidste, paa hvem han troede, og som var prøvet i Livets Skole. Derfor havde han mange Venner i den Menighed, hvis Tjener han havde været i over 47 Aar, og derfor havde han mange Venner i den Kreds af Præstebrødre i Hing og Bølling Herreder, som med ham som Formand i mange Aar kom sammen i de forskellige Præstehjem til Konventer. Heller ikke der vilde han herske over Meningerne; men med sit stille Ord kunde han ligesom samle de forskellige Anskuelser i en fælles Harmoni. Det var som den Musikkens Tonegave, der var ham givet, ogsaa der hjalp ham til at finde Forskellighedernes dybe, milde Grund-

Akkord. Provst Vilstrup var nemlig en ualmindelig dygtig Violinspiller og havde fint Øre for Musik.

Han staar i vort Minde som en i god Forstand værdig Præsteskikkelse af den ældre Slægt, der bevarede saa meget af det gode gamle, saa det prægede ham i hele hans Færd. Ægte jydsk Tarvelighed sammen med nobel Hygge var et Særpræg for Borris Præstegaard i Provst Vilstrups Tid, og altid var det velgørende at møde mild Gæstfrihed der. Som et Træk, der kan nævnes i denne Sammenhæng, og som maaske nærmest kan synes pudsigt; men som i Virkeligheden er ejendommeligt, kan fremhæves, at Vilstrup alle sine Dage skrev med Fjerpen, som han altid førte med paa Embedsrejser. Han skrev ligefrem nødig med Staalpen, og han var en Mester i at skære Fjeret til. Det var vel Sønnen af den forhenværende Seminarieforstander, der herved røbede sig. Forstanderens Søn burde i den Henseende kunne staa Maal med en flink Seminarist.

Som et Vidnesbyrd om, at Provst Vilstrup af Regeringen var anset for en paalidelig Mand i praktiske Sager, kan fremhæves, at han i Aaret 1903 blev valgt til Formand for den Kommission, som nedsattes for at varetage Afløsningen af Kirketienden for Ribe Stift. Dette gav ham meget Arbejde og medførte mange Rejser, men interesserede ham meget. Af sin Konge var han i Tidens Løb hædret baade med Ridder- og Dannebrogskorset.

Provst Vilstrups ærværdige Skikkelse færdes nu ikke mere iblandt os; men Mindet om ham vil leve længe i kærlig Erindring, og det vil være til Velsignelse for alle, der kom lidt nærmere i Berøring med denne ydmyge og stilfærdige, men villiestærke og arbejdsomme Mand.

OM FORTIDS LÆGEVÆSEN

AF PALLE FLØE

I Artiklen Om Fortids Lægevæsen i Hardsyssels Aar-bog, I Bind, nævnes, at der 1775 ansattes en Kirurg i Ringkøbing.

Dette er fuldkommen rigtigt; men det paagældende Kongebrev til Stiftamtmanden i Ribe angaar et langt større Omraade end Ringkøbing og dennes nærmeste Omegn. Det ordner nemlig Lægeforholdene for hele Vestkysten, lige fra Limfjorden til et godt Stykke syd for Ribe.

Der ansattes 5 Kirurger — snurrligt nok alle med Fornavnet Johan — nemlig Johan G. Petri i Ribe, Johan Vilhelm Eveler i Varde, Johan David Kressin i Ringkøbing, Johan Jochum Buchholtz i Holstebro og Johan August Zeitz i Lemvig.

For saa vidt Lundenæs og Bøvling Amter (nu Ringkøbing Amt) angaar, ordnedes Landdistrikterne saaledes at Nørre Herred henlagdes under Varde, Hing og Bølling Herreder samt Herning, Rind, Snejbjerg, Tjørring, Arnborg, Skarrild, Felding, Assing, N. Vium og Vorgod* Sogne i Hammerum Herred under Ringkøbing; Skodborg og Vandfuld Herreder samt Gørding, Vem, Bur, Asp, Ølby og Favsing i Hjerm Herred under Lem-

* Naar N. Vium og Vorgod henføres under Hammerum Herred, er dette kun tildels rigtigt. Vorgod Aa gjorde 1755 Herredsskel saa hvad der findes vest for denne laa i Bølling Herred.

vig; Ulfborg og Ginding Herreder samt de ikke foran nævnte Sogne i Hammerum og Hjerm Herreder under Holstebro.

Hver af disse Kirurger, som vel nu vilde kaldes Distriktslæger, lønnedes med 150 Rdlr. aarlig.

Til Bestridelse af Kirurgernes Løn paalagdes der Bondeskyldshartkornet en Afgift af 1 Sk. pr. Td., naar Vejlængden til Lægen ikke var over 4 Mil og $\frac{1}{2}$ Sk., hvor denne oversteg 4 Mil.

Derved fremkom af Ringkøbing Amt: 15193 Tdr. til 1 Sk., 158 Rdl. 25 Sk., 2142 Tdr. til $\frac{1}{2}$ Sk., 11 Rdlr. 15 Sk. og 1304 Tdr. til 1 Sk. under Ryssensten, 13 Rdlr. 56 Sk.

Desuden paalignedes „Proprietærer, Præster og Degne, Herreds- og Birkefogeder med andre kongelige Betjente, item Forvaltere, Ridefogeder, Forpagtere og alle andre uden for Bondestanden i Amtet boende“ 189 Rdlr.

Præster, Degne, Birkedommere, Inspektører, Delefogeder og Forpagtere under Ryssensten 3 Rdlr. 82 Sk.

Friherren paa Ryssensten betalte 20 Rdlr. og endelig udredede Ringkøbing 20 Rdlr., Holstebro 18 Rdlr. og Lemvig 10 Rdlr.

Den førstnævnte By var altsaa 1755 Amtets største Købstad. Til Sammenligning nævner jeg, at Ribe betalte 30 og Varde 22 Rdl.

Fordelingen mellem Folk uden for Bondestanden paa Landet foretoges af de „Fattiges Inspektører“, i Købstæderne af Byfogederne. „Og maa ellers ved slige Lejligheder, saavel ved deres første Fordeling, som i Fremtiden især tjene til Regel, at enhver ansættes til at kontribuere efter sine Vilkaar, Formue og Indkomster, og Proprietæerne tillige efter deres Godsers Størrelse, samt at disse imod Præsteskabet, vore Betjente og øvrige i denne Klasse ansættes højest, da ingen Præst, ihvor

formuende han end maatte være, hvor store Indkomster han end haver, og hvor nær han end er boende ved nogen af bemeldte Købstæder, maa ansættes for mere end 1 Rdl. 32 Sk. i det allerhøjeste og ingen Degn højere end 32 Sk. Endelig bør og ved disse Ligninger tages Vejens Længde i Betragtning, saaledes at de, som bo længst borte fra Kirurgi, blive lettede imod dem, som bo nærmere.“

At Ansættelsen af disse Kirurger — Badskærere kaldtes de tidligere — var et stort Gode for Befolkningen, kan næppe betvivles, uagtet deres Uddannelse end ikke tilnærmelsesvis stod Maal med den, der bliver Nutidens Læger til Del. Man ved endnu at fortælle, hvorledes Stiftsfysikns i Ribe maatte hentes til en Barselkone i Streluf, da der ikke fandtes nogen Fødselshjælper nærmere.

Der var næppe andre Læger end Kirurgerne her i Amtet før Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Særlig stive i Latin har disse Kirurger vist ikke været, i hvert Fald var der en som Distriktslæge ansat Kirurg, der omkring 1830 havde læst *oleum jecoris aselli* paa en yngre Kollegas Recept og besluttede at prøve dette nye Middel; men som forsigtig Mand overfor det ukendte foreskrev han 2 Draaber. „Da jeg,“ fortalte Apotekereren, „sagde til N. N.: „Naar du vil give dine syge *oleum jecoris aselli*, lad dem saa faa noget mere end 2 Draaber, det er nemlig Tran,“ udbrød han: „Tran! Hvem F— kunde tænke det!““

Efter det S. 27 meddelte Kongebrev af 7. August 1604, hvorved Dødsstraffen for Konen i Lundenæs Len, der havde begravet sit Barn levende for at standse Pesten, forandres fra Stejle og Hjul til Halshugning, tilføjes:

Det er naturligvis for Sømmeligheds Skyld, at Kongen forandrer den Kvinden idømte Straf.

Den Grund tror jeg ikke paa. Her er jo ikke Tale om Hængning som i Ribe Ret, saa der af den Aarsag behøvedes Hensyn til den kvindelige Ære. Dette har ganske vist kun lidet at gøre med min Opfattelse og jeg nævner det kun, fordi der henvises til Ribe Ret.

Nej, Stejle og Hjul var en saa gruelig og pinefuld Straf, at i Sammenligning dermed var Halshugning en virkelig Benaadning. Udtrykket i Kongebrevet: „saa haver vi dog naadigst bevilget hende, at (hun) maa straffes paa sin Hals og rettes med Sværdet“, peger da ogsaa bestemt hen paa, at Dødsmaaden mildnes.

Aldeles afgjort er dette udtalt nogle Aar før i en Skrivelse fra Regeringen. 1593 havde nemlig et yngre Menneske i Ribe dræbt 2 Vægttere og blev til Straf herfor dømt til Stejle og Hjul. Sagen indberettedes til Regeringsraaderne, som i Christian IV.s Mindreaarighed resolverede, at Drabsmanden vel havde fortjent den idømte Straf; men for at Synderen „ikke skal falde i Mistvivl om Guds Barmhjertighed“, ændres Dødsmaaden til Halshugning.

Af Folk, som uden at være Læger gav sig af med at kurere paa syge, mindes jeg fra min Drengetid *Peder Kragssig* i Arnborg og Apoteker *Gundorph* i Herning, samt Ejeren af Kideris Mølle som Tandlæge; ganske vist ikke i samme Forstand som en Tandlæge i Nutiden, da han kun gav sig af med at trække Tænder ud.

Noget senere søgtes „*Lundsbykonen*“ i Snejbjerg af syge i en vid Omkreds. Endog mindre Operationer indlod hun sig paa.

•

ET KONGEBREV OM „MANUFAKTURER“

Meddelt af PALLE FLØE

Det er bekendt nok, at under Kongerne Christian den Sjette og Frederik den Femte søgte Regeringen at gøre Danmark til et Industriland. At Forsøget mislykkedes, efter at have kostet Landet mange Penge, er ogsaa vitterlig nok.

Folk har alle Dage vist sig utilbøjelige til at betale mere for en Vare et Sted, end denne kan købes for andet Steds. Maaske Befolkningen i Ringkøbing Amt har været særlig efterladende i at købe Statens industrielle Produkter, eller som det den Gang hed Manufakturur, siden Amtmand *Albertin*, boende paa Slumstrup i Bølling Herred, fik nedenstaaende Brev:

Frederik den Femte o. s. v.

Vor Gunst tilforn.

Med hvor megen Omhu vores salige Hr. Fader, højlovlig Ihukommelse, allernaadigst haver ladet sig været angelegen til det almindelige bedste og vore kære og tro Undersaatters sande Velstand og Nytte, at lade saavel Silke- som andre Manufakturer oprette, det er noksom overalt i vore Riger og Lande bekendt, og fast ingen kan være uvitterligt, at jo deslige indenlandske Fabriker i mange Aar har været i den Stand, at Indvaanerne derfra med det fornødne kunde til billige Priser vorde forsynede, og fornemmelig er saadant ved

Forordn. af 16. Juni 1741 allernaadigst tilkendegivet, da alle fremmede Klædevarer i vort Rige Danmark aldeles er bleven forbuden. Men som denne og andre til de indenlandske Fabrikers Nytte og Opkomst gjorde Anordninger hidtil ikkun haver haft liden Virkning, i det at deslige fremmede Vare ej alene paa mange Steder hemmeligen ere indsnegne, men endog til det almindelige bedstes aabenbare Skade, offentligen solgte, købte, forarbejdede og brugte, og da vi saadan utilladelig Omgang ingenlunde længere have villet tilstede, saa have vi derom vores allernaadigste Forordn. af 19. Februar sidst afvigte ladet udgaa, og befale vi dig herved allernaadigst, at du saa straxen overalt i de dig allernaadigst anfortroede Amter bekendtgører for Indbyggerne, at det er vores allernaadigste og alvorlige Villie og Befaling, at de herefter altid til deres Fornødenhed tilforhandle sig indenlands fabrikerede Varer og med Agtsomhed og med Flid, for saa vidt det staar til dem, søger at befordre alt det, der kan tjene til Manufakturernes Opkomst og bestandige Vedligeholdelse.

De samtlige Rettens Betjente haver du ligeledes alvorligen at tilholde, at de, saa kjær som deres Embede og Velfærd er dennem, flittigen og ved alle Lejligheder og med en særdeles Aarvaagenhed nøje paaagter, at intet til de indenlandske Fabrikers Skade og Hinder, være sig ved Omløbere eller andre foretages, men at de saadant i alle optænkelige Maader søge at afvende og at forekomme.

Alle andre vores Betjente samt Proprietærer og saa mange, der bruge og bære Klæde, Silke og andre Stoffer eller uldne Vare, haver du tillige alvorligen at erindre om deres allerunderdanigste Pligt og Skyldighed i at efterleve vores alvorlige Villie herudinden, betydende dennem derhos med hvilken Velbehag vi aller-

naadigst vilde bemærke deres Nidkærhed, naar enliver for sig det fornødne til dennem selv og deres Familie af de indenlandske Fabriker sig tilkøber, og hvorledes vi derimod ville anse dennem, som i saa Maade ikke vise deres allerunderdanigste Pligt og Skyldighed til Landets Nytte og det almindelige bedste.

Alle i Almindelighed have Du alvorligen at advare, ingenlunde i mindste Maade at være nogen behjælpelig i at indsnige, fordølge eller andensteds henbringe fremmede forbuden Vare, saafremt de ej ville underkaste sig den derpaa satte, uudeblivende Straf.

Og fornemmeligen har vi til dig den allernaadigste Tillid, at du med allerunderdanigst Nidkærhed og alvorligen, ikke alene foregaar de andre med dit gode Exempel, men endog ved alle Lejligheder tilholder alle i Almindelighed og enhver i Særdeleshed, med lige saadan Flid og Nidkærhed at fremme og befordre vores allernaadigste Vilie og Hensigt til Manufakturernes Flor og Opkomst i vore Riger og Lande og intet lade forbigaa, som kan tjene til deres Fremgang og bestandige Velstand. Og som vi saaledes allernaadigst ere og fremdeles uafsladelig ville være betænkte paa alle mulige Midler til at haandhæve, formere og hjælpe de med saa naadig Forsorg for Landets Velstand og vore kære og tro Undersaatters egen Lyksalighed samt med saa anselige Omkostninger enten allerede indrettede eller herefter indrettendes Fabriker, og derimod alvorligen at forekomme og afværge alt, hvad derudi kunde være hinderligt, saa haver du aarligen allerunderdanigst at tilkendegive, om du fornemmer nogen herimod at handle, og ellers at foreslaa, om du til sammes desto sikrere Fuldbyrkelse, efter nøjeste Overlæg, end videre nogen Foranstaltning tjenlig og fornøden maatte eragte.

Christiansborg, 19. Marts 1753.

En saadan Reklame kan man dog ikke komme med i vore Dage. Truslerne hjalp imidlertid ikke „Manufakturerne“ frem. Der var langt til København, og Folk havde nu engang den Mening, at L. S.* under Lovene betød: lad slide, hvad ogsaa kan udtrykkes ved: Det gaar vel ikke saa haardt til, som Præsten prædiker.

* L. S. er Forbogstaverne af de latinske Ord: Loco Sigilli, der ved Underskriften paa Love og aabne Breve betegner det Sted, hvor Seglet skulde sættes.

RETTELSE OG TILFØJELSE

I Aarbogen for 1907 S. 125 er der efter „Aarhus Stiftstidende“ meddelt, at en Ulv 1829 var skudt i Gadbjerg. Derom har Forstander Jeppesen, Staby Højskole, meddelt følgende:

„Min gamle Fader, der bor her hos mig, er født i Bredsten, Nabosogn til Gadbjerg, den 8. Januar 1820. Han kender godt den Historie, som var meget omtalt i hans Barndom. Dyret blev skudt af Mikkell „Tekyvet“ (boende ved Tykhøje Krat i Gadbjerg), der var saadan en dygtig Skytte; men da han kom til Vejle med den formentlige Ulv og vilde have den udsatte Præmie for den, viste det sig, at det var — en Hund. Den havde bidt en Mængde Faar.“

Angaaende Ulvene kan endnu meddeles følgende kuriøse Efterretning:

„Der fortælles, at Ulvene ere blevne forviste af Skodborg og Vandfuld Herreder ved at mane dem bort. En Mand, *Peder Aabenraae* i N. Nissum, fik et Føl revet ihjel af en Ulv, hvorover han blev saa vred, at han brugte sin Kunst at forvise dem. Han døde for 40 Aar siden og var bekendt i Anledning af sin Forvisning af Ulve, der da i Hobetal indfandt sig i Egnen. Siden den Tid skal i det mindste Ingen have opholdt sig i disse to Herreder, men vel andetsteds.“ (C. Dreyer: En liden Beskrivelse over Lemvig samt Skodborg og Vandfuld Herreder i Riber Stift. Viborg 1775, S. 71).

I nærværende Bind S. 68 L. 2 f. n. Sohus, læs Søjhus 3: Jordhytte. Efter at denne Afhandling var trykt, er der udgivet en udførlig Efterretning om Peder Wedel ved Dr. H. F. Rørdam i Kirkehistoriske Samlinger 5. IV. 567 f.

S. 170. Afhandlingen om Stadil Præster gik noget brat i Trykken. Bagefter er jeg bleven opmærksom paa, at den græske Ind-

skrift paa Stadil Kirkeklokke forklares ved den latinske paa Vorbasse Kirkeklokke, som Biskop Iver Munk lod støbe 1504:

Alpha et o, deus, homo, principium et finis, o rex glorie Christe,
veni cum pace!

Dette har været en gængs Klokkeindskrift, som Peder Skomand har villet omsætte i Humanisternes kære Græsk. Men Støberen var kun vant til at tumle Latin; han har glemt det sidste Ord, der med „itacistisk“ Udtale vilde lyde „irinis“. Den fuldstændige Klokkeindskrift i Stadil bliver da (Storgaard Pedersen: Hing Herred S. 76):

Defunctos ploro, vivos voco, sanctos veneror.

Fusa anno MDXLVI.

Alpha, omega, theos, anthropos, basileus doxis Christe
deute meta [irinis].

Verbum domini manet in eternum.

Henricus Tram.

Maria. K. V. C.

Jhesus. P. B. S.

Oversat lyder det saaledes:

De døde begræder jeg, de levende kalder jeg, de hellige ærer jeg.

Støbt Aar 1546.

Alpha, Omega, Gud, Menneske, Ærens Konge Kristus

kom med Fred.

Herrens Ord bliver i Evighed.

Henrik Tram [Klokkestøberen].

Marie. K. V. C.

Jesus. P. B. S.

Jeg anfører den i sin Helhed. Thi hvis Peder Skomand helt har forfattet den 1546, tyder den ikke paa noget udpræget evangelisk Sindelag hos ham. Maria og Jesus er anbragt ligestillet, og Klokkens Klang skal ære Helgenerne. Alt dette kan skyldes Klokkestøberen. Det er gammel Vane. Men den gamle Præst kan ogsaa godt have været temmelig halv i sin Theologi. Saadant taalte man. Den græske Indskrift svarer iøvrigt til, at Reformatorerne vilde have, at Aftenklokken ikke maatte være Mariaklokke men *Fredsklokke*. Naar den lød, skulde hver bede „den Fredsens Bøn“:

Forlen os med Fred naadelig,
Herre Gud, i vore Dage.
Der er dog ingen andre mere,
som for os kunde stride,
end du selv, vor Gud alene.

P. S.

Uddrag af Regnskabet for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt for Tiden fra 1. April 1907—31. Marts 1908

UDDRAG AF REGNSKABET

	Kr.	Ø.		Kr.	Ø.
Indægt:			Udgift:		
Medlemsbidrag fra:			Udgifter ved Samfundets Stiftelse	42	86
641 ord. Medlemmer (inden Amtet) . .	1,282	»	Aarbogen	839	35
13 - do. (udenfor Amtet) .	26	»	Tryksager	11	50
8 Medlemmer af andre hist. Samf. .	8	»	Kundgørelser	14	23
10 livsvarige Medlemmer	250	»	Aarbogens Udsendelse	28	40
Statstilskud	300	»	Andre Udgifter	37	44
			Indsat i Sparekassen	800	»
			Kassebeholdning	92	22
	1,866	»		1,866	»

Revideret den 7. September 1908 og intet fundet at bemærke.

Svend Holm.

P. Meldgaard.

Regnskabet fremlagdes paa Aarsmødet i Holstebro den 11. September 1908 og godkendtes.

TIL- OG AFGANG
AF
MEDLEMMER AF HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

Tilgang (indtil 1. Oktober 1908)

Livsvarige Medlemmer

Krag, Herredsfoged, Skjern
Tang, Leonh., Gross., København

Herning

Andersen, Anne K., Lærerinde
Birk, Peder, Tømrer
Bjerregrav, Rebslager
Brændgaard, Peder, Gaardmand
Frølund, Lars, Tømrer
Hansen, Bertel, Tømrer
Hansen, Jens, Smedemester
Herning Landsogns Bogsamling
Jensen, Karl, Maler
Jensen, Peder, Gaardmand
Kampmann, H., Tømrer
Koefoed, Realskolelærer
Lund, Herredsfuldsmægtig
Moestrup, N. K. J., Folketingsmand
Nielsen, N. P., Lagerekspedient
Overgaard, Hans, Gmd., Gullestrup
Overgaard, Niels, Tømrermester
Petersen, P. M., Fotograf
Terkilsen, Joh. M., Redaktør
Truelsen, T., Fabrikant
Understrup, Conrad, Brændgaard

Holstebro

Aldal, J., Overlærer
Bardram, Frøken, Skolegade
Büløw, A., Sognepræst
Frellesvig, F., Amtsvejinspektør
Lind, Mathias, Guldsmid
Steffensen, Gartner

Ringkøbing

Høier, L. L., Bogtrykkeribestyrer
Johansen, P., Smedemester
Nielsen, Karl, Sagførerfuldmægtig

Asp

Petersen, Andr., Gdm., Buskgaard

Borris

Andersen, Hans, Urmager
Hansen, Laurids, Gaardmand
Klitgaard, Købmand

Bølling

Andersen, Sognepræst

Bøvling

Anneberg, A. C., Indremissionær
Lund, Peder Chr., Landpost

Dejbjerg

Bloch, E., Assistent

Favsing

Pedersen, Peder, Vandløse

Fjaltring

Harboesgaard, Ole, Gaardmand

Gjellerup

Hauge, Anders, Gaardmand

Gørding

Kristensen, P., Gdm., St. Skallebæk
Sand, M. K., Lærer

Hanning

Nygaard, Jens, Finderup
Sørensen, M., Partikul., Hedegaard

Hee

Iversen, Niels, Gaardmand
Lauridsen, Knud, Landpost
Strandgaard, C. C., Nørkjær

Hemmet

Jakobsen, J., Møllejer

Hoven

Baunsgaard, C., Snedker
Bønnerup, S., Lærer

Maabjerg

Jørgensen, P., forhv. Lærer, Dbm.

Nes

Fjordside, Aage, Gaardmand
Lykke, P. Nielsen, Vestergadehus

Nørre Omme

Møller, Jens, Murer

Nørre Vium

Søgaard, J., Egeris Mølle

Nøvling

Christensen, J., Købmand
Grunnet, Stationsforstander
Hansen, H., Landpost
Villadsen, V., Mejerist
Østergaard, A., Gaardm., Egebæk

Rind

Andersen, A., Gaardmand, Lind

Sal

Kirkegaard, A. Chr., Gdm., Hasselholt
Laursen, L., Gdm., Hasselholt

Sevel

Rützou, Sognepræst

Skjern

Christensen, C. P. F., Dyrlæge
Handrup, S., Gæstgiver, Astrup

Snebjerg

Andersen, Niels P., Gdm., Helstrup
Jensen, Jens Mikael, Gaardmand

Stadil

Stadil Sognebibliotek

Sdr. Felding

Høj, Laurids, Ilderhede

Sdr. Nissum

Jensen, K., Udstrup

Tim

Schmidt, E., Læge
Boutrup, L. Møller, Banearbejder

Torsted

Christensen, H. Chr., Husmand
Nybo, Mikael, Lærer

Ulfborg

Aastrup, H. J., Købmand
 Agersnap, H., Læge
 Ebbensgaard, J., Gaardmand
 Hansen, Laurids, Gaardmand
 Herlevsen, H., Postassistent
 Jakobsen, N. J., Dyrlæge
 Schak, N., Gaardmand, Viumgaard

Vedersø

Skytte, N., Købmand

Vejrum

Jensen, J., Gaardmand, Tolsgaard

Velling

Charles, Mejeribestyrer
 Christensen, Anders, Gartner
 Jensen, Uffe, Lærer

Vem

Hjortberg, Chr., Gaardmand

Vorgod

Brødsgaard, J. J., Lærer
 Christensen, Chr. E., Landpost
 Jørgensen, Anders, Husm., Abildtrup

Ølstrup

Røjkjær, Kristen Jensen

Ørre

Romvig, Niels, Gaardmand

Udenfor Amtet

Aakjær, J., Forfatter, Jenle pr. Skive
 Bæk, H., Skoleforst., Hesselager
 Haahr, P. H., Lærer, Tistrup
 Hansen, Asger, Læge, Strande
 Krarup, V., fhv. Registrator, Kbhvn.
 Mouritsen, S., Landinspektør, Kbh.
 Nørgaard, L. E., Kontrolassistent, Ølgod
 Provinsarkivet i Viborg
 Tarp, C., Postekspedient, Kbhvn.
 Ulsøe, Marinus, Skrædderm., Kbh.

---

*Medlemmer af Ribe og Vejle
 Amters historiske Samfund*

Hjortkjær, C., Præst, Malt
 Møller, Helge, Arkitekt, København
 Neergaard, C. B., Museumsinspek-
 tør, København
 Nielsen, M. H., Præst, Kvong
 Stemmann, Kammerherre, Stiftamt-
 mand, Ribe
 Skrumsager, J. N. H., Københoved
 Thyssen, E. K., Præst, Ølgod

Afgang (inden 1. Oktober 1908)

Herning

Brix, J., Skomager
 Jensen, F. V., Cancelliraad (†)
 Simonsen, Anna, Detailhandler
 Thomsen, N., Snedkermester

Holstebro

Agerholm, Frue (†)
 Krogh-Jensen, P., Overlærer (†)

Ringkøbing

Koldborg, Købmand
 Lund, J. P., Bager
 Madsen, H., Kaptajn
 Nielsen, Augustinus, Entreprenør

Bølling

Andersen, Laurids
 Lauridsen, Hans

Bøvling

Nielsen, Jens, Gaardmand

Faster

Andersen, Jens Chr., Gaardmand

Ikast

Hansen, S., Stationsforstander

Oddum

Nielsen, Hans Chr., Gaardmand

Ramme

Bach, Lærer

Sal

Bech, Lærer

Skjern

Dal, Niels, Gaardmand

Stavning

Holk, Chr., Gaardmand

*Sunds*Christensen, H., Købmand
Jensen, Hans, Bager*Sædding*

Sørensen, Søren, Gaardmand

Trans

Herping, P., Gaardmand

Tvis

Dyrmosé, Jens, Bager

REGISTER

A.

Aabenraa, P., i N. Nisum 196
 Aabjerg 118
 Akkeleje, Anne Kathrine 163
 Albertin, P., Amtmand, Ejer af Slumstrup 192
 Algreen, P. K., Seminarielærer 16, 17, 25
 Allerup, Chr., Provst i Lem 1693—1747 68 ff.
 Allerup, Hans, Provst i Ringkøbing 1721—44 115
 Allerslev, Jens, Gmd. 37
 Anchersen, M., Biskop i Ribe 1731—41 85
 Andersen, Ole, Gæstgiver i Ringkøbing 32
 Andersen (Skomand), Poul, Kantor i Ribe Domkapitel 170
 Andersen, Svenning, Ejer af Søndervang 1738—60 118
 Arnborg 191
 Asp 128
 Assens, R. W., Præst i Staby-Madum 1857—67 33
 Avsumgaard 94

B.

Bertelsen, P., se Skomand
 Birkedal, V. 98
 Biskolelærere 15, 28, 30
 Biering, Anders, i Skive 163
 Bjerg, N. Chr., Kirkeejer i Fovsing 129
 Blicher, St. St. 43, 98
 Blichfeld, Peder, Præst i Vorgod 1709—43 72
 Blæhr, Th., Præst i N. Omme 1743—57 121

Bloch, Jørgen Vict., Provst i Lønborg 1838—55 38
 Boesen, C. U., Læge i Neksø 62
 Bogtrykkeri 92
 Bondeven, Den danske 103
 Borris 76, 141, 182 ff.; Bogtrykkeri 92
 Brande 142
 Brorson, H. A., Biskop i Ribe 1741—64 120
 Bruhn, Th, Ejer af Rybjerg 1827—89 183
 Brøllund, L., Præst i Stavning 1787—1815, i Stadil 1815—18 95
 Buchholtz, Joh. J., Kirurg i Holstebro 188
 Bur (Bure) 127
 Bølling 76
 Bøndergaard, C. C., Lærer i No 1835—78 158
 Børresen, C. L., Præst, 1836—54 Redaktør af „Den danske Bondeven“ 103

C.

Christiansen, M. P., Søgård i Ny Sogn, Folketingsmd. 1873—90 15

D.

Daugaard, J. B., Biskop i Ribe 1850—67, 13
 Dejbjerglund 67, 93
 Dyre, Palle til Sindinggaard 157

E.

Erlang, Lærer i Lønborg 44
 Estvad 161; Estvadgaard 163
 Ewald, Enevold, Præst ved Vajsenhuset 1728—54 67, 85
 Eveler, Joh. V., Kirurg i Varde 188
 Exner, J., Kunstmaler 104

F.

Fattigvæsen 4, 105 f, 138, 189
 Feilberg, H. F., Præst, Forf. 18
 Felding, S., Fruergaard 158 f.
 Femhøjsande, Statsplantage i Rindum, anlagt af Ringkøbing By 1828 9
 Flor, Chr., Prof. 11
 Fond, Kronpr. Frederiks 4
 Fovsing 129
 Frederik VII 95
 Fredsklokke 197
 Friis, Jørgen, Præst i Sevel 1637—43, afsat og dømt til Bremerholm, siden Præst i Halland, d. 1688 162
 Fruergaard, S. Felding 158 f.

G.

Gadbjerg Sogn 196
 Gammel Sogn 117
 Gimsing Sogn, Kvistrup 94
 Gregersen, Just, Skoleholder i Sevel 164
 Grubbe, Marie 157
 Grundtvig, Marie Christine, Datter af Enoch Grundtvig, Præst i Udesundby, N. F. S. Grundtvigs Farbroder 98, Portræt 97
 Gundorph, Apotheker i Herning 191
 Gyldenløve, U. F. 157
 Gyldenstjerne P., Rigsmarsk, Ejer af Tiilgaard 1552—94 173
 Gørding 127, 174 f.

H.

Hammerich, Joach. Chr., Student 76; Just Frederik, Præst i Skjern 1706—61 42 ff.
 Hanbjerg 123 Hanbjerghovgd. 163
 Hansen, Christian Frederik, Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter fra 1773 (fra 1794 forenet til Ringkøbing Amt) til 1805 106
 Hardbo, Jens, Præst i Stadil 167
 Hass, P., Lærer paa Staby Højskole 27
 Hauch, Jørgen, Præst i Borris 1722—79, 76

Hee 118, se Volbjerg
 Hegnet, Hgd., Tøndering Sogn 163
 Heldvad, Lars Pedersen, Amtsforvalter, Ejer af Vennergaard 1716—36 116, 117
 Helligaandsordenen 168
 Herning 7, 191; Salholt 158
 Hesteavl 159
 Hindholm Højskole 18
 Hing (Hind) Herred 115 f., 186
 Hjerm 122, 173, Hjerm Herred 122 f.
 Holmsland 117, Klit 5, 118, 180
 Holst, E. B., Stiftsfysikus 1 ff.
 Holstebro. Latinskole 125. Official 168, 172. Helligaandsordenens Gaard og Terminsbroder 168. Kirurg 188
 Hove 105 f.
 Hover 117.
 Houvig 180
 Husted, Chr., Konsul 10.
 Hvas, Frants, Provst i N. Felding 1700—26 176, 179
 Hviid, M. Mads, Sognepræst i Holstebro og Estvad og Rønbjerg. Ejer af Estvadgaard, død ca. 1575 161
 Høgsbro, Sofus, Politiker 17.

I.

Iversen, S., Degn i Ølby 128

J.

Jeger, Edvard Villiam, Præst i Veder sø 1838—55 133 f., 139
 Jensen, A., Folketingsmand, Knudstrup 49; Jensen, J. P., Lærer i Hørup 38 f.; Jensen, N. J., Præst i Æbeltoft 18; Jensen, S. P., Forstander paa Staby Højskole, Skoleinspektør i Nekse 33, 37 f.
 Jepsen, Jens, Præst i Stadil 167
 Jermiin, Mag. Jens, Præst i Hjerm 1700—42 og Provst, Ejer af Ausumgaard fra 1709 125; Jermiin, Th. Just, Søn af foregaaende, Præst i Hjerm og Ejer af Avsumgaard 1742—78 94; de Jermiin, Thomas Just, Ritmester, Sønnesøn af foregaaende, Ejer af Ausumgaard 1810—57 100

Jordemødre 7

Juel, Iver, 1526 Hardsyssels Provst, 1538 Lensmand paa Stubberkloster, 1547—56 Ejer af Stubbergaard 161, 171; Juel, Christence til Stubbergaard, død 1658, 162
 Juul, Ove Henrik, til Lundbæk, Friherre af Ryssensteen, d. 1749, 120
 Jørgensen, B., Skoleholder i Asp 128

K.

Kaas, Hans, Kommandør, Ejer af Rybjerg og Dejbjerglund, gift med den fromme Agathe Banner 67
 Kideris Mølle, Rind Sogn 191
 Kinsbergen, Jan Hendrik van, Greve af Doggersbank, hollandsk Admiral, født 1735, 1771—75 i russisk Tjeneste, derpaa atter i hollandsk, efter Oprettelsen af den bataviske Republik 1795 en kort Tid i dansk Tjeneste, 1806 igen i Holland, død 1819 152
 Kirk, Ole, Politiker 11; Kirk, J., Landinspektør, forannævntes Søn 12
 Knude, Mikkell Nielsen, Leder af Pietisterne i Skjern 74
 Knudsen, J. Lassen, Præst i Lejrskov 18
 Koch, Chr. Fr., Præst i Vildbjerg 1865, i Vejrum 1873, Stiftsprovst i Ribe 1885—95 101
 Kold, Chr., Højskoleforstander 16, 25
 Kolli, Jørgen Chr., Natmand 105
 Krarup, Chr., Ejer af Dejbjerglund 1724—68 93; Krarup, Niels Bygom, dennes Søn, Provst i Vejrum 88 ff.; Krarup, Joh. Chr. Lodberg, dennes Søn, Amtsprovst og Seminarieforstander i Borris 92, 95, 182; Krarup, Janus Balthasar, dennes Broder, Præst i Vejrum, senere i Gerlev 95 f.; Krarup, Ove Thom. N., Brodersøn af sidstnævnte, Præst i Navr 1825, i Ulvborg 1837, i Flødstrup 1852—62 11, 99; Krarup, N. B., Frisendal 99; Krarup, J. B., Skaarupgaard 99
 Kragssig, P., klog Mand 191
 Kressin, Joh. D., Kirurg i Ringkøbing 188

Kvistrup 94

Kyvling, Lønborg Sogn 37, 39

L.

Lagrolet, Jean, Degn i Gørding 1725—68 174 f., 127
 Landboforening, Ulvborg-Hind Herreders 50
 Larsen (Skræppenborg), Peder 16f.
 Lauritsen, P., Skoleholder i Sevel 164
 Lem, Bølling Herred 68
 Lemvig 188
 Lergrav 163
 Lind, Jens, Præst i Vejrum 1830—57 100; Lind, P. U., Ejer af Ulvsund 1830—59 15
 Linde, Frants Rantzau, Ejer af Pallesbjerg 1706—57, d. 1765 175 f.; Linde, Chr., Ejer af Volstrup 1706—23 122; Linde, Niels, til Tirsbæk, Medejer af Landting 163; Linde, Rudolf, til Møltrup og Tanderup 163; Linde, Chr., Ejer af Aabjerg 1723—43 118
 Lund, Mads, Degn i Sevel 165
 Lundsbykonen, klog Kone 191
 Lylov, Christ., Degn paa Holmsland 117
 Lyngbye, Jens, Præst i Trige 43
 Lyngby Landboskole 55
 Lyra, Nicolaus fra, fransk Graabroder, berømt for sine „Postillæ perpetuæ“, der er Middelalderens kyndigste Bibelfortolkning, død 1340 i Paris 169
 Lægevæsen 1 f., 189 f.
 Løbe-Skoleholder 118, 120, 123, 125, 165
 Lønborg 37—40, 44

M.

Maabjerg 126
 Madsen, Gr., Degn i Handbjerg 123
 Madum 12, 33
 Manufakturier 192
 Mejrup 125
 Monrad, D. G., Biskop, i Aarene 1855—59, Overskoledirektør 30
 Monstrans 169
 Moth, Chr., Ejer af Kvistrup 1729—66 94

Mulvad, Degn i Sevel 165
 Muldorph, J., Præst i Staby 1713
 —39 176, 178
 Munk, Mogens til Volstrup, Landsdommer, død 1558 161; Munk, Iver, Broder til forrige, Biskop i Ribe 1499—1534 171, 197; Munk, Mette, Brodersøns Datter af Mogens M., gift m. Iver Juel 162
 Müller, Ludv. Chr. 17, 25
 Møeborg, Chr., Provst i Tiim 115 f.
 Møller, P. K., Missionsskoleforstander 43
 Møller, Niels Madsen i Vedersø 130 f.

N.

Natmænd 105
 Navr 124
 Nees, Ulvsund 15
 Nekse 57
 Nelson, H., engelsk Admiral 149
 Nielsen, Chr., i Abildtrup 141
 Nielsen, Laurids, Helligaandsordens Terminsbroder i Hardsyssel 168
 Nisum, N., Sogn 196
 Nistrup, Staby Sogn 13
 No 118, 158. Femhøjsande 9
 Ny Sogn 117
 Nymindegab 180

O.

Official, Bispens 168, 172
 Omgangsskole, se Løbe-Skoleholder
 Omme, N. 120; Omme, S. 141

P.

Pallesbjerg 175
 Pedersen, P., Præst i Stadil 173
 Petersen, Parmo Carl, Digter, Bidragyder til J. C. Lindbergs „Nord. Kirketidende“, Lærer i Hillerslev i Thy, død 1859 18
 Petri, Joh. G., Kirurg i Ribe 188
 Pichegru, Charles, fransk General, slog sig op som Republikaner men sluttede sig 1795 hemmelig til Bourbonnerne, 1797 deporteret til Cayenne, forsøgte 1804 et Attentat paa Napoleon men blev greben og fandtes død i Fængslet 154

Pietismen 66 ff.
 Plantningssagen 9
 Plejehjemssag 4
 Præstekonvent for Hing Hrd. 186

R.

Raarup, Frants, Præst i Stadil 1711
 —32 169
 Rantzau, Otto, Greve til Rosenvold, Ejer af Volbjerg, død 1719 175; Rantzau, Chr., Ejer af Volbjerg 1726—71 118; Jomfruer Sofie og Margrethe 163
 Reedtz, Margrethe 163
 Rindum 115; Femhøjsande 9
 Ringkøbing 1, 32; Præst 115; Kateket 40; Dansk Skole 115; Distriktskirurg 188; Amtstidende 13, 20, 25
 Rosenkrantz, Mogens, til Glimminge, Ejer af Landting 1647—95 163
 Rostgaard, Fr., Oversekretær i danske Kancelli, Forfatter 179
 Ryde (Rydhave) 163
 Ryssensteen 189
 Røind, J., Præst i Vejrum 1857—73 101
 Rørdam, H. F., Kirkehistoriker 18; T. Skat, Biskop 18

S.

Sand, K. M., Lærer i Gørding 24
 Sandvad, S., Præst i Stavning 36
 Schøler, H. V. R., Præst i Staby 12 f.
 Sehested, Jens, Ejer af Rydhave 1726—73 165
 Sejersen, Peder, Degn i Sevel 165
 Sevel 161
 Skive 163
 Skomand, Peder, Præst i Stadil 168 f., 197
 Skolevæsen 4, 41, 115 f., 164; Biskolelæreres Uddannelse 15, 28, 30; se Løbe-Skoleholdere
 Skyttesagen 49, 59
 Slumstrup, Sædding Sogn 192
 Snebjerg 191
 Spøttrup 163
 Sindinggaard 157
 Sire 124
 Skjern (Skerne) 66—86
 Staby 11 ff., 178; Pallesbjerg 175

Stadil 13, 95, 118, 167 f., 196 f.

Stavning 36, 67 f., 95

Strandbygaard, C., Svensholm 14

Stubberkloster 161

Svendsen, H. J. M., Kateket i Ringkøbing 1848—56, Seminarieforstander i Jelling til 1872 40

Svendsholm, Staby 14

Sønderjydske Sag 50

Sørensen, J. A., Forstander paa Staby Højskole 16 ff.

T.

Tang, A. E. M., Ejer af N. Vosborg 1824—68 11, 15, 28

Thomsen, C. Chr., Præst i Vejrum 102

Thura, Laurids, Biskop i Ribe 1713—31 68 f., 176, 181

Thym, Hans, Præst i Stadil 172

Tiendeafløsning 187

Tiim 8, 116, 172 f.

Tram, Henrik, Klokkestøber 197

Tranberg, Mathilde, Legatstifter 4

Tyendesparekasse 4

Tisted 41

U.

Ulfeldt, Maren og Mette 163

Ulvborg 11, 34, 50

Ulve 196

Ulvsund, Nees Sogn 15

V.

Varde 189 f.

Vadskærgaard 163

Vedersø 118, 130 f.

Vejrum 87 f., 126; Ausumgaard 94

Vejvad, Vinding Sogn 158

Velling 116, 183 f.

Vem 127

Venø 123

Vinding 158

Vilstrup, C. N., Provst i Borris 183;

Vilstrup, H. S., Provst i Borris 182

Volbjerg, Hee Sogn 118, 175, 180

Vorgod 72; Aa 188

Vosborg, N. 11

W.

Wedel, P. N., Præst i Stavning 67 f., 196

Winther, Seminarieforstander 64

Z.

Zeltz, J. A., Kirurg i Lemvig 188

Ø.

Ølby 127

Østergaard, Missionær hos Hedningerne i Upervik 1833—42, Præst i S. Felding til 1850, i Husby til 1883 14 f.

